

MUSEUMWERF

VREESWIJK

DE PLAATS VOOR DE HISTORISCHE BINNENVAART

Historische Kring Nieuwegein

Cronyck de Geyn

Uitgave van de Nieuwegeinse Musea

Jaargang 46 - Nummer 1 - 2024

Colofon

Cronyck de Geyn is een gezamenlijke uitgave van de Nieuwegeinse Musea

ISSN 1384-7139

Redactie

Annie van Rees, eindredacteur

Ton Vis

Wolfgang Herrlitz

Sjaak Boone

Contact

cronyckdegeyn@museumwarsenhoeck.nl

Bij de voorpagina:

In Nieuwegein is veel erfgoed. Als u goed om zich heen kijkt, ziet u veel poortjes. Het portaal op de voorkant is dat van de Dorpskerk aan de Nedereindse weg. Hoe vaak bent u langs deze zaalkerk gefietst? (foto Sjaak Boone)

Van de redactie

Hoera! Hij is er weer! Dus u kunt weer lekker gaan lezen en kijken. Mooi om de serie over de weg deel 3 lezen en het interview met Cobus van Rooijen over zijn herinneringen aan zijn jeugd op het Nedereind en later aan de Herenstraat. En Bart Jan Damstra heeft weer mooie foto's uit de Collectie Van Zutphen uitgezocht voor ons. En er is nog meer moois dat u beslist niet mag missen! En ga dan ook eens kijken in de musea: op de Museumwerf is de expositie over de Oude Sluis verlengd en in Museum Warsenhoeck is nu te zien KERK en ZERK- religieus erfgoed in Vreeswijk en Jutphaas. Mooi, dat mag u niet missen!

Ik lees en zie alles met veel plezier, dus u hoop ik ook; en ach, dan is er toch weer een artikel zo gaaf dat het toch langer wordt...maar volgende keer doen we weer ons best mooie, korte artikelen te maken!

Twee artikelen en ook de foto op de voorkant zijn van ons nieuwe redactielid: Sjaak Boone. En wat ziet dat er al mooi uit, dat vraagt om meer! En: heeft u ook een idee of zelfs al een uitgewerkt artikel? Stuur het ons op! En ook ander commentaar of tips horen we graag, dat is ook Hoera!

*Annie van Rees
(eindredacteur)*

Adverteren in de Cronyck?

*Neem contact op met
de redactie voor de
mogelijkheden en de tarieven.*

Opmaak: Michiel Ridderikhoff

Mede mogelijk gemaakt door de gemeente Nieuwegein

De teksten van de Cronyck de Geyn vallen onder Creative Commons Naamsvermelding - NietCommercieel - GelijkDelen 4.0 Internationaal. Voor de afbeeldingen kijkt u in het onderschrift van de foto's

Losse nummers € 2,50

Inhoud

Van de redactie	2
Collectie Van Zutphen: verdwenen Vreeswijkse dorpsgezichten <i>Bart Jan Damstra</i>	3
Van Utrecht naar Vreeswijk – geschiedenis van een weg (3) <i>Siety Meijer</i>	9
Terug naar Jutphaas <i>Sjaak Boone</i>	13
De cursus Geynologie, een indruk <i>Harry ten Hove</i>	16
Van Overeind naar Nedereind <i>Sjaak Boone</i>	18
Activiteiten 2024	24
Hoe goed kent u Nieuwegein?	26

Collectie Van Zutphen: verdwenen Vreeswijkse dorpsgezichten

Bart Jan Damstra

Begin 2023 mocht de Historische Kring van de erven van de heer F. van Zutphen zijn historisch waardevolle, omvangrijke en belangrijke 'historische en topografische collectie Vreeswijk' ontvangen (zie ook voorgaande edities van de Cronyck de Geyn). Voor deze bijdrage is een aantal foto's geselecteerd van inmiddels verdwenen (karakteristieke) dorpsgezichten, waar we in een denkebeeldige wandeling langs zullen lopen. Vooral in de jaren '60 van de vorige eeuw verdween een deel van de karakteristieke bebouwing in de dorpskom in straatjes en steegjes achter de Dorpsstraat en het Frederiksoord als gevolg van grootschalige saneringen. De oude bebouwing langs onder andere de Molenstraat, De Kade, de Hol, Wilhelminastraat, Het Zand en de Schans ontstond in de tweede helft van de 19^e eeuw als de Vreeswijkse bevolking zeer snel groeit, maar was na zo'n 50 tot 100 jaar deels in verval geraakt. Maar ook in de omgeving van de Handelskade was aan verandering onderhevig. Juist in deze periode is de situatie uitgebreid gefotografeerd door de heer Van Zutphen. De foto's zijn dus van de jaren '60, tenzij anders vermeld.

Afb. 1. De Schans gezien vanaf de Lekdijk in westelijke richting, links de Berm (HKN coll. Van Zutphen).

Afb. 2. Buurtje De Schans, gezien vanaf het Frederiksoord naar het oosten richting de Lekdijk. Het hogere huis in het midden is nu Voorhavendijk 1-3 (HKN coll. Van Zutphen).

De Schans (achter het Frederiksoord)

Achter het Frederiksoord lag vanaf de 19^e eeuw een woonbuurtje genaamd *de Schans*. Deze was via het Frederiksoord bereikbaar. De bebouwing langs de Lekdijk stond aan de Berm (zie afb. 1). De min of meer driehoekige plattegrond van het buurtje lijkt te passen binnen de structuur van een 16^e eeuwse bastion van een vestingwal. Vanaf de 17^e eeuw lagen in de directe nabijheid van het buurtje ook batterijen en andere fortificaties, voorlopers van het 19^e eeuwse fort Vreeswijk. Reden genoeg voor de naam 'de Schans'.

De Kade

De Kade was oorspronkelijk de westelijke begrenzing van de bebouwing aan het *Viaans eind* (de Dorpsstraat ten zuiden

van de Molenstraat). Daarlangs was ook de Pinnemakershaven (veer op Vianen) gelegen. De bebouwing aan De Kade bestond oorspronkelijk uit stallen en koepels aan de achteruitgang van de huizen aan de Dorpsstraat. Later werd het grotendeels zelfstandige bebouwing (zie afb. 3). In de 19^e eeuw wordt in de zuidwestelijke hoek een dijkmagazijn gebouwd door het Hoogheemraadschap. Deze werd in de jaren '80 door brand verwoest en opnieuw opgebouwd.

Molenstraat en De Hol

De Dorpskerk was tot in de jaren '60 grotendeels ingebouwd tussen diverse huizen, wat in groot contrast staat met de huidige grote kerktuin. De naamgever van de Molenstraat (in oudere bronnen ook wel: Molensteeg) is de stenen stellingkorenmolen uit 1666, waarvan het

restant in 1970 werd gesloopt. Deze molen had een houten voorganger uit kort na 1585. Direct naast de molen, tegenover de aansluiting van De Kade op de Molenstraat, lag een steeg/straatje genaamd De Hol (zie afb. 6). Deze naam dateert uit de 19^e eeuw en verwijst naar de lage ligging. De steeg is echter al zeer oud en tot dan toe een naamloze 'achterom' (aangeduid als 'gemene steeg') voor de huizen aan de Dorpsstraat, waar eveneens koetshuizen, schuren en koepels te vinden waren. Rond 1960 was hier onder andere de boerderij van Huiden te vinden (zie afb. 6 en 7).

Wilhelminastraat en Het Zand

Vanuit de Molenstraat ging men naar beneden Het Zand in (zie afb. 8). In de periode rond de Eerste Wereldoorlog stonden hier ook soldatenbarakken, van-

Afb. 3. De oude bebouwing aan De Kade. Rechts nog net het dijkmagazijn van het Hoogheemraadschap. Links het huis genaamd 'de koepel' (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 4. Poortje naast het dijkmagazijn. De oude achteringang van de voormalige Franse school, later de voormalige Barbarakerk aan de Dorpsstraat (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 5. De Molenstraat in oostelijke richting, eind jaren '50. Links de onderbouw van de 17^e eeuwse molen, rechts de Dorpskerk. (HKN coll. Van Zutphen).

Afb. 6. De Hol, gezien vanuit de Molenstraat naar het noorden (HKN coll. Van Zutphen).

Afb. 7. Het noordelijke deel van De Hol, nabij de Wilhelminastraat. Gezien van achter de bebouwing van Het Zand naar het oosten. Rechts de stal van boerderij Huiden. Op de achtergrond de achterzijde van de huizen Dorpsstraat 45-47 (HKN coll. Van Zutphen).

daar dat de hoct van de Hoge brug naar de Tramstraat - ter plaatse van de huidige trap - de Soldatenhocht werd genoemd. Het Zand lag iets ten oosten van de huidige Irenestraat en lag op één lijn met de noordelijker gelegen Beatrixstraat (zie ook afb. 23 in kadertekst). De bebouwing stond direct achter de huidige bebouwing van de Irenestraat, die rond 1948 tot stand kwam. Het zuidelijke deel van deze bebouwing zal op haar beurt binnen enkele jaren weer plaatsmaken voor nieuwbouw. 'Hocht' is een aanduiding voor hoogte, specifiek voor de aansluitingen op de hoger gelegen Lekdijk. Mogelijk is

Afb. 8. Het zuidelijke deel van Het Zand, gezien vanuit de Molenstraat naar het noorden (HKN coll. Van Zutphen).

Afb. 9. Zicht op de Wilhelminastraat vanaf Het Zand, gezien in oostelijke richting. Links een deel van Het Bordes (HKN coll. Van Zutphen).

Afb. 10. De Modder, in het verlengde van Het Zand, ter hoogte van Het Bordes, gezien in noordelijke richting. Links een deel van de bebouwing aan de Tramstraat uit 1951. Uiterst rechts nog net een deel van Het Bordes (HKN coll. Van Zutphen).

Afb. 11. De Leeuwenstraat, gezien vanaf de Dorpsstraat richting het westen. Op de achtergrond de bebouwing uit 1951 in de Tramstraat (HKN coll. Van Zutphen).

de naam Het Zand afgeleid van het feit dat hier bij de aanleg van de Koninginnensluis eind 19^e eeuw grote zandhopen lagen, ook is het mogelijk dat dit een passende naamkundige aansluiting was op het noordelijker gelegen de Modder (ter hoogte van de Tramstraat). De meest logische verklaring zal zijn dat er lang een verharde bestrating heeft ontbroken. Halverwege Het Zand vond de Wilhelminastraat – met voornamelijk bebouwing van rond 1900 – aansluiting. Op de noordelijke hoek stond een kenmerkend blokje van vier woningen genaamd Het Bordes uit 1900, genoemd naar de toegang tot de verhoogd gelegen voordeuren (zie afb. 9).

Leeuwenstraat, Tramstraat en de Modder

Tussen Dorpsstraat 32 en 31 bevindt zich een nu naamloze steeg. Deze werd rond 1900 bebouwd en stond voorheen bekend als Leeuwenstraat (afb. 11). De naam zou zijn afgeleid van een tweetal stenen sierleeuwen op het dak van een van de huisjes.

Afb. 12. De steeg ter plaatse van de huidige Tramstraat. Links het nog bestaande pand Dorpsstraat 27, voorheen genaamd de Eikenboom. Het rechterpand werd gesloopt ten behoeve van de aanleg van de Tramstraat (HKN coll. Van Zutphen).

Even ten noorden daarvan was de Tramstraat te vinden. Oude Vreeswijkers spreken in dit geval 'tram' uit met de 'a' (dus niet als 'trem'). De aansluiting op de Dorpsstraat was oorspronkelijk een smal straatje (zie afb. 12), door de Vreeswijkse jeugd toen de 'Oude Tramstraat' genoemd. Daarachter strekte de bebouwing (o.a. *de diaconiehuysjes*) zich uit tot aan *De Modder*. De straat werd verbreed door een pand aan de Dorpsstraat te slopen. Ten zuiden van de huidige Tramstraat lag een perceeltje modderig laag gelegen land in het verlengde van Het Zand, genaamd de Modder. In het noordwesten was dit vanuit de (nieuwe) Tramstraat toegankelijk via een trappetje. Het lag tussen de huizen aan Tramstraat en de huizen en tuinen aan Het Zand (waaronder Het Bordes), ten westen dus van de latere Margrietstraat.

Helling en Wierselaan

De naam Helling herinnert aan het feit dat hier al vanaf de 17^e eeuw scheepswerven met een scheepshelling gevestigd waren. Vanaf de 17^e eeuw behoorde de grond tot het Huis de Wiers, waaraan de werfeigenaren dan ook erfpacht verschuldigd waren. De laatste scheepswerf op deze locatie was die van Buitenweg; van 1856 tot 1900, tot de verplaatsing van de scheepswerf even verderop noordelijk aan de Vaartse Rijn aan het Oude gat. Nadien is op deze hoek de zand- en grindzeverij van Van Loon te vinden, welke activiteiten later eveneens noordwaarts worden verplaatst. De bebouwing in het midden

Afb. 13. De Helling en omgeving in mei 1966, gezien vanaf de Dorpsstraat bij de Kippenbrug (HKN coll. Van Zutphen).

en rechts op de foto (afb. 13) is vervangen door nieuwbouw. De woonark werd bewoond door de familie Geluk, en daarna kort door de familie Kelfkens.

Dorpsstraat

Dat onnodige sloop en verdwijnen van erfgoed en beeldbepalende gebouwen niet alleen iets is van de jaren '60, bleek recent nog in 2019, toen het 17^e eeuwse huis Gorinchem (Dorpsstraat 22) werd gesloopt (zie ook het artikel *(Bijna) verdwenen erfgoed: herbergen in Vreeswijk* in de Cronyck de Geyn van oktober 2020). De bouwhistorische geschiedenis ging terug tot begin 1600, in de 18^e en 19^e eeuw werd het pand naar achteren toe uitgebreid. Het was eeuwenlang in gebruik als herberg/uitspanning. De naam lijkt uit

de eerste helft van de 17^e eeuw te dateren, in 1646 is sprake van: 'seeckere huijsinge staande aan de west zijde van den Vaartsen Rhijn, aent Utrechtse Eijnde daer jegenwoordig uijthangt Gornichem'. Vanaf 1965 verblijven hier gastarbeiders en staat het in de volksmond bekend als 'Turkenhuis' of 'Marokkanenhuys'. Na een periode van leegstand gecombineerd met een zeer langlopend vergunningentrajact, verkeerde het pand in slechte staat. Eerder, in 1915, werd het pand Dorpsstraat 21 ('*de Dom(storen)*') vervangen door het huidige bouwwerk. Het oorspronkelijke pand met de prachtige klokgevel (zie afb. 14) zal uit de 17^e-18^e eeuw gedateerd hebben. Ook deze functioneerde jarenlang als herberg/uitspanning. In 1729 lezen we over 'seeckere huijsinge,

Afb. 14. Dorpsstraat 16-22 rond 1900. Links huis met luifel ('stad Gorinchem', midden huis met klokgevel 'De Dom(storen)' en rechts de oude pastorie van de Gereformeerde kerk die in 1919 werd vervangen door nieuwbouw. Op de voorgrond de bargesluit, het 'Utrechtse bootje'. Dia van een foto (HKN coll. Van Zutphen).

Afb. 15. Dorpsstraat 16-23. Vergelijk met afb. 14: het prachtige pand van De Dom heeft plaatsgemaakt voor nieuwbouw uit 1915 (rechts op de foto) (HKN coll. Van Zutphen).

stallinge en hof staende aen het Utrechtse Eijnde alhier aen de Vaert, daer den Doms Toorn uijthangt'. Tussen beide panden lag een 'gemene steeg', deze werd vanaf de 19^e eeuw bebouwd en Domstraat genoemd, later Waagstraat. Het was oorspronkelijk een eenheid met de steeg die later de Hol zou worden genoemd en fungeerde als 'achterom' voor de huizen aan de Dorpsstraat.

Afb. 16. De Waagstraat tussen Dorpsstraat 21 (links) en 22 (rechts), gezien richting de Dorpsstraat (HKN coll. Van Zutphen).

Afb. 17. Ingang van de Schoolstraat, gezien vanaf de Dorpsstraat naar het (noord) westen. Op de achtergrond de bebouwing aan de Beatrixstraat uit 1948 (HKN coll. Van Zutphen).

Afb. 18. De sloop van de Schoolstraat, december 1965, gezien naar het oosten richting de Dorpsstraat (HKN coll. Van Zutphen).

Schoolstraat en Irenestraat

De Schoolstraat was zoals de naam al doet vermoeden vernoemt naar de School met den bijbel, welke hier van 1883 tot 1950 stond. Deze stond ongeveer ter plaatse van Margrietstraat 22-28. De straat had een opmerkelijk tracé, welke diagonaal georiënteerd was op de Dorpsstraat (zie afb. 17 en 18). Deze markeert de ligging van het noordelijke deel van tijdelijke vestingwallen en een gracht uit de 16e en 17e eeuw. Straat en bebouwing verdwenen volledig bij de saneringen.

Direct naast de school, waar de Schoolstraat uitkwam op Het Zand, stond een groepje huizen (zie afb. 19). Deze zijn rond 1970 gesloopt om plaats te maken voor Irenestraat 1-9. Op de achtergrond de huizen aan de Irenestraat uit ca. 1950, die voor Het Zand zijn gebouwd.

Wilhelminabrug - Lage brug

Over de 19^e eeuwse Koninginnensluis werd een tweetal bruggen aangelegd. De Emmabrug of Hoge brug bij het rivier-sluishoofd als verbinding tussen de beide

Afb. 19. De woningen op de hoek van de Irenestraat nabij de Beatrixstraat, ter plaatse van Irenestraat 1-9. Voorheen deel van de Schoolstraat. Op de hoek was melkboer Van Vliet gevestigd, en later een toonzaal van Van der Vlerk (HKN coll. Van Zutphen).

Afb. 20. De oude Lage brug in augustus 1959, gezien vanaf de Handelskade in oostelijke richting naar de Koninginnenlaan. Achter de brug het huis 'Hoog Sandveld' (HKN coll. Van Zutphen).

Afb. 21. Uitsnede van een foto uit ca 1910, met zicht op de Handelskade vanaf de hoek Koninginnenlaan-Jaagpad. Er is nog geen sprake van een Henri Dunantlaan (HKN coll. Van Zutphen).

dijkdelen, en de Wilhelminabrug of Lage brug als verbinding tussen de Koninginnenlaan en de Handelskade (zie afb. 20). Deze bruggen waren identiek. De Lage brug werd echter in 1960 vervangen door de huidige brug, wat noodzakelijk was geworden als gevolg van de toename en het gewicht van het wegverkeer.

Handelskade

Tot slot een foto uit ca. 1910 (zie afb. 21), waarop de Handelskade te zien is vanaf

de hoek Koninginnenlaan-Jaagpad, nabij de Lage brug. In eerste instantie is de situatie op het oog niet echt veranderd. Toch zijn er grote verschillen met de huidige situatie. Links is achter de houten constructie Handelskade 66 (nu slagerij Koekman) te zien met topgevel, waarop nog net 'Vlees ...' te lezen is. Dit pand werd eind jaren '20 grondig verbouwd. Rechts daarvan is een vrijwel gesloten bebouwing te zien van vier panden, deze zouden rond 1970 worden gesloopt om

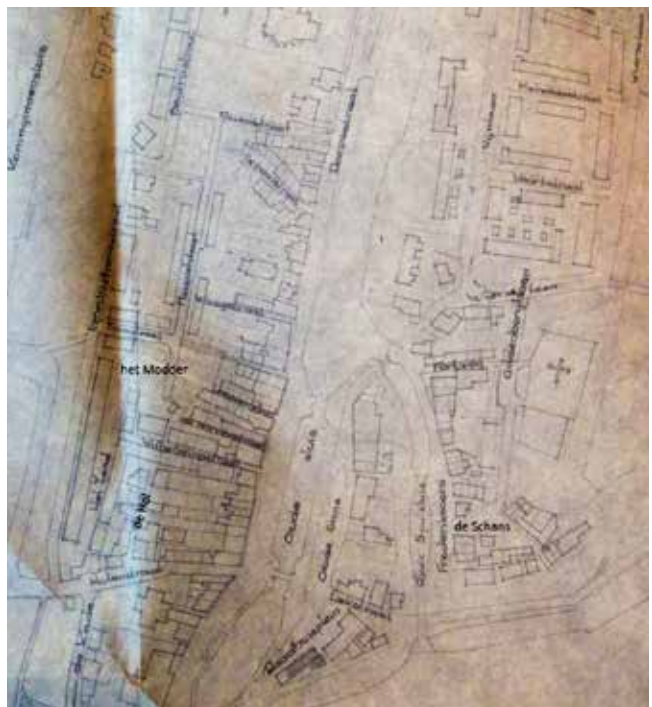
plaats te maken voor de aansluiting van de Henri Dunantlaan op de Handelskade. Het pand met trapgevel en witte horizontale vlak op de gevel (Handelskade 58), is vanaf dat moment het hoekhuis op de noordelijke hoek Handelskade-Henri Dunantlaan.

Plattegrond Vreeswijk in 1961

Veel straatjes en steegjes zijn inmiddels verdwenen. Deze kaart (afb. 22) uit het gemeentearchief van Vreeswijk laat zien waar deze gelegen waren. Vergelijken we dit met de huidige situatie, dan is goed te zien dat Het Zand en de Schoolstraat volledig zijn verdwenen en de Schans grotendeels. De oude bebouwing aan de Wilhelminastraat en De Kade is verdwenen en vervangen door nieuwbouw. (Delen van) de bebouwing in de oude zijstraatjes en buurtjes zijn te vinden in De Mor[r]leestraat, Waagstraat en de Gildenborglaan.

Vanaf de jaren '50 (als fort Vreeswijk haar militaire functie verliest) vind nieuwbouw plaats ten oosten van de Vaartse Rijn, tussen de Rijnlaan en Wierselaan. In de jaren '60 wordt Vreeswijk-oost gebouwd, tussen de Wierselaan en Prinsessenweg.

De ontwikkelingen in de dorpskom in de jaren '60 waarbij veel rigoreus is gesloopt, past goed in het tijdsbeeld. Hoewel veel huizen 'op' waren en niet meer geschikt voor bewoning, is de indruk dat het best mogelijk was geweest (meer) goede en karakteristieke huizen en plekken te behouden en in te passen in de plannen.

Afb. 22. Vreeswijkse straatnamen in 1961, uitsnede; bewerkt door auteur (HUA archief 1629 Vreeswijk 1940-1971, inv. 73).

Van Utrecht naar Vreeswijk – geschiedenis van een weg (3)

Siety Meijer

Wie vanaf het Ledig Erf te Utrecht naar Vreeswijk fietst en daarbij steeds de route langs Merwedekanaal en Vaartse Rijn kiest, bevindt zich op een historische weg van internationale allure. Deze route was eeuwenlang dé verbinding tussen Utrecht en het zuiden van het land, ja zelfs met Antwerpen en Parijs. Hoe zag die weg er vroeger uit? En hoe kon het dat juist deze route door Napoleon werd aangewezen als één van de belangrijke verbindingswegen van zijn keizerrijk? In een serie artikelen wil ik een beeld te schetsen van de ontwikkeling van deze weg. Dit derde deel beschrijft de periode ná de Tachtigjarige Oorlog.

Een jonge republiek met machtige vijanden

Met het tekenen van de vrede van Münster in 1648 is de Tachtigjarige Oorlog ten einde. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden wordt nu erkend. Ondanks dat leeft de jonge Republiek op gespannen voet met haar machtige bureu. In juni 1672 (het rampjaar!) steekt een groot Frans leger de Rijn bij Lobith over. Al snel is het oosten van het land bezet.

Een linie langs de Vaartse Rijn?

De Franse inval komt niet onverwachts. In januari hadden de Staten van Holland en Utrecht een inspectie van de Greb-belinie en de Utrechtse Waterlinie laten uitvoeren. In het verslag van 6 februari werden enkele verbeteringen voorgesteld. De Utrechtse linie zou van Naarden langs de Vecht naar Utrecht lopen en dan langs de Vaartse Rijn tot aan Vreeswijk. De overeenkomst werd op 22 april door afgevaardigden van Holland en Utrecht ondertekend. Voor het zuidelijke deel van deze linie werd gesteld:

“Vreeswyck, ... sal aen de Oostsyde worden gefortificeert, ende vandaer de Vaartsche Rijn aan de westsyde geretrencheert, tot soo nae aen de stad van Utrecht, als hun des verstaende dienstigh sullen oordelen, ende vandaer om ende ten oosten van de stad Utrecht, gemaectt een retrachement ...”
(Bron: Sypsteyn en Bordes, bijlage VII)

Toen ingenieurs lieten weten dat de werkzaamheden veel duurder zouden uitval-
len dan geschat, werd het project alsnog
in de ijskast gezet. Zo kan het dat het

Afb. 1: De Vaartse Rijn en Rijndijk (detail van kaart Bernard du Roy, 1696).

Staatse leger op haar terugtocht de stad Utrecht in een slechte staat van verdediging aantrof. De Staten-Generaal besluit: de stad Utrecht zal niet verdedigd worden. Holland trekt zich terug achter de (oude) Hollandse Waterlinie.

Aan de Vaartse Rijndijk

De Fransen slagen er niet in voorbij de waterlinie te komen. Ze besluiten de Lekdijk bij Vreeswijk door te steken in een poging om Holland te ‘verdrinken’. Dankzij de snel opgeworpen Prinsendijk bij de Enkele Wiericke bereikt dit water Holland niet. Wel levert de doorsteking veel wateroverlast op, ook langs de Vaartse Rijn:

... quamen bij ons twee vrouwen...,
seggende dat sij desen morgen
ontrent 10 uren hier uytgegaen sijnde
naer Gorcum, haer tusschen hier

ende Jutphaes so groten water in de
Vaertsche Rhijn tegemoet quam lopen
... over de enklauwen (= enkels) ...
sodat tot Jutphaes komende, ende
aldaer verstaende dat het gat in de
Leckendijk ..., weder op was gebroken
of dat de sluysen aan de Vaert moesten
wijt open staen, ... niet verder dorsten
gaen. Int wederkeren bevonden sij
dat het water soo geswollen was, dat
aen de kuyten hier ende daer hadden
moeten doorwaeden...

(Bron: Grothe, p. 69)

De Fransen leggen op strategische punten verdedigingswerken aan. Bij de Doorslag wordt een grote schans opgericht, ter controle op het verkeer van en naar de stad Utrecht. Wat er na het vertrek van de soldaten in november 1673 met het fort is gebeurd, is niet bekend. In 1725 staat de schans er niet meer.

Het wegennet

De Republiek legt, in tegenstelling tot haar buurlanden, geen wegen aan. Die taak ligt bij plaatselijke autoriteiten of, in het geval van doorgaande wegen, bij de provincie(s). Die ondernemen echter weinig tot niets op dit vlak. Voor een deel is dit te wijten aan het vervoer over water, dat in veel gevallen in de behoeften kan voorzien. Trekschuiten, beurtveren, marktschepen en de wilde vaart verzorgen het vervoer van personen en goederen. Dit is comfortabeler dan het vervoer over de weg. Bovendien kan men met een boot meer vervoeren dan met een paard met kar.

In 1736 publiceert de Admiraliteit van Amsterdam een kaart met heerbanen; de belangrijke, doorgaande (onverhar-

Afb. 2: De Franse Schans bij de Doorslag. Het fort ligt op het grondgebied van huis Oudegein, nabij een steenbakkerij.

Afb. 3: De Vaartse Rijndijk in de richting van de stad Utrecht gezien. Jan de Beijer, 1737/1739.

de) transportwegen. Het traject Utrecht – Vreeswijk is hierin opgenomen als onderdeel van de route Utrecht-Vreeswijk-Vianen-Gorinchem (Horsten, 2005).

De toestand van de wegen

De meeste wegen in de regio zijn klei-wegen. De ondergrond is zacht, wat in natte perioden al snel tot problemen kan leiden. In de herfst en winter, of na zware regenval, zijn deze wegen vrijwel onbegaanbaar. Een reis kan dan aanzienlijk langer duren, door vertraging, of doordat men moet omrijden.

Het wegvervoer geschiedt te voet, te paard of met een bespannen kar of rijtuig. Met name die laatsten kunnen veel schade op leveren: paardenhoeven en wagenwielen laten diepe sporen na. Een zwaar beladen wagen met meerdere paarden kan de weg geheel omploegen. De gaten in de weg die daardoor ontstaan, vullen zich bij regen op met flinke plassen water. Om dat te voorkomen moeten deze gaten regelmatig worden gedicht. Ook andere vormen van schade, zoals het wegzakken aan de rand van de weg, moeten worden gerepareerd. Al met al is het onderhoud behoorlijk kostbaar en arbeidsintensief.

Het onderhoud aan de Rijndijk

De stad Utrecht is eigenaar van zowel de Vaartse Rijn als de Rijndijk. De stad heeft belang bij in een goede verbinding met Vreeswijk en verzorgt het onderhoud aan de dijk, betaald vanuit de tolgeden. Dit gaat niet altijd zonder discussie, zoals onderstaande citaten uit het resolutieboek van Vreeswijk illustreren:

1741, 24 juli

“De straten van Vreeswijk zijn door sleden en wagens met zeer zware goederen kapot gereden. De secretaris

heeft daarover al een rekest aan de burgemeesters van Utrecht gestuurd Omdat het gerecht vreest, dat als de stad de straten niet voor de winter zal repareren, dat ze het dan nooit zal doen, wordt de secretaris gemachtigd om de zaak bij de heren burgemeesters voor te dragen.”

1741, 13 augustus

“De drost maakt bekend dat de kameraar (van Utrecht) ... het gerecht (Vreeswijk) in overweging heeft gegeven om mee te betalen aan het herstellen van de straten. Na beraad wordt besloten de schout en de buurmeesters naar het vroedschap af te vaardigen om ... de onvermogensheid van het dorps naar voren te brengen.”

1741, 18 augustus

“Drost, schout en buurmeesters rapporteren aan het gerecht al hetgeen met de commissarissen van de directie der reparatie ... is besproken en besloten. Het gerecht vindt goed, dat aan alle eigenaren van huizen te Vreeswijk verzocht zal worden vrijwillig een bijdrage te leveren aan het repareren van de straten. De secretaris wordt gemachtigd een lijst op te stellen, waarin ieder naar de waarde van zijn huis wordt getaxeerd.”
(Bron: Noordam, pp 565 – 567)

Een jaar later, op 9 augustus 1742, wordt opnieuw aan de stad Utrecht duidelijk gemaakt dat Vreeswijk niet in staat is om bij te dragen. Op 20 augustus wordt een lijst van huiseigenaren goedgekeurd door het gerecht. Zij zullen moeten bijdragen aan het maken van de straten.

In 1718 schenkt het vroedschap van Utrecht veertien lantaarns aan het gerecht

Vreeswijk. Er worden palen ingekocht en in het dorp geplaatst. Hierop worden de lantaarns bevestigd. De gerechtsbode wordt aangesteld voor het opsteken en schoonhouden van de lantaarns, op een jaarlijks tractement van 15 gulden. Dit bedrag wordt in de decennia erna verhoogd, omdat er meer lantaarns bij zijn gekomen en het onderhoud meer werk vergt.

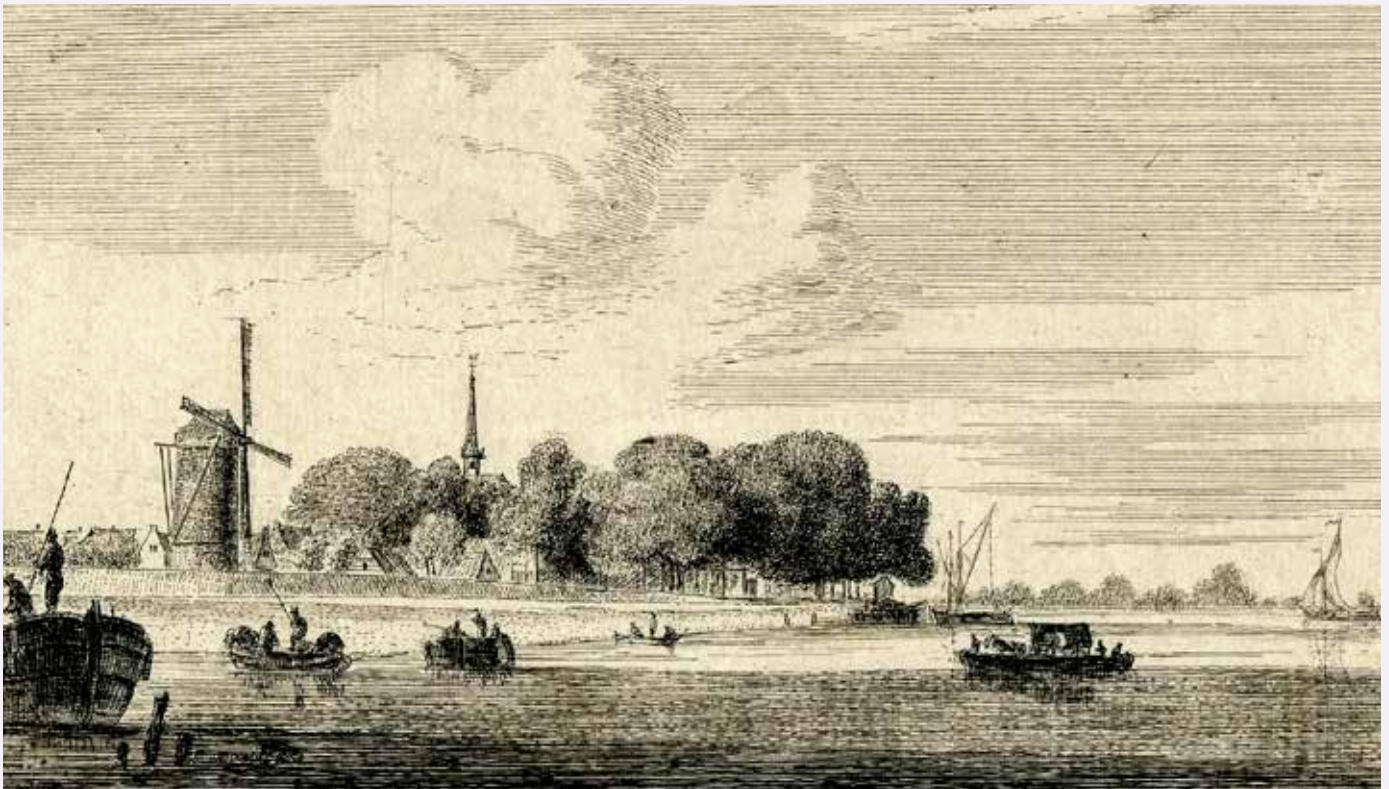
Postkoetsen en het wagenveer

Voor langere reizen met een rijtuig is men aangewezen op wagenveren of postwagendiensten. Langs de route liggen zogenaamde ‘posten’ waar de paarden gewisseld kunnen worden. Vaak kan men er ook rusten of wat eten. Het wagenveer wordt gerund door lokale ondernemers, men kan er een wagen huren voor het vervoer van personen of goederen. Net als bij het vervoer over water ontstaat er iets van een dienstregeling.

Ook tussen Utrecht en Vreeswijk is er een wagenveer. Zo vermeldt het resolutieboek van Vreeswijk dat op 9 januari 1750 de voerlieden en schippers de eed hebben afgelegd.

Datzelfde resolutieboek vermeldt in 1790 dat Gorcumse voerlieden passagiers, onderweg van Utrecht naar Vreeswijk, onrechtmatig overnemen van de plaatselijke voerlieden. “Vanmorgen nog zijn 4 passagiers te Jutphaas uitgestapt en met een Gorcumse wagen meegereden, tot nadeel van de voerlieden, de Pinnemakers en zelfs van het voerliedengild te Utrecht”. (Noordam, p. 563)

Dat het ook wel eens mis gaat blijkt uit een ander citaat uit december 1798: “Cornelis van Hattum moet een schadevergoeding van ruim vier florijnen betalen aan de zwangere vrouw van Lambertus Koekenberg, omdat hij met haar in de

Afb. 4: Het dorp Vreeswijk. H. Spilman, ca. 1750 (RAU 200892). Rechts zet het domaniale pont een koets met paard en al over de Lek.

wagen van de dijk is gereden, waarbij de wagen omgevallen is”. (Noordam, p. 564)

In mei 1799 wordt besloten dat de twee voerlieden van het dorp, Teunis Spinhoven en Jan van Dijk, moeten dobbelen om vrachten die op het dorp aankomen. Als één van beide al met een vracht onderweg is zal de ander met de eerstvolgende vracht mogen rijden.

Verder doen de Rijnschippers in januari 1798 een verzoek om ’s winters “ten gerieve van de passagiers en tot bescherming van de vracht met overdekte wagen te mogen rijden.” Dat mag: “... dat men ’s winters, als het water dicht zit, ieder drie maal per week met een besloten wagen met twee rijbanken, twee kussens en bESPannen met twee paarden naar Utrecht en terug mag rijden. En wel op dinsdag, donderdag en zaterdag om half negen ’s ochtends vanaf Vreeswijk en om drie uur ’s middags vanaf Utrecht. Zij mogen echter van iedere passagier niet meer vragen voor vervoer, passage- en bruggeld dan 8 stuivers.” (Noordam, p. 564)

Brieven- en paardenposterij

Voor het vervoer van brieven over grote afstanden wordt gebruik gemaakt van de

brieven- en paardenposterij. Deze dienst ontstaat in de Republiek ná de 80-jarige oorlog. Een ruiter te paard zorgt ervoor dat de brieven op de plaats van bestemming aankomen.

“In de nadagen van de Republiek kende het gehele gewest Holland dagelijkse postritten (met rijtuigen) die alle belangrijke plaatsen verbonden ...; de correspondentie met de overige gewesten en het buitenland werd vanuit centraal Nederland twee- of driemaal per week onderhouden Hoewel brievenpost de voornaamste inhoud van deze rijtuigen was, bestond sinds de zestiende eeuw de postwagen oftewel het wagenveer ook ten gerieve van het reizigersvervoer.... De postwagen, sinds de achttiende eeuw diligence genoemd, verzorgde ... volgens dienstregeling het personenvervoer tussen de provinciehoofdsteden ... evenals de brievenpost ... dat met het nationale en internationale brieventransport deed.” (Bron: Woud, p. 145)

De rijtuigen en ruiters van de Brievenposterij hoeven geen tol te betalen. Een rijtuig van de Brievenposterij mag hooguit één passagier meenemen, wat weinig

concurrentie oplevert voor de postwagens en diligences.

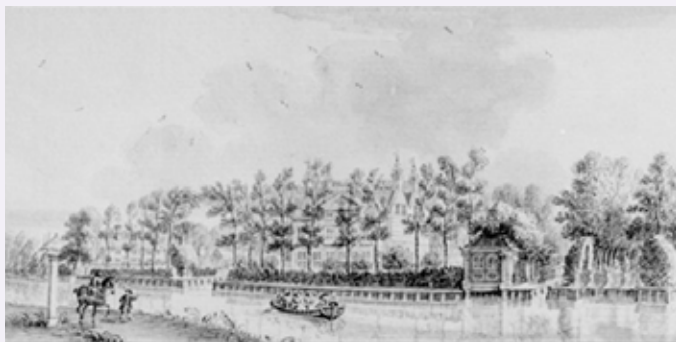
Langs de route

Halverwege de 18e eeuw trekken tekenaars er op uit om kerken, buitens, kastelen, dorps- en stadsgezichten vast te leggen. Zij maken deel uit van een nieuwe stroming, de topografische tekenkunst. Uitgevers, huiseigenaren en verzamelaars kunnen op basis van de schetsen een bestelling plaatsen bij de artiest. Die kan dan, al naar gelang het budget van de opdrachtgever, een beter uitgewerkt kunstwerk leveren (Wilmer, 2016).

Ook langs de Vaartse Rijn zijn schetsen gemaakt. Er zijn meerdere werken van Jan de Beijer (afb. 5), maar hij was zeker niet de enige. Soms is er alleen een schets te vinden, soms is er ook een ets of schilderij gemaakt. De tekeningen bij elkaar maken de route zichtbaar tussen de Lek bij Vreeswijk en de Tolsteegpoort in Utrecht (Meijer, 2021).

Soms is de weg zelf in beeld gebracht, zoals in de schetsen met zicht op Jutphaas en Vreeswijk (afb. 6 en 7).

Reizigers die over de Vaartse Rijndijk de stad Utrecht naderden, kunnen de toren van de Domkerk al van ver zien

Afb. 5: Huis de Wiers. Jan de Beijer 1744.

Afb. 6: Het dorp Jutphaas in 1750. Artiest onbekend.

Afb. 7: Vreeswijk vanuit het noorden. Artiest onbekend.

Afb. 8: Vaartse Rijndijk richting Utrecht. Paul Riender, 1751.

liggen. De afbeelding van Paul Riender (afb. 8) geeft hiervan een aardig beeld. Wat de artiest rechts waarschijnlijk net buiten beeld heeft gelaten is het gerecht, De Engelenburg. Dit is een plek met een galg, en met drie palen met daarop een rad. Hier wordt het vonnis van ter dood veroordeelde misdadigers voltrokken.

De plek is bewust gekozen; reizigers die Utrecht binnentrekken, worden er zo van verzekerd dat de stad streng optreedt tegen misdadigers.

In de 17^e en 18^e eeuw ontstaan er bedrijven langs de oevers, zoals houtzagerijen en steenovens. Die zijn niet blij met de

gerechtsplaats. De aanblik is luguber en als de wind verkeerd staat, is de geur niet te harden. Bezwaren worden echter door het stadsbestuur weggewuifd: de galg met toebehoren zal tot ver in de 18^e eeuw blijven staan.

Literatuur

- Barentsen, W. (1972). De weg in Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw. In: OTAR 57 (1972) 9, pp. 361-370.
- Grothe, J.A. (ed) (1857). Dagelijksche aantekeningen gedurende het verblijf der Franschen te Utrecht in 1672/73. In: Berigten van het Historische Gezelschap te Utrecht. Deel 6.
- Horsten, F.H. (2005). Doorgaande wegen in Nederland, 16^e tot 19^e eeuw – Een historische wegenatlas.
- Meijer, S.J. (2021). Wandelen langs de Vaartsche Rijn rond 1750. In: Cronyck de Geyn, jaargang 32/4, pp 14-17.
- Noordam, C.G.M. (1989). De Resolutieboeken van Vreeswijk 1674 – 1806, deel III.
- Sypesteijn, J.W. van en Bordes, J.P. de (1850). De Verdediging van Nederland in 1672 en 1673.
- Water, J. van de (1729). Groot Placaatboek vervattende alle de placaaten, ordonnantien en edicten der edele mogende heeren Staten 's lands van Utrecht (library.uu.nl).
- Wilmer, C.C.S, Kipp, A.F.E. (2016). De getekende Stad. Utrecht in oude tekeningen 1550 – 1900.
- Woud, A. van der (2017). Het Lege Land.

Deadline

De deadline voor de volgende uitgave van de Cronyck de Geyn is 1 maart a.s.; wij zien uw bijdrage graag tegemoet! De redactie behoudt zich het recht voor uw bijdragen, indien nodig, in te korten. Neem gerust contact op om suggesties. Wij verwachten dat de volgende Cronyck half april door onze vrijwilligers verspreid wordt.

Terug naar Jutfaas

Sjaak Boone

Toeval of voorzienigheid? In ieders leven komen situaties voor waarbij een dergelijke typering past. Wat voorzienigheid is? Een predikant uit Jutfaas legde het zo uit: “Afen toe geeft Hij van boven een seintje als teken dat Hij er ook nog is”. Mijn komst naar Nieuwegein -om precies te zijn naar Jutfaas - in maart 2020 leverde een reeks van toevalligheden op, die verwezen naar die plaats. Hieronder het verslag van mijn ontdekkingstocht.

Mijn vrouw Alied Wentink en ik hebben elkaar op het Christelijk Lyceum in Voorburg leren kennen. Wij maakten allebei deel uit van de redactie van de schoolkrant. Alied had een bijzondere aangeboren afwijking aan het hart, een vernauwing van de aorta. Alied werd in het academisch ziekenhuis te Leiden als een van de eerste kinderen in Europa geopereerd aan een vernauwing van de aorta. Professor Albert Gerard Brom voerde de operatie uit; hij was van 1951 tot 1985 hoogleraar thoraxchirurgie te Leiden en gepromoveerd op het proefschrift *De coarctatio aortae en haar behandeling*. Dankzij de vooruitgang van de medische techniek verbeterde haar kans op overleving. Wij trouwden jong en kregen drie kinderen.

In 2006 bleek dat de aortaklep van Alied niet goed functioneerde en werd er bij haar een metalen hartklep ingebracht. Na de operatie kreeg Alied een hartstilstand en moest zij worden gereanimeerd. Achteraf sprak ik de Surinaamse verpleegkundige die had gemerkt dat het hart van Alied was gestopt: “God zei mij, dat het haar tijd nog niet was”.

Alied herstelde snel van de ingreep en kreeg meteen meer energie. In de periode na de operatie heeft zij nog meegemaakt dat onze negen kleinkinderen werden geboren en opgroeiden.

Aankoop appartement aan Het Sluisje

Ineke Lutterman was co-grootmoeder van onze kleinkinderen. Na het overlijden van haar man had zij in 1995 een nieuw appartement gekocht aan het Sluisje te Nieuwegein, in het oude centrum van Jutfaas boven de winkel van het Kruidvat. Wij waren wel eens bij haar op bezoek geweest en hadden haar lichte en ruime appartement bewonderd met uitzicht op de kerk aan de Nedereindseweg. Het dorp Jutfaas was ons bekend. Alied's

Alied Wentink tussen de verhuisdozen in Jutphaas.

vader was geboren aan de Jutfaseweg in Utrecht.

Na onze pensionering woonden wij samen in Voorburg in het ruime huis met drie verdiepingen waarin Alied was opgegroeid. In 2018 verslechterde de gezondheid van Alied plotseling fors. Dat leidde ertoe dat zij eind 2019 in het ziekenhuis en later in een verpleeghuis moest worden opgenomen. Na bijna vijftig jaar huwelijk moesten wij even gescheiden door het leven. Het was duidelijk dat wij ons grote huis in Voorburg niet meer konden aanhouden.

In dezelfde periode overleed Ineke Lutterman, de schoonmoeder van onze dochter Quirien. Alied en ik besloten na overleg met onze kinderen om ons huis in Voorburg te verkopen en het appartement van Ineke Lutterman aan te kopen. Voordeel van onze verhuizing naar Nieuwegein was dat wij dicht bij twee van onze drie kinderen in Utrecht zouden zijn. Terwijl mijn vrouw Alied nog in het verpleeghuis De Lozerhof verbleef, waarbij haar gezondheid met de dag verbeterde, moest ik uitzoeken welke zaken mee zouden verhuizen. Wat verzamel je toch veel spullen in de loop van je leven!

Na een paar dagen kamperen in het oude huis tussen de verhuisdozen, verhuisden wij begin maart 2020 naar Nieuwegein. Die maand was de start van de Coronapandemie, waarbij verpleeghuizen geen familie meer mochten ontvangen. Ik had Alied geen dag later vanuit het verpleeghuis moeten meenemen.

Thuis raken

Na de verhuizing verbeterde de gezondheid van Alied verder, zodat wij samen nog een gelukkig jaar in Nieuwegein hebben doorgemaakt, ondanks de beperkingen tijdens de Coronapandemie. Tot mijn grote verdriet is zij in juli 2021 aan een hartaanval op 70-jarige leeftijd overleden. Ondanks alle verdriet waren mijn kinderen en ik dankbaar voor het leven dat wij met haar hebben gehad.

Veertien dagen na het overlijden van Alied werd er op een zondag bij mij aangebeld. Een ouderling van de protestantse kerk in Jutfaas bracht bloemen. Hij stelde zich voor en bleek een bijzondere naam te hebben, die mij vaag bekend voorkwam. Na een week vond ik het antwoord: in 1968 had ik een tijdelijke baan op de verkoopafdeling van een expeditiebedrijf in Scheveningen. De chef van die afdeling had ook die naam en bleek de vader te zijn van die ouderling. Wij spraken af dat ik zou worden bezocht door een ander lid van de kerk. Dat was Theo Hanselaar. Die vertelde mij dat de naam van zijn oom was vermeld op het bevrijdingsmonument op de Nedereindseweg, waar ik op uitkeek. En zo langzamerhand leerde ik via de kerk meer mensen in mijn directe omgeving kennen.

Het fotoalbum van grootvader Jo Wentink

In Den Haag had ik Michiel van der Mast leren kennen, die lid was van de Haagse historische vereniging “Die Haghe”. Michiel was een achterneef van Alied, zijn moeder Hetty Wentink en mijn schoon-

vader Joost Johannes Wentink waren neef en nicht en waren kleinkinderen van Engbartus Gerhardus Wentink, die woonde in het dijkhuis te Schalkwijk en was benoemd tot kameraar (een soort secretaris) van het Hoogheemraadschap Lekdijk Bovendams. Hij vertegenwoordigde de Anti Revolutionaire Partij in de Provinciale Staten van Utrecht.

Jo Wentink als jonge architect.

Hetty Wentink was de enige dochter van de architect Johannes Cornelis (Jo) Wentink (geboren te Schalkwijk op 15 september 1879 en overleden te Bloemendaal op 21 augustus 1960). Jo Wentink was op 8 maart 1906 te Den Haag getrouwd met Emma Duinker. Hun dochter Hetty (geboren te Utrecht 4 november 1907) trouwde op 23 mei 1936 te Driebergen met de predikant Rein van der Mast.

Toen ik na het overlijden van mijn vrouw Alied een bezoek bracht aan Michiel van der Mast, liet hij mij een fors fotoalbum zien met opnamen van de bouwwerken van zijn grootvader Johannes Cornelis (Jo) Wentink. Ook had hij nog enkele mappen in bezit met tekeningen van de ontwerpen van zijn grootvader. Ik mocht het materiaal meenemen en verder onderzoeken.

Bij mijn onderzoek kwam in contact met de lokale historicus Peter Sprangers, actief bij de Stichting Historische Kring Tolsteeg-Hoograven te Utrecht en met een lokale historicus uit Houten, Sander van Scherpenzeel. Peter Sprangers bezorgde mij een overzicht van de bouwwer-

ken van de architect Johannes Cornelis Wentink. Hoewel in het fotoalbum geen bijschriften waren vermeld, kon ik aan de hand van zijn inlichtingen de namen en plaatsen van de bouwwerken vinden. Ik meldde dat vol trots aan Michiel van der Mast, die mij daarop vertelde dat zijn broer Rein nog veel meer materiaal had over de familie Wentink.

Juffrouw Haagsma, onderwijzeres te Jutfaas

In Dordrecht werd ik hartelijk ontvangen door Rein van der Mast en zijn vrouw Hanke Haagsma. Rein vertelde mij dat hij vaak bij zijn grootouders logeerde, waardoor hij zich veel kon herinneringen van zijn grootvader Jo Wentink. Als kind verbleef hij dan in het luxe appartement van zijn grootouders aan de Van Alkemadeaan in Den Haag. Zijn vrouw Hanke Haagsma vertelde dat zij bij de watertoren aan het Hooglandse Jaagpad in IJsselstein woonde. Haar vader was hoofd technische dienst van het waterleidingbedrijf. Zij was opgeleid aan de Jan van Nasaau kweekschool in Utrecht en kreeg haar eerste baan bij de Christelijke School aan de Nedereindseweg. Ik vertelde haar, dat ik vanuit de ramen van mijn appartement uitkeek op dat gebouw en de bijbehorende onderwijzerswoning. Het gebouw is nu in gebruik als Familiekerk de Bazuin.

Klas 1 van de School met den Bijbel aan de Nedereindseweg te Jutfaas in 1962-1963 met rechts juffrouw Haagsma.

In de weken na mijn bezoek inventariseerde ik de bouwtekeningen in de collectie. Daarbij kwam ik er achter dat de architect Jo Wentink twee gebouwen in Jutfaas had ontworpen. Een daarvan was een boerderij van J.C. Scholman, gelegen aan de Vaartse Rijn. De andere bouwtekening bleek betrekking te hebben op het schoolgebouw en de onderwijzerswoning aan het begin van de Nedereindseweg te

Jutfaas. Dat is het gebouw waar ik van uit mijn appartement op uitkijk. Uiteraard meldde ik dat vol trots aan Rein en Hanke.

Het regent, het zegent

Rein van der Mast en Hanke Haagsma zijn op 16 juli 1965 met elkaar getrouwd in de Dorpskerk, tegenover de school, waar Hanke toen zes jaar had gewerkt. Vader Rein van der Mast leidde als predikant de dienst bij de kerkelijke inzegening van het huwelijk van Hanke en Rein.

Hanke herinnert zich die dag als volgt:

Mijn schoonvader leidde de dienst op onze bruiloft en de 'Gezins Bijbel' werd ons overhandigd door mijn baas Evert Hanselaar, ouderling-kerkvoogd der Nederlandse Hervormde Kerk, aldaar!

Het was de laatste dag vóór de vakantie, de hele school was mét ouders en al aanwezig, want alle kinderen hadden bij mij in de klas gezeten!

Huwelijk Hanke Haagsma en Rein van der Mast te Jutfaas.

Een kletsnatte dag was het! Het regende dat het goot, mijn bruidsmisje (rechts voor) viel in een plas, de twee strooistertjes wilden de bloemblaadjes niet uit hun mandjes halen om op ons pad te strooien en de schoolkinderen konden hun prachtig gemaakte bogen met fraai gekleurde crêpepapieren bloemen niet uitzetten in verband met de regen en onze kleding! Toen riep m'n broer, om ons kennelijk wat op te vrolijken : 'Véél regen brengt

zegen hoor!' en kwam dan weer met een paar paraplu's aan.
Wat de uitdrukking over de regen betreft zijn wij inderdaad gezegend!

Rein was wat verbaasd toen ik hem bijna zestig jaar later kon melden dat het schoolgebouw en de onderwijzerswoning waar zijn vrouw jaren had gewerkt door zijn grootvader zijn ontworpen. Zijn grootvader was vijf jaar voor zijn huwelijk overleden en had hem dat niet meer kunnen vertellen. Het gebouw is volgens het jaartal op de gevel in 1956 van een extra verdieping voorzien.

Toen ik Hanke een foto stuurde van de actuele situatie van het schoolgebouw en de kerk schreef zij terug:

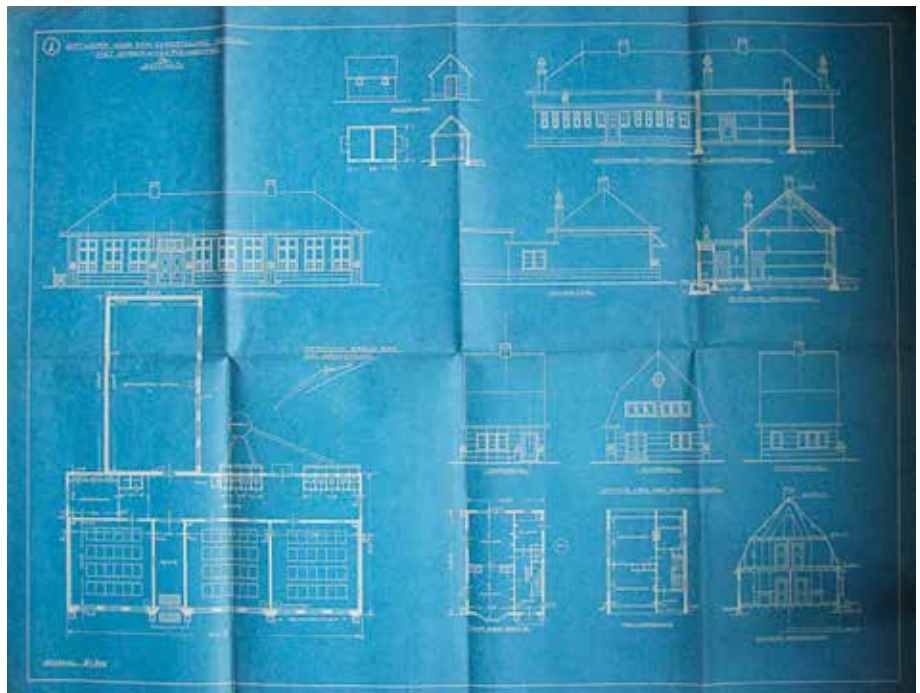
Leuk om mijn 'oude school' weer te zien. Ik heb er 6 jaar met véél plezier gewerkt en vandaar dat ook bijna alle leerlingen en hun ouders bij onze huwelijksinze-
gning aanwezig waren.

De eerste jaren zat ik links boven met klas 1 en later in die 'aanbouw' rechts zat ik ook boven. Dat was officieel het handenarbeid lokaal maar ik zat er met klas 2 én 4 omdat er te weinig leerlingen waren voor 6 leerkrachten! Dát was nog eens werken geblazen!! Was de hele dag aan het 'werk' uitleggen eerst aan klas 2, die gingen dan aan de slag, daarna werk uitleggen aan klas 4, daarna weer uitleggen aan klas 2 enz, enz...!

GEËN tijd om ook maar één schrift na te kijken en dus gingen zo'n 6 stapels á 45 schriften mee naar huis! Wordt er weer moe van, alleen al van het lézen!

Wanneer je trouwde in die tijd werd je vaste aanstelling meteen omgezet in een 'losse' aanstelling. Maar mijn baas Evert Hanselaar wilde mij dolgraag houden en bleef ik gewoon in vaste dienst! Wat een woning betrof...geen punt had hij ook al geregeld! Daaruit blijkt wel welke invloed Evert Hanselaar als hoofd van de school in het dorp had. Maar Rein wilde naar R'dam en ik wilde weg, had lang genoeg thuis gewoond!

Na zijn studie specialiseerde Rein zich in Rotterdam als revalidatiearts en vestigde zich met Hanke in Dordrecht, waar zij nog steeds wonen.

Bouwtekening School te Jutfaas met onderwijzerswoning 1920 ontwerp Jo Wentink.

Familiekerk de Bazuin aan de Nedereindseweg in 2023. Op de achtergrond het witte appartementencomplex met de vestiging van het Kruidvat.

Theo Hanselaar die mij verwelkomde bij de Protestantse Kerk Jutfaas, is een zoon van het hoofd van de school Evert Hanselaar. Ik had nooit verwacht toen wij ons appartement in Jutfaas betrokken, dat wij in de familie verhalen zoveel aanknopingspunten naar die plaats zou-

den kunnen terugvinden. Is dat toeval of voorzienigheid? Het is maar hoe je het bekijkt of waar je in gelooft. Mijn vrouw Alied zou er van hebben genoten.

De cursus Geynologie, een indruk

Harry ten Hove

Het bestuur van de Historische Kring Nieuwegein (HKN) vroeg me een jaar of twee geleden of ik een cursus wilde organiseren over de geschiedenis van onze woonplaats. Dan heb je het dus vooral over de oude kernen Vreeswijk en Jutphaas, maar ook over het inmiddels onder de zoden verdwenen stadje uit de Middeleeuwen, 't Geyn, en de enorme groei van de laatste 50 jaar. Een hele cursus was duidelijk wat veel gevraagd als klus voor één persoon. Al shoppend bij allerlei mensen, binnen en buiten de HKN, die meer van de historie wisten, bleek iedereen enthousiast. Zo werd het mogelijk al bestaande stadswandelingen (Gidsengroepen Vreeswijk en Jutphaas), een vaartocht (Museumwerf Nieuwegein), een fietstocht langs de alles bepalende waterwegen (waterschap HDSR en Fietzersbond Nieuwegein) en enkele presentaties al dan niet met uitleg op locatie (leden HKN en een oud-stedenbouwer) in samenhang binnen één verband te brengen. Inmiddels is de cursus twee keer voor 24 personen gegeven, op 8 zaterdagochtenden van 10-12 uur. De derde editie komt eraan en wordt gepland in het voor- en najaar van 2024. Er zijn nu negen dagdelen, want ook een fietsroute langs de unieke Nieuwe Hollandse Waterlinie mocht niet ontbreken.

Wierse, Vreeswijk). Deelonderwerpen zijn o.a. het landschap voor de grote ontginning (ca. 1000), de ontginning van het gebied in de 11^e en 12^e eeuw. Verschillende kanalen werden gegraven om Utrecht voor schepen bereikbaar te houden en twee

In het eerste dagdeel wordt een korte vooruitblik op het programma gegeven. Er is veel “verborgen verleden” in Nieuwegein. Langs de Nedereindseweg ligt bijvoorbeeld een oude boerderij, “De Batou”. Minder bekend is dat de er voor gelegen waterpartij een oude gracht is van een verdedigingstoren bij het in de 18^e eeuw gesloopte “Huis ten Baen”. De prehistorie komt aan bod met een overzicht van de situatie van Nederland/Europa, waarna ingezoomd wordt op Nieuwegein, met de Swifterbantcultuur (resten van moeder Ava en kind Inge), de Bronstijd (Zwaard van Jutphaas), en de tijd van de Romeinen, die hun bezetting overigens niet tot onze woonplaats doorvoerden.

In het tweede dagdeel geeft de stadsarchivaris Kaj van Vliet in Het Utrechts Archief (HUA) aan de hand van oude kaarten en archiefstukken een overzicht van de ontwikkeling van de verschillende nederzettingen in het gebied van de gemeente Nieuwegein (Jutphaas, 't Gein,

afdammingen (1122 en 1285) te omzeilen. Als eerste werd hiertoe de Vaartsche Rijn gegraven, de aanleiding voor opkomst en ondergang van 't Gein als stad(je). Het uiteindelijke kanalenpatroon was bepalend voor de ontwikkeling van Nieuwegein, en komt in bijna alle onderdelen weer ter sprake, in het bijzonder in de fiets- en de vaartocht.

De fietstocht leidt langs enkele van de belangrijkste waterwerken in en rond Nieuwegein. Het verhaal spitst zich toe op de rol van het water en de Lekdijk, langs

o.a. Doorslagsluis, Molen Oudegein, Hogedijk en Lagedijk, Dijkmagazijn, IJsseldam, de gedenkzuil van een vorige dijkversterking, Schotbalkenloods, Waterinlaat, de Oudesluis, Peilschaal Amsterdams Peil.

De vaartocht (4^e onderdeel) gaat in open boten vanaf de Museumwerf naar de Oude Sluis en de Rijks-hulpschutsluis in Vreeswijk, dan over de Vaartsche Rijn (1123) naar het Merwedekanaal, keert om bij de Nicolaaskerk in Jutphaas, en gaat ongeveer dezelfde weg terug, langs Doorslagsluis en misschien via de Koninginensluis. Onderweg worden ook andere opvallende gebouwen en structuren aangewezen en besproken zoals de Schalkwijkse weterring, eveneens van ca. 1123. Tijdens de rondleiding door Vreeswijk (5^e dagdeel) geven de gidsen een korte samenvatting van het ontstaan van het dorp, en de rol daarin van veranderende vaarwegen. Aan bod komen het ontstaan van het eerste schutsluisje en haar opvolgers (o.a. verbetering van het eerste sluisje, uitbreiding van de sluis met een tweede kolk, aanleg van de huidige sluis na het openbreken van de sluisvloer van de buitenkolk). Regelmatig wordt er stil gestaan bij markante punten en gebouwen in het dorp.

De wandeling door Jutphaas gaat langs de Herenstraat met o.a. de Nicolaaskerk het oude kloostercomplex van de Franciscanessen met de jongens- en meisjesschool,

het huis van het schoolhoofd. Bij het oude gemeentehuis vond na de bevrijding nog op 7 mei een dodelijk schietincident plaats. De verwarrende namen van de gebouwen Veellust en Veelust worden uitgelegd en langs de Dorpskerk lopend komt men bij het oorlogsmonument.

In het zevende dagdeel wordt teruggegrepen op de ontginningsstructuren in en rond Jutphaas, de onregelmatigheden en de regelmaat in deze patronen. Een van die onregelmatigheden is het Kerkveld. Verscholen in de nieuwe stad Nieuwegein ligt een bijzonder monument, de begraafplaats aan het Kerkveld. Gedurende de middeleeuwen was deze plek de kern van het dorp Jutphaas met de middeleeuwse Nicolaaskerk (uit de 12e eeuw), die in 1820 werd gesloopt. Slechts het onderste deel van de toren bleef gespaard en dat is nu het baarhuisje (op de foto). Bijzonder zijn ook een aantal historische grafkelders (uit die kerk) van diverse adellijke families uit

het vroegere Jutphaas. Op dit Rijksmonument én archeologisch monument wordt vanaf de middeleeuwen tot op de dag van vandaag begraven. Als één van de oudste nog in gebruik zijnde begraafplaatsen in de provincie Utrecht is het dus ook 'een levend monument'.

Als laatste deel een lezing over en wandeling door Nieuw Vreeswijk. Uitgangspunt voor deze nieuwbouw was de ruimtelijke structuur van het "oude" Vreeswijk. Kenmerkend hier is de noord-zuid oriëntatie van de vaarwegen als doorsnijding van de openbare ruimten Oude Sluis en Frederiksoord. Dwarsverbindingen, zoals de Tramstraat, vormen de aansluiting met de aangrenzende woonbuurten. Bij de ontwikkeling van Nieuw Vreeswijk is de stedenbouwkundige structuur van Vrees-

wijk nagevolgd, echter met dit verschil dat de grote openbare ruimten hier niet evenwijdig maar haaks op de kenmerkende noord/zuid oriëntatie zijn geprojecteerd. Deze openbare ruimte, de hoven, vormen als het ware de dwarsverbindingen met de aangrenzende woonbuurten. Al met al een gevarieerd beeld van onze historie, gepresenteerd vanuit zeer verschillende invalshoeken, waar ook de organisator veel plezier aan beleeft.

Bronvermelding foto's: collectie auteur, Henk Valkenet en collectie HKN

De cursus wordt alweer voor de derde keer gegeven, en wel op 17 februari, 9 en 23 maart, 13 april, 11 mei, 31 augustus, 14 september, 5 oktober en 9 november in de ochtend. Dus: hkn-lid of geen HKN-lid: wordt geynoloog en meldt u aan!

Van Overeind naar Nedereind

Interview met Cobus van Rooijen

Sjaak Boone

Cobus van Rooijen is actief bij de kerstbomenverkoop van de Nicolaaskerk. Hij denkt met plezier terug aan zijn jeugd in Jutphaas, zijn jeugd op het Overeind en later zijn verhuizing naar het Nedereind. Hij vertelt ons er graag over.

De Valom huisjes.

Metselen

Aan zijn huis aan de Herenstraat kun je wel zien dat Cobus van Rooijen een goede metselaar is geweest. Het huis met metselwerk van gele baksteen staat in een keurig onderhouden tuin. Hij heeft het huis samen met zijn buurman Theo Pol gebouwd. Zijn huis staat op de plaats van de “Val om-huisjes”. De geboren inwoners van Jutfaas weten zich die naam nog te herinneren. Die naam dateert al uit de zeventiende eeuw toen er een molen in brand stond. De inwoners van Jutfaas probeerden de molenkap te redden, maar de kap viel van de kruiwagen. Sinds die tijd staan de inwoners van Jutfaas bekend als Molenkruiers en de plaats waar de molenkap viel als “de val om”.

Opa Schwarze

Cobus van Rooijen werd geboren op 8 januari 1949 aan de Overeindseweg 29 als zevende kind van in totaal elf kinderen. Zijn ouders waren in 1940 getrouwd. Zijn vader werkte hard om zijn gezin te onderhouden. Hij werkte bij de aluminiumfabriek in Utrecht en werkte daarnaast nog veel in zijn vrije tijd bij boeren in de omgeving. Cobus werd vooral opgevoed door zijn moeder. Daarnaast heeft hij

Cobus van Rooijen en Theo Pol metselen hun huis.

goede herinneringen aan zijn opa Schwarze, die bij de familie inwoonde. Opa Schwarze was een nakomeling van een Duitse seizoenarbeider uit Hultrop in de regio Lippe. Hij onderhield de moestuin, slachtte kippen en maaide het gras met een zeis. Hij scherpte de zeis ook voor andere boeren in de omgeving. Maar zijn eigen zeis mocht niemand aanraken. Cobus ziet nog voor zich hoe zijn opa die zeis haarde tot hij scherp was. In de moes-

tuin werden de groenten voor het gezin gekweekt. Cobus kan zich niet herinneren dat zijn ouders ooit groenten hebben gekocht. Wat er teveel was werd in weckflessen ingemaakt. In 1955 kwam er een coöperatieve diepvriesinstallatie, waarbij de deelnemers het vlees en de groenten konden invriezen, want er werd elk jaar bij ons een varken geslacht door Joop Friedeman. Er waren een aantal laden en een carroussel. De deelnemers kwamen van het tweede veld – Overeind – Heemstede - Koppeldijk. Opa Schwarze woonde aanvankelijk in de Vlierensteeg aan de Nedereindseweg, zijn vrouw was al jong overleden, drie dagen na de geboorte van het zevende kind. Voorafgaand aan de komst van de AOW zorgden zijn kinderen voor zijn levensonderhoud. Hij was in de kost bij de ouders van Cobus. Het was een hele uitkomst toen hij in 1956 zijn eerste AOW-uitkering kreeg. Kort daarna kocht hij voor ons gezin een kolonhaard waar hij heel trots op was.

Opa Schwarze met Adri van Rooijen.

Buren en bakkers

Ook aan de Overeindseweg woonden de buren Oskam, Lutz, Van Arkel en Spin-

Cobus, Mien, Corry en Coby van Rooijen.

hoven. Buurman Lutz was boer, hij had tien kinderen. Net als de familie Van Rooijen was hij Rooms-katholiek, de overige burens waren protestant. De familie deed de meeste boodschappen bij de winkel van Gerrevink. Dat was een ark, die op het land was gelegd. Gerrevink verkocht levensmiddelen, maar ook klompen. Je moest als kind over een smal loopplankje lopen om bij de winkel te komen. De boodschappen werden opgeschreven en aan het einde van de week afgerekend. Bakker van Leeuwen kwam bij de familie Van Rooijen brood bezorgen. Bij de protestantse boeren kwam bakker Kooyman. De kinderen van de burens speelden vaak bij elkaar. Bij de familie Van Rooijen hadden ze met kerst een kerststal, bij de protestantse families was er vaak een kerstboom met knijpertjes en echte kaarsjes. Alleen met de ouders erbij mochten die aangestoken worden. Er stond als voorzorg wel een emmer water naast.

Koeien en jeeps

Hoewel hij toen nog maar vier jaar oud was, herinnert Cobus zich nog goed, dat

De Overeindseweg in 1910.

er na de watersnoodramp van februari 1953 koeien vanuit Zeeland naar Jutfaas kwamen om aan te sterken op het land van buurman Lutz. Hij ziet zijn opa nog aan een bakelieten radiootje zitten om het nieuws te volgen.

Cobus zag de eerste Jeeps verschijnen, die gebruikt werden voor het boerenbedrijf. De burens Schoenmaker, Oskam en Spinhoven hadden elk een Jeep. De boer Spinhoven was protestant, maar wanneer de kinderen van de familie Van Rooijen in de Rooms-katholieke kerk aangenomen werden, maakte hij zijn jeep schoon en reed hij de familie in hun nette zondagse goed naar de kerk.

Schaatsen

Cobus heeft aan de Overeindseweg een gezellige jeugd gehad. Hij heeft samen met zijn buurmeisje Janneke Oskam leren schaatsen op het land van boer Lutz. Van dat land was een meter afgegraven als grondstof voor de steenfabrikant Jan van Arkel. Er stonden altijd plassen op

het land en dat leverde een prima ijsbaan op. Cobus herinnert zich dat er in 1954 en andere strenge winters op de fortgracht werd geschaatst. Gerard van Genderen (bekend als Pikkie) zorgde ervoor dat de ijsbaan spiegelglad was. De ouders van Janneke Oskam konden daar heel goed zwieren, ook Hugo Uittewaal en zijn vrouw, die vlak bij kasteel Heemstede woonden. Dat deden ze meestal voordat ze de koeien gingen melken.

School en koeien

Cobus ging ongeveer drie maanden naar de kleuterschool, die in het gebouw van De Lantaarn was gevestigd. Hij ging daarna naar de Rooms-katholieke jongensschool (wat toen nog lagere school heette). Hij heeft vooral goede herinneringen aan meester Varwijk. Die woonde in een onderwijzerswoning in de Emmaalaan. Hoofdonderwijzer meester van de Hout woonde naast de school. Er waren zes klassen en vijf onderwijzers, dus er was altijd één combinatieklas. Sommige kinderen uit het Overeind moesten wel drie kwartier lopen voor zij op school kwamen. Op hun route naar school kwamen er steeds meer kinderen bij en werd de groep steeds groter.

Het Overeind werd door het in de jaren dertig aangelegde Amsterdam-Rijnkanaal verdeeld in een eerste en een tweede veld. De Overeindseweg begon ooit aan de overkant van de Rode brug bij Rijnhuizen. De naam is nu veranderd in 'Rond het fort'. Vanaf de Plettenburgerbaan tot aan de Structuurbaan is de naam van de Overeindseweg veranderd in De Malapertweg. Rond het Fort en de Malapertweg lagen in het eerste veld. Opa Gijs van Rooijen woonde in een huis op het eerste veld, wat je kon bereiken met een pad naast De Malapertweg 14. Het was aanvankelijk de bedoeling om het gedeelte van de Overeindseweg vanaf het Amsterdam-Rijnkanaal (in het tweede veld) ook te hernoemen. Maar buurman Jan van Arkel had zijn huis 'Het Overeind' genoemd en kreeg gelijk toen hij bezwaar maakte tegen de naamsverandering. De burens op het Overeind hielpen elkaar waar zij maar konden. Na schooltijd ging Cobus vaak helpen bij de burens. Buurman Spinhoven en zijn vrouw hadden geen kinderen. Hij runde het melkbedrijf samen met zijn broer Wim en ze hielden 24 koeien. Zijn vrouw was kleuterjuf. Co-

Hooien in 1958.

Lekker spelen op de Overeindseweg.

Langs de Overeindseweg.

bus was er kind aan huis en hielp mee om de koeien te melken. Boer Spinhoven en zijn broer melkten ieder negen koeien, Cobus melkte er zes. Wanneer hij kwam, kreeg hij altijd een boterham, zondags een snee krentenbrood. De melk werd opgevangen in emmers en vervolgens in melkbussen gegoten. In het voorjaar gaven de koeien meer melk en moest de kleine Cobus met een volle melkemmer over een smalle loopplank lopen. Boer Spinhoven kwam dan snel aanlopen om de emmer over te nemen, omdat hij bang was dat Cobus met de emmer melk in de sloot zou vallen.

De melkbussen werden in de zomer 2x per dag opgehaald door de melkrijder Jan Rijke uit Houten. Hij transporteerde de melk naar de melkfabriek CMC (Coöperatieve Melk Centrale) in de Boterstraat te Utrecht. Cobus mocht af en toe meerijden.

Bij Gijs Spinhoven hadden ze een tractor met een hooigrijper, die aan een lier een bundel hooi naar de hooiberg transporteerde. Cobus vond het maar wat mooi om als kleine jongen van acht jaar met die tractor die hooigrijper te bedienen. Ze hadden op het erf een plank gelegd tot waar hij met de tractor mocht rijden.

Verhuizing naar het Nedereind

Op twaalfjarige leeftijd verhuisde Cobus met zijn ouders naar de Nedereindseweg bij het Kerkveld. Een oom huurde de ouderlijke woning aan de Overeindseweg 29 en heeft er in de periode van 1961 tot 1964 gewoond. Daarna is het pand gekocht door Cobus' oudste broer Gijs, die

het liet slopen. Hij bouwde op die plaats een bungalow, waar hij tot 2007 heeft gewoond. Gijs had zijn pand al verkocht toen er brand uitbrak in de woning. Er was een vermoeden van brandstichting, maar een dader is nooit gevonden. De verzekering dekte maar een gedeelte van de schade.

Cobus heeft een opleiding tot metselaar gevolgd op het Schoolplein te Utrecht bij de Algemene Technische Ambachtsschool. Op de Rooms-katholieke ambachtsschool was er geen mogelijkheid om als metselaar opgeleid te worden.

Goed gemetseld

Cobus was zestien jaar oud toen hij meehielp om het Rouwcentrum Dillema aan het Drilleveld te bouwen. Zijn eerste opdracht was het leggen van een tegelvloer in de garage van Bob van Dijk. Hij heeft er dagen met zijn collega Arie Doornekamp op de vloer gezeten, de tegelvloer ligt er nog steeds in. Daarna kwam de bouw van het Gezondheidscentrum van het wit-gele kruis, wat nu het rouwcentrum Dillema is. In dat pand waren aanvankelijk een consultatiebureau en een tandarts gevestigd, de ruimte erboven werd verhuurd aan wijkverpleegsters.

Cobus was in dienst van de Gebroeders van Rooijen. Dat waren neven van zijn vader. Deze aannemers werkte vooral voor de Rooms-Katholieke inwoners van Jutphaas. Zij werkten vaak op basis van vertrouwen zonder een vooraf afgesproken aanneemsom. Bij de protestantse inwoners van Jutphaas kwam vooral de aannemer Cobus de Boer.

Huwelijk

Cobus is getrouwd met Nellie Jansen, zij is geboren op het tweede veld op de plaats waar nu de Hornbach is gevestigd. Zij kenden elkaar van jongsaf aan, want Nellie was bevriend met de oudste zus van Cobus. Nellie kwam uit een gezin van vijf kinderen (een jongen en vier meisjes), waarvan zij het vierde kind is. Zij was opgeleid tot kraamverpleegkundige en kinderverzorgster. Hoewel het de gewoonte was dat de kraamverzorgster 's avonds naar huis ging, bleef zij bij de geboorte van een kind van haar broer daar veertien dagen overnachten. Zodra zij weer thuis kwam ging de telefoon en kreeg zij Cobus aan de telefoon. "Waarom reageer je niet op mijn brief?", vroeg

hij. Zij vertelde hem toen dat zij een paar dagen niet thuis was geweest en de post nog niet had uitgezocht. Cobus had haar een brief gestuurd, waarin hij schreef dat hij had gehoord dat haar verkering uit was gegaan. Hij nodigde haar uit om te gaan dansen in Houten. Van dat dansen kwam trouwen. Op 23 februari 2023 waren zij vijftig jaar getrouwd en vierden dat met hun drie zonen, drie schoondochters en zeven kleinkinderen.

De Wilhelminahoeve aan de Nedereindseweg.

Van Dorpsstraat naar Herenstraat

De Herenstraat heette voor de fusie met de gemeente Vreeswijk Dorpsstraat. Er waren veel kleine middenstanders gevestigd. Cobus heeft meegemaakt hoe veel van die middenstanders hun zaak moesten sluiten. Op het adres Herenstraat 3 was de electricien Veldhuizen gevestigd. Deze belde op een gegeven moment de ouders van Nellie op dat zij vooral eens een nieuwe uitvinding, een televisie, moesten uitproberen. Zij kregen er twee maanden één op proef. Na die periode besloten zijn schoonouders om de televisie aan te schaffen.

In het pand ernaast, waarin tot voor kort *Café Henkie* was gevestigd, was toen de manufacturenwinkel van Van Arnhem. Er waren wel vier bakkers gevestigd in de Herenstraat. Zij hadden een afgebakende klantenkring. Rooms-katholieken kochten bij bakker Van Leeuwen. De protestantse inwoners kochten bij de andere bakkers. Bakker Kooyman verhuisde naar

het Drilleveld en verkocht zijn zaak later aan bakkerij Sterk.

Op de plaats van de huidige ijssalon op de hoek van het Sluisje met de Herenstraat was vroeger de winkel in potten en pannen en andere huishoudelijke artikelen van Frans Friedeman. Zijn broer Joop had een levensmiddelenwinkel met het merk VIVO. De naam Friedeman staat er nog op de gevel.

Het huis aan de Herenstraat 30, dat toegankelijk is door een steeg, werd vroeger bewoond door de schilder Krachten, die ook geboren en getogen was in Jutphaas. Die gebruikte de begane grond van het pand om zijn ladders op te slaan. Cobus herinnert zich de anekdote die de schilder Krachten vertelde tijdens een van hun kaartavondjes. Die schilder heeft in de oorlog het leven gered van de huisarts Sloof, die bij hem een visite had gebracht om te helpen bij de bevalling van een zoon. Door de oorlog was alles verduisterd en het was bovendien mistig. Krachten vertrouwde het niet en bleef even wachten tot hij opeens een plons hoorde. De dokter was rechthout gereden het kanaal in. Krachten liep naar de waterkant en hielp de dokter om op de kant te klimmen. Het was midden in de winter. Dokter Sloof woonde op de Utrechtsestraatweg nummer 15. Later verhuisde de schilder Krachten van Herenstraat nummer 30 naar nummer 56 en werd hij buurman van Cobus.

Veranderingen in het Overeind

In het Overeind zijn nu geen melkveehouders meer te vinden. Op een deel van het gebied is een industrieterrein gevestigd. Verder hebben de weilanden plaats gemaakt voor boomgaarden. De fruitteiler Van der Grift heeft daar nu ongeveer tachtig hectare aan fruitbomen. Ook de telers Oostveen en Reineveld zijn er actief met percelen van soortgelijke grootte.

Kerstbomen bij de Nicolaaskerk

Ondanks zijn slechte zicht is Cobus van Rooijen nog steeds actief in de Rooms-Katholieke kerk. Zo regelt hij al jaren de in- en verkoop van kerstbomen. Zijn vrouw maakt met een groepje al jaren kerststukjes die goed worden verkocht. Hoe alles in Jutphaas ook mag zijn veranderd, Cobus denkt nog steeds met veel plezier terug aan zijn jeugd in het Overeind. En later in het Nedereind

Activiteiten 2024

Historische Kring Nieuwegein

Expositie "Van KERK tot ZERK" – religieus historisch erfgoed van Vreeswijk en Jutphaas.

Woensdag 8 november 2023 tot 19 mei 2024 (eerste pinksterdag)

Momenteel is in Museum Warsenhoek de tentoonstelling "Van KERK tot ZERK" te zien, waarin het religieus historisch erfgoed van de kerken van Vreeswijk, Jutphaas en 't Gein wordt getoond. Het Kerkveld in Jutphaas is de oudste begraafplaats in de provincie en de kerken in Nieuwegein zijn van oudsher het centrum voor trouwen, dopen en begraven. Vanuit elke kerk is een bijdrage aan de expositie geleverd door markante voorwerpen uit hun rijke kunstbezit uit te lenen. Gelovigen hebben memorabilia geleverd als een doopjurk van 100 jaar oud, bidprentjes, gedachtenisprentjes en een familiebijbel.

Kunst-expositie "Vlaggen".

Zondag 26 november 2023 tot 4 februari 2024

Het "vlaggenproject" is het vervolg van de expositie van ImSook You die in februari dit jaar te zien was. ImSook heeft naast haar werk toen ook een aantal lege doeken opgehangen met de bedoeling om ze aan het publiek te verkopen. Met die doeken kon men aan de slag gaan met verf of een ander materiaal en zo een vlag naar eigen inzicht maken. En dat is gebeurd! Het resultaat wordt vanaf 26 november in het museum tentoongesteld. Naast de vlaggen exposeren de deelnemers ook twee werkstukken geheel van eigen hand.

Cursus Geynologie.

Zaterdagen, vaak 's ochtends, 17 februari, 9 maart, 23 maart, 13 april, 11 mei, 31 augustus, 14 september, 5 oktober, 9 november.

Wordt ook Geynoloog! Zie het artikel elders in dit magazine en geef u op via de website.

Expositie "Rouwboarden en gebrandschilderde ramen – erfgoed van de Nicolaaskerk en de Barbarakerk".

Zondag 11 februari tot 17 maart

Wederom worden de rouwboarden van de familie De Malapert die in de Nicolaaskerk op het Kerkveld hingen en die door de HKN gerestaureerd zijn, getoond. Samen met de afbeeldingen van de ramen van de Barbarakerk, zijn ze de moeite waard om op de kunstzolder te gaan kijken. Dit sluit mooi aan op de expositie 'Van KERK tot ZERK'.

Rondleiding door gidsen Jutphaas

17 maart om 14.00 uur

Rondleiding langs de monumenten op de Nedereindseweg, de Herenstraat en Utrechtsestraatweg. Kosten 5E p.p.; opgave gidsenjutphaas@museumwarsenhoek.

Lezing "Vervlogen, verland en verdampt: eendenkooien in Utrecht" door Sander Wassing.

Donderdag 19 februari van 20.00 tot 22.00 uur in buurthuis Doorslag, Parelduiker 13, 3435 EP, Nieuwegein.

De manier waarop boeren hun agrarisch bedrijf inrichten staat al decennialang volop ter discussie. hoe willen we dat ons landschap eruitziet? Dat was vroeger uiteraard niet anders, maar de invulling daarvan was dat wel. Grote aantallen koeien, varkens en kippen had men toen niet. Voor een stukje vlees op het bord waren onze voorouders aangewezen op eendenbout. Dit werd gevangen in eendenkooien (vroeger 'vogelkooien' genoemd). Het was een vijver of een rechthoekige plas met vaak meerdere zijsloten (vangpijpen) die in een bocht steeds smaller het land inliepen en uitmonden in een vanghokje. Toch weten we nog weinig van het fenomeen 'eendenkooien', dus hoor er meer over in deze lezing en raak ervan overtuigd dat we de eendenkooien die er nog zijn, moeten behouden.

Algemene Vergadering HKN.

Maandag 18 maart in het Cultureel Centrum De Partner (grote podiumzaal), Nedereindseweg 401a, 3437 PL Nieuwegein. Ontvangst vanaf 19.30 uur.

Kunst-expositie "Spiegeling" (groepsexpositie).

Zondag 24 maart (15.00 uur feestelijke opening) tot medio mei in Museum Warsenhoeck.

Dag van de Vaart

Zondag 14 april

Vele activiteiten in heel Nieuwegein: save the date! Kijk op de website.

Lezing "Hier is het gebeurd: 50 plekken in Hitlers Duitsland om bij stil te staan" door Ad van Liempt.

Donderdag 2 mei van 20 tot 22 uur in Buurtplein de Componist, Diepenbrocklaan 1, 3438 XZ, Nieuwegein.

Via de geschiedenis van vijftig plekken geeft Hier Is Het Gebeurd een opvallend en vaak onbekend perspectief op wat er tijdens de Hitlertijd in Duitsland allemaal gebeurde en hoe dat al dan niet wordt herdacht.

Voor actuele informatie over alle activiteiten van de HKN kijk op www.museumwarsenhoeck.nl.

Museumwerf Vreeswijk

Schipperscafé in het Theehuis.

Vrijdagen 26 januari, 23 februari en 22 maart van 15 tot 18 uur in de Museumwerf.

Expositie "650 jaar Oude Sluis".

Deze is nog te bezoeken tot 30 april.

Gluren bij de Buren – Werfspecial.

Zondag 4 februari van 12 tot 17 uur in de Museumwerf.

De Werfbent

Elke dinsdagochtend (10 - 13 uur)

Bij de Museumwerf klinken werkgeluiden. Maar dat niet alleen... Elke dinsdagochtend (10 - 13 uur) speelt in het Theehuys de Werfbent: dé huisband van Museumwerf Vreeswijk. De Werfbent bestaat uit Lourens Rosweide (slagwerk), Willem van Rossum (gitaar) en Jan van Rossum (gitaar en zang) en wat er verder komt aanwaaien. Publiek is dan namelijk welkom!

De Werfbent kent een breed genre: van nostalgisch uit de jaren 70 tot modern, van rock tot soul. Gitarist Willem: "Wie uit het publiek mee wil doen, doet mee. We hebben een kist vol met percussiestukken. We zijn geen virtuozen," benadrukt hij. "Het gaat om het plezier. Dan komt de rest vanzelf." En wat er dan 'vanzelf' is gekomen, kunt u zien en horen bij Gluren bij de Buren in het Theehuys van Museumwerf Vreeswijk.

Kijk voor actuele informatie en verdere activiteiten op www.museumwerf.nl.

Hoe goed kent u Nieuwegein?

De foto van vorige keer, van de oude gevelreclame van deze 'Zeilmakerij en Scheepsbehoefte' moeten we uiteraard zoeken in het voormalig schippersdorp Vreeswijk. Het is te vinden op de zijgevel van het pand Handelskade 46, waar nu Haarstudio Wendy te vinden is. De juiste oplossing is ingezonden door Gerrit van den Berg, hij kan binnenkort een waardebon van € 20,- tegemoet zien.

De nieuwe opgave zal waarschijnlijk niet veel problemen opleveren: herkent u dit houten kruiswerk met daarin een klok? Ik weet niet of deze klok vaak geluid wordt, maar als u de straatnaam kunt noemen en bij welke kerk deze bijzondere constructie te vinden is, maakt u goede kans de volgende winnaar van de waardebon te zijn. Mail uw oplossing vóór 15 februari 2024 naar cronyckdegeyn@museumwarsenhoek.nl, graag met vermelding van uw adres en telefoonnummer. Veel succes!

Foto: Ton Vis

WELKOM OP HET MUNTPLEIN!

... EN STRAKS WEER KLAAR VOOR DE TOEKOMST!

Bij Winkelcentrum Muntplein kunt u terecht voor gezelligheid en al uw dagelijkse boodschappen, zelfs met een historisch tintje: van boeken over de lokale geschiedenis, 'Oude Jutphaas' kaas en -zoutjes tot bier van de Nieuwegeinse Zevenstar Brouwerij!

muntplein
winkelcentrum

Volg ons via: www.facebook.com/winkelcentrummuntplein

MUSEUMWERF

VREESWIJK

DE PLAAATS VOOR DE HISTORISCHE RING NIEUWEGEIN

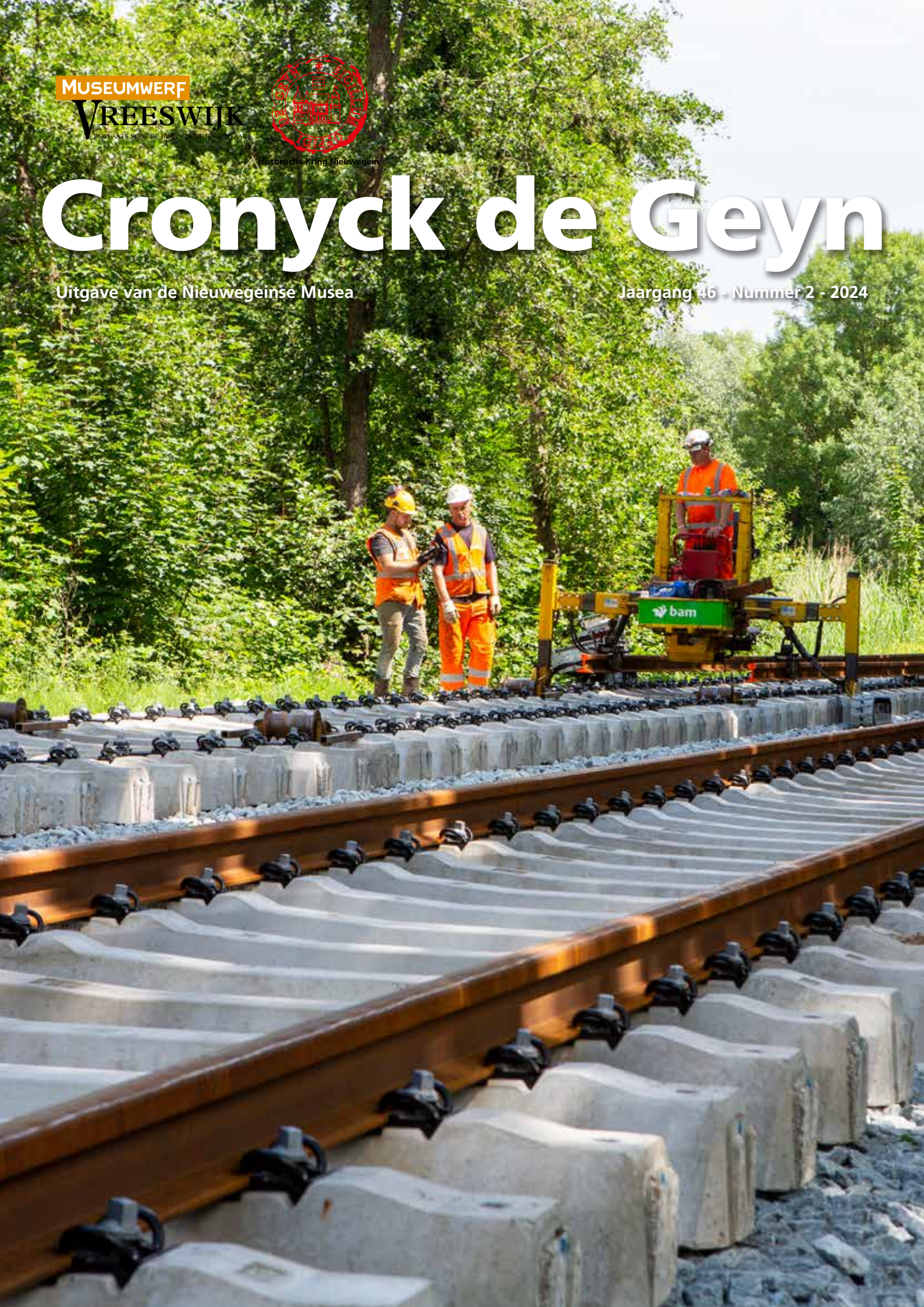

Historische Ring Nieuwegein

Cronyck de Geyn

Uitgave van de Nieuwegeinse Musea

Jaargang 46 - Nummer 2 - 2024

Colofon

Cronyck de Geyn is een gezamenlijke uitgave van de Nieuwegeinse Musea

ISSN 1384-7139

Redactie

Annie van Rees, eindredacteur

Ton Vis

Wolfgang Herrlitz

Sjaak Boone

Contact

cronyckdegeyn@museumwarsenhoeck.nl

Bij de voorpagina:

De tram rijdt nu 40 jaar in Nieuwegein. In die tijd is er veel werk verricht aan de trambaan. Op de voorkant werk aan het spoor in juni 2020 (Foto Gerard Janssen, lid Fotogeyn).

Van de redactie

Ja! De Cronyck is er weer! Dus u kunt lekker gaan zitten (ik hoop buiten in het lentezonnetje, maar dat weet ik helaas nog niet als ik dit schrijf: maar dat gun ik u zeker!) Dat kan natuurlijk goed in je tuin, maar ook bij de Fortwachter zit je mooi – dat is bovendien een interessant terrein, in dit blad leest u er meer over.

Wat ik me nu al bijna niet meer kan voorstellen: begin januari sneeuwde het en vroom het. Brr! In het artikel van Jaap Boersema gaan we terug naar de winterse kou van vroeger...

Wat ik ook niet heb meegemaakt: de komst van de tram 40 jaar geleden. Of weet u dat nog wel? Dan zijn het artikel van de Werkgroepen Exposities en Cultuurhistorie en het interview van Sjaak Boone met Fred Andrioli – zeker met foto's, o.a. uit het archief van de Historische Kring Nieuwegein – vast een feest van herkenning voor u.

En er is nog meer interessants te vinden in deze Cronyck de Geyn, zoals een oproep van de Werkgroep Exposities voor weer een goede tentoonstelling die in voorbereiding is: stuur uw anekdotes voor 'Jong in de oorlog' naar exposities@warsenhoeck.nl. Fijn! Dan maken we meteen een afspraak om uw verhaal op te tekenen. In de activiteitenlijst achterin vindt u ook weer veel mooie activiteiten bij de Museumwerf. Dus: genoeg te doen.

Annie van Rees
(eindredacteur)

Beste HKN-leden,

Behalve de Cronyck de Geyn, wordt ook de digitale nieuwsbrief steeds belangrijker als middel om de leden van informatie te voorzien. Denk aan excursies. Voor die nieuwsbrief is het wel noodzakelijk dat wij over een actueel e-mailadres beschikken. Ontvangt u nog geen digitale nieuwsbrief van de HKN? Dan is bij ons uw e-mailadres niet bekend; of er is een ander e-mailadres in ons bestand. In dat geval: stuur een bericht naar de redactie van de Cronyck met de juiste e-mail gegevens. Dan kunnen wij u ook op die manier van dienst zijn.

Henk Valkenet, voorzitter HKN

Adverteren in de Cronyck?

Neem contact op met de redactie voor de mogelijkheden en de tarieven.

Opmaak: Michiel Ridderikhoff

Mede mogelijk gemaakt door de gemeente Nieuwegein

De teksten van de Cronyck de Geyn vallen onder Creative Commons Naamsvermelding - NietCommercieel - GelijkDelen 4.0 Internationaal. Voor de afbeeldingen kijkt u in het onderschrift van de foto's

Losse nummers € 2,50

Inhoud

40 jaar sneltram Utrecht – Nieuwegein (1) <i>Werkgroepen Exposities en Cultuurhistorie</i>	3
Nieuwegein op de kaart: Het Gein en Jutphaas <i>Bart Jan Damstra</i>	6
1999 Scheepswerf Buitenweg en de ijsvloer in de Vaartsche Rijn	10
Rein Boere vertelt	12
Oproep: herinneringen aan de oorlog <i>Tor Stegeman, werkgroep exposities</i>	12
Van Utrecht naar Vreeswijk – geschiedenis van een weg (4) <i>Siety Meijer</i>	13
Het ontwerp van de Nieuwegeinlijn <i>Sjaak Boone in gesprek met Fred Andrioli</i>	16
Leven op het fort: op zoek naar sporen van vroeger <i>Annie van Rees</i>	19
Collectie Van Zutphen: Boerderijen, boomgaarden en grienden in Vreeswijk <i>Bart Jan Damstra</i>	22
Activiteiten 2024	26

40 jaar sneltram Utrecht – Nieuwegein (1)

Werkgroepen Exposities en Cultuurhistorie

Op 17 december van het afgelopen jaar was het 40 jaar geleden dat de sneltram voor de eerste keer officieel door onze stad reed. Tijd om eens terug te kijken naar de ontwikkeling van dit hoogwaardig openbaar vervoer in onze regio. In dit eerste deel wordt de planning en uitvoering van de aanleg besproken. In het tweede deel komt het materieel aan de orde.

Al in de eerste plannen voor de ontwikkeling van de nieuwe groeigemeente ten zuiden van Utrecht in 1965 had openbaar vervoer en daarmee de mobiliteit een belangrijke rol. Welke specifieke vorm zou dat gaan worden? Er werd nagedacht over een treinverbinding, een trolleybus of een tram.

Een treinverbinding van Utrecht naar Breda via Nieuwegein en Vianen leek een goede optie, maar de minister van Verkeer en Waterstaat achtte dat plan te kostbaar en het is in 1972 van tafel geveegd. De betrokken gemeenten (Jutphaas, Vreeswijk, IJsselstein) gaven wel aan dat men graag een railverbinding wilde hebben. Hierdoor heeft de trolleybus (ondanks vele voordelen) toch geen doorgang gevonden. Bovendien was het inwonersaantal halverwege de jaren '70 al uitgegroeid tot boven de 20.000 en zou een dergelijk onderzoek naar de trolleybus een railverbinding vertragen. Er werd besloten een "vrije" sneltrambaan aan te leggen tussen Utrecht, Nieuwegein en IJsselstein.

Model van de sneltram uit december 1977. (bron: collectie HKN)

In 1973 werd door de minister verlangd om ook Kanaleneiland aan te laten sluiten op het plan en zo werd het beoogde tracé opgenomen in het Streekplan. De

Luchtfoto uit 1978 van de bouw van de remise voor de sneltram bij de Taludweg gezien vanuit het oosten. Op de voorgrond het Amsterdam-Rijnkanaal met de Jutphaasbrug en op de achtergrond bebouwing in Nieuwegein. (bron: HUA cat.nr. 843839)

verkeersdeskundigen van de Nederlandse Spoorwegen (NS) hadden met behulp van een computer berekend dat op een gemiddelde werkdag in 1985 er 65.000 persoonsbewegingen zouden plaatsvinden.

Het streven was om de lijn in 1981 te openen. De NS kreeg van de minister de concessie voor de aanleg van de lijn en Westnederland, de dochteronderneming van NS, zou de exploitatie doen. Westnederland verzorgde het busvervoer in de regio ook al en kon hierdoor buschauffeurs opleiden tot trambestuurder.

Hiermee kwam ook het idee om een gecombineerde remise voor autobussen en de sneltrams te bouwen. De remise kwam te liggen ten noorden van de kruising Taludweg/Utrechtsestraatweg. In 1978 werd het complex opgeleverd waarna de busgarage aan de Handelskade kon wor-

den opgeheven. Rond 1976 reden er al circa 60 bussen per dag door Nieuwegein. De aanleg van de sneltramlijn zou spoedig beginnen.

Het tracé, dat na veel overleg tot stand kwam, liep van Utrecht Centraal Station door de Leidseveertunnel, over de Graadt van Roggenweg via Kanaleneiland naar Nieuwegein-Centrum. Vandaar kon men verder naar Nieuwegein-Zuid en, vanaf 1985, naar IJsselstein. In 1975 was een projectorganisatie van start gegaan om de uitvoering van dit plan te begeleiden. De bevolking werd op de hoogte gehouden met het voorlichtingsblad "De Sneltramexpres".

In het tracé zijn diverse kunstwerken aangelegd: zoals de onderdoorgang bij de Leidseveertunnel, aanpassing van de Sowetobrug (voorheen de Paul Krugerbrug) en het 24 Oktoberplein in Utrecht,

Aanleg tramrails op viaduct over Noordstedeweg. (bron: collectie HKN)

Afb. 5: Luchtfoto uit 1980 van de Zuidstedeweg gezien vanuit het zuidoosten. Rechts de aanleg van het winkelcentrum Cityplaza en links van de weg het tracé voor de sneltram richting Nieuwegein-Zuid. (bron: HUA cat.nr. 843832)

de bouw van een nieuwe tuibrug over het Amsterdam-Rijnkanaal naast de Jutphasebrug, het Zuidstede viaduct en een aantal tunnels onder de sneltrambaan. Helemaal kruisingsvrij is het sneltramtracé niet geworden. En de tijd heeft geleerd dat het leidde tot een aantal (dodelijke) ongevallen.

Op 17 december 1983 was de officiële opening van de tramlijn: minister Neelie Smit Kroes reed de eerste tram uit de remise. Op dat moment liep het tracé nog

niet door naar IJsselstein, maar reed de tram van Utrecht Centraal naar Nieuwegein-Zuid of vanaf Nieuwegein-Stadscentrum tot de halte Doorslag. Vanaf 14 december 1985 reed de sneltram door naar IJsselstein.

Vanaf 1994 verzorgde Midnet de tramdienst, omdat de Nieuwegeinse vestiging van Westnederland niet zoals de rest overging naar de ZWN-Groep, maar naar Midnet. De oorspronkelijke lijnummers zijn in 1994 gewijzigd in 60 en 61. De lijn-

nummers waren aanvankelijk niet aan de buitenzijde van de trams te zien; alleen de eindbestemming werd vermeld.

Vanaf 1999 exploiteerde Connexxion, als rechtsopvolger van Midnet, de sneltram. Vanaf 2 juli 2000 rijdt lijn 61 van IJsselstein-Achterveld via IJsselstein-Binnenstad naar IJsselstein-Zuid

Tussen de jaren 2000 en 2001 werden de tramstellen gerenoveerd; hierover meer in het tweede deel. Naast de tramstellen waren in 2005 ook de perrons aan de beurt voor een opfrisbeurt. Alle haltes werden voorzien van nieuwe abri's en flink opgehoogd om netter aan te sluiten op de sneltram. Kort hierna werd het Bestuur Regio Utrecht (BRU, later opgegaan in de Provincie) eigenaar en verantwoordelijk voor het materieel en de infrastructuur.

Alle haltes waren inmiddels voorzien van de frisse groene Connexxion-kleur en uitgerust met camera's en alle nieuwe technieken van die tijd. Om in de spits voldoende capaciteit te kunnen bieden, waren er tramstellen uit Wenen overgenomen. Deze deden een aantal frequent bezochte tramhaltes aan zoals Westraven (waar ook een P&R zit), Nieuwegein-Stadscentrum en, in verband met een korte kering, als eindhalte Nieuwegein-Zuid. Deze haltes kregen een

Aanleg bovenleiding bij A.C. Verhoefweg (bron: collectie HKN)

Muziekkorps Kunst na Arbeid op het perron van de sneltramhalte Nieuwegein-Zuid bij de openingsplechtigheid in 1983 van de verbinding met Utrecht. (bron: collectie HKN)

Tramhalte Stadscentrum in 1985 met theater "de Kom" nog in aanbouw.(bron: collectie HKN)

aanpassing in de hoogte en ook de originele rode Weense halteborden werden in Utrecht en Nieuwegein geplaatst.

Sinds 8 december 2013 verzorgt Qbuzz onder de merknaam U-OV het openbaar vervoer per bus en sneltram in de regio Utrecht. De naam is de opvolger van de oude naam 'Voor U'. Qbuzz nam het vervoer over van vervoerders Connexxion en het Gemeentelijk Vervoerbedrijf Utrecht (GVU).

Toen de BRU en later de Provincie besloot dat al het materieel in dezelfde U-OV kleuren moest komen, werden de tramstellen weer voorzien van een frisse vernieuwing, gecombineerd met een levensduurverlengend onderhoud. Hierover in het tweede deel meer.

De geel/grijze U-OV kleurstelling werd ook aangebracht op de tramhaltes en deze werden dan ook een jaar of tien na de vorige opfrisbeurt allemaal weer voorzien van een nieuwe kleur.

In 2019 werd de Uithoflijn geopend, een tramlijn naar het Utrecht Sciencepark om een drukke busverbinding door de stad Utrecht hiernaartoe te vervangen.

In 2020 waren de tramstellen afgeschreven en enige tijd reden op beide trajecten ander materieel. Toen in 2020 de Sig-tramstellen werden vervangen voor nieuwe lagevloer-trams van CAF, zijn ook alle tramhaltes opnieuw aangelegd. Deze moesten verlaagd worden. Daardoor was het meteen een goed moment om de haltes allemaal aan te pakken, sporen en bovenleiding te vernieuwen en in Nieuwegein-Stadscentrum (tegenwoordig

Weense tram en een SIG tram bij de halte Utrecht Centraal Station in 2011. (bron: Wikipedia - CC BY-SA 4.0)

City) een stuk van het tracé te verleggen waardoor deze aansluit bij de toekomstvisie van het centrum.

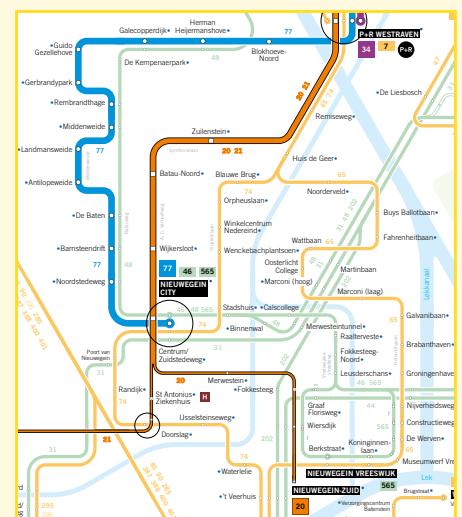
Vanaf 2022 kunnen de reizigers vanuit Nieuwegein en IJsselstein in één keer doorrijden naar Sciencepark met tramlijn 20, 21 en 22.

In het tweede deel zal onder andere ingegaan worden op:

- Het materieel.
- Renovatie van de tramstellen.
- Levensduurverlengend onderhoud tramstellen.

Bronnen:

Canon van Nieuwegein
www.tramnieuwegein.nl
 Website Wikipedia: Westnederland, Utrechtse sneltram, Connexxion, Qbuzz, U-OV

De tentoonstelling 'Nieuwegein, centrum van vervoer' in Museum Warzenhoeck opent op 9 juni 2024 en loopt tot zondag 5 januari 2025

Nieuwegein op de kaart: Het Gein en Jutphaas

Bart Jan Damstra

In deze rubriek dit keer aandacht voor kaarten van Jutphaas' grondgebied. Jutphaas had een relatief groot grondgebied; en daar werd in 1798 in de Bataafse tijd het gerecht het Gein aan toegevoegd. Het is daarom niet zo verwonderlijk dat in de loop van de tijd hier een behoorlijke hoeveelheid kaarten van is vervaardigd. Er is een relatie tussen de geselecteerde kaarten en deze bevatten verrassende en interessante gegevens.

Afb. 1. (links) Kaart uit 1694 van het tiendblok 'Gein en Hogeweerd', waarvan de landerijen aan weerszijden van de Geindijk en Geinsteeg gelegen zijn, in de gerechten van het Gein en Vreeswijk. Linksonder boerderij de Warsenhoeck aan de Doorslag, welke aansluit op de 'Crommen IJssel', die rechtsboven uitkomt bij in heul in de IJsseldam in de 'Lekkendijck'. Het noorden is linksonder. (HUA archief 221 St. Marie, inv. 1500)

Afb. 2. (rechts) Kaart van de tiendblokken van het kapittel van St. Marie langs de IJssel van de hand van J. van Broeckhuysen uit 1700. Rechtsonder in lichtgeel het tiendblok 'Gein en Hogeweerd' (zie afb. 1). Onder is de Lek te zien, en de IJssel slingert van onder naar boven, omringt door de tiendblokken. Het noorden is rechtsboven. (HUA archief 221 St. Marie, inv. 809)

1. Het Gein – 1694 en 1700

De kerkelijke instellingen, waaronder de Utrechtse kapittelkerk van St. Marie, laten met name in de 17^e eeuw in 'kaartboeken' de bezittingen gedetailleerd in kaart brengen. Deze kerkelijke instellingen waren als gevolg van de reformatie veranderd in gereformeerde vermogensinstellingen, en maakten deze bezittingen te gelde. Afb. 1 werd in 1694 vervaardigd. Wat opvalt is dat hier voornamelijk landerijen op staan die niet in het bezit van het kapittel waren. Het is dan ook een kaart van de landerijen die behoren tot het tiendblok 'Gein en Hogeweerd'. Dit tiendblok behoorde wel tot het kapittel van St. Marie, net als de meeste andere tiendblokken langs de IJssel, waaronder het blok in de Rijpickerwaard. Deze blokken zijn in 1700 in zijn geheel in kaart gebracht (zie afb. 2). Een tiendblok is een cluster van naast elkaar gelegen percelen, waarover oorspronkelijk een tiende (of elfde) deel van de oogst moest worden afgedragen aan de eigenaar van dit tiendrecht. In het begin waren dit de kerkelijke instellingen, later komen deze tiendrechten in particuliere handen.

De kaart uit 1694 (afb. 1) geeft ons een goed beeld van het bodemgebruik in het tiendblok van 113 morgen groot (ca. 97 ha). Op de hoger gelegen grond van de oeverwal van de IJssel aan de weerszijden van de Geindijk liggen de (grote) percelen bouwland (geel gekleurd), die in totaal zo'n 70% van het tiendblok beslaan. De groene percelen zijn de weiden, die wat lager zijn gelegen ten opzichte van het bouwland. De groene percelen met regelmatige en verder uit elkaar staande stippen zijn de (hoger gelegen) boomgaarden, en de groene percelen direct langs de IJssel waarin de stippen dichter op elkaar staan zijn de (lager gelegen) griendpercelen.

Vrijwel alle afgebeelde percelen behoorden tot het vrouwenklooster O.L.V. van Nazareth in het Gein. Van het in 1694 al verdwenen klooster is op de kaart niets meer te zien, wel staat ongeveer ter plaatse van het klooster een boerderij afgebeeld die op andere kaarten en teksten 'Arkelklooster' (1684: 'hooftstede genaemt Convent van Arckel')¹ wordt genoemd; de goederen van het klooster Nazareth

werden in de 17^e eeuw administratief samengevoegd met die van het St. Anna klooster, van welk klooster de oorsprong in Arkel ligt.

2. Waterschap Heycop genaamd Lange Vliet – 1684 (en 1875)

In 1385 wordt op initiatief van bisschop Florens het waterschap 'Heycop genaamd de Lange Vliet' ingesteld. Met een nieuwe watergang naar het noorden op de Vecht bij Breukelen wordt de afwatering van onder meer de polders in het Nedereind van Jutphaas verbeterd. Het Nedereind waterde tot dan toe af op de IJssel in het zuiden, maar dit werd als gevolg van verzanding van de IJssel steeds lastiger. Op afb. 4 zijn de tien betreffende polders afgebeeld die afwateren op de Vecht bij Breukelen, geheel rechts op de kaart. Het doel van deze kaart was primair om de polders in beeld te brengen die behoorden tot dit waterschap en relevante objecten en herkenningspunten, verder is veel weggelaten. Wat de relevantie is van het afbeelden en benoemen van een tweetal paardenmolens in het Nedereind (nabij

Veldnamen en andere toponiemen in het Gein

Op de kaart afb. 1 zijn vele water- en landwegen te zien; de Doorslag, Kromme IJssel, IJsseldijk, Ran(d)dijk, Geinsteeg, Geindijk, Wiersdijk en Lekdijk inclusief de IJsseldam (eeuwenlang 'de Nieuwe dam' genoemd). Veel van deze namen en veldnamen dateren al uit de middeleeuwen en hebben een relatie met het landschap of voormalige bebouwing. Een greep uit deze namen: een naamkundige relatie Werrenhoek en Warsenhoek ligt voor de hand, meer hierover in kader 'Werrenhoec en Warsenhoek'. Aan de IJssel langs de Geindijk is 'de Lage Waard' of 'Het Smeer' te zien. De IJssel is na de aanleg van de IJsseldam in 1286 ter plaatse versmald of verengt, vandaar ook 'Enge' IJssel. Het verkregen aangeplempte land was vet en drassig, waar 'smeer' naar verwijst. De 'Waaikuil' ter plaatse van de latere Rietput is ontstaan na een dijkdoorbraak. 'De Oplage' lijkt betrekking te hebben op een gebied waarvan de begrenzing niet helder is. Het verwijst mogelijk naar een dijkversterking, of een functie als een 'dwarsdijk' voor de Geindijk, tussen de IJssel en de Zandveldsewetering. 'Snepel' is een verwijzing naar de driehoekige vorm van het perceel. Het element 'bagijn' in 'Bagijnehogewaard' lijkt een ('onjuiste') verwijzing naar de bewoonsters van het klooster Nazareth; nonnen in een besloten convent, het zijn geen begijnen. Of anders een indirecte verwijzing, als het wordt gezien als verbuiging van 'to beg' (=bidden). 'Kuil' in 'Kuilland' heeft etymologisch gezien de betekenis van verhoging, een passende naam op de hoger gelegen oeverwal van de IJssel. Ook is de naam voor de beide 'blokken' is passend, aangezien dit verwijst naar een 'beloken' oftewel omheind, op zich zelf liggend stuk land (groene lijn op afb. 3). 'De Woestijn' ligt in de voormalige rivierbedding; de boeren haalden hier hun zand voor het ophogen van het erf en de paden.

Veel van deze namen dateren uit de middeleeuwen en worden onder andere in de 16^e eeuwse 'Kroniek van Buysling' genoemd. Alle landerijen op de kaart behoorden (afgezien van de 'Acht mergen') vanaf de 15^e eeuw tot de goederen van het klooster Nazareth in het Gein. Van het klooster zelf is helaas niets meer te bekennen op de kaart.

Afb. 3. Kaart uit 1694 van het tiendblok 'Gein en Hogeweerd'. Wegen en waterwegen zijn met kleur gemarkeerd. De veldnamen zijn cursief weergegeven. (HUA archief 221 St. Marie, inv. 1500; bewerking auteur van afb. 1)

Rijnstein en aan de Galesloot) is niet duidelijk.

Een aantal van de op de kaart genummerde elementen wordt uitgelicht met de originele beschrijving uit 1684 en aangegeven op de kopiekaart uit 1875 (afb. 5). Aan de Vaartse Rijn, op de grens van Westraven ('B') en Jutphaas ('E') nr. 4: 'Een heul by de Blocksteeg, wort onderhouden by die van Nedereynde van Jutphaes [...]'. Een heul is een doorgaans niet watervoerende duiker of doorgang onder de weg of dijk voor de overslag van overtollig water. Even verder naar het zuiden, aan dezelfde Vaartse Rijn bij het Sluisje en de brug van Jutphaas nr. 5: 'Steene heul en de overtoom by de Jutphaserbrugh, nu verandert tot een sluys, word onderhou-

den by die van het Neder-eynde van Jutphaes'. Verder naar het zuiden passeren we de molen, bij de splitsing van de Vaartse Rijn en de Doorslag komen we bij nr. 6: 'De brugh over de Isel genaamt van outs den Deurslach'. We volgen de Doorslag en halverwege de Doorslagsluis en de Randijk komen we bij nr. 7: 'Een heul wort onderhouden by die van het Neder-eynde van Jutphaes'. Verder zuidwaarts komen we aan bij het begin van de Ran(d)dijk bij nr. 8: 'De Werrenhoec ofte begin van de Rantdijk' (zie ook kader 'Werrenhoec en Warsenhoek'). Halverwege de Ran(d)dijk richting IJsselstein komen we bij nr. 9: 'De Groene weg nae Jutphaes'. Een deel van het tracé van deze weg is er nog in de wijk Doorslag, nu Groene steeg ge-

naamd. Onder deze Groene weg ligt een tweetal heulen (nrs. 38 en 39). We komen bij een 'steene heul' aan op de Nedereindseweg, we gaan westwaarts en treffen nog diverse heulen en bruggen aan, en de aanzienlijke huizen 't Huijs Vronesteijn, 't Huijs Rijnsteijn, 't Huijs te Gent [=Rijenburg; was lang in bezit van de familie Van Gent] en 't Huijs Eversteijn.

3. Rijenburg, omgeving Everstein – 1598-1626

In de periode 1598-1626 vervaardigde landmeter en tekenaar Hendrik Verstraelen voor het kapittel van Oudmunster een kaartboek waarop alle percelen werden afgebeeld die in het bezit waren van deze kerk. Op één van deze pagina's, die

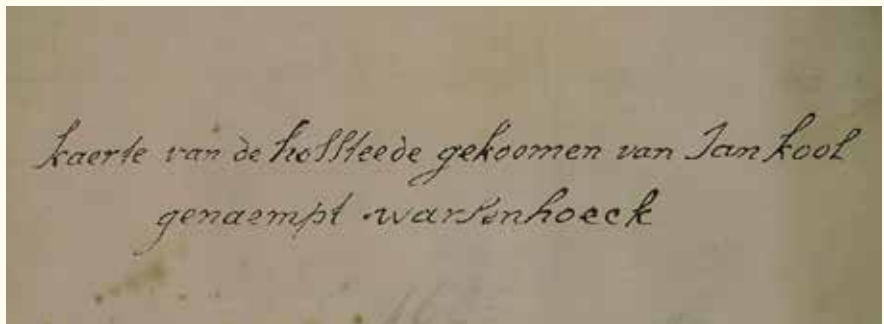
Werrenhoec en Warsenhoeck

Op afb. 4 en 5 lezen we bij nr. 8: 'De Werrenhoec ofte begin van de Rantdijk'. Opvallend is de naamkundige overeenkomst tussen 'Werrenhoec' en 'Warsenhoeck'. De kaart laat in het midden aan welke zijde van de Doorslag deze 'Werrenhoec' is gelegen. Een beschrijving uit 1523 van hoeven land nabij het Huis Oudegein, aan de oostzijde van de Doorslag geeft echter uitsluitend: 'streckende van den Werrehoeck tot in de Wyerse weteringe [=Zandveldsewetering langs de Wiersdijk]' ². In 1478 is sprake van land genaamd 'Warrehoeck'. Deze veldnaam is overgegaan op de boerderij. De oudst bekende vermelding waarmee specifiek de boerderij (en de landerijen) worden aangeduid dateert van 1685, zie afb. 6 en 7 hieronder. Het handschrift lijkt echter jonger dan 1685 en is mogelijk later aangebracht. Rond 1725 is sprake van de 'hofstede op den yssel genaempt Warsenhoeck' ³. In 1774-1779 is sprake van 'Arien Arisse van Warsenhoeck' ⁴ en in 1824 van 'de groote hofstede aan den IJssel' ⁵. In de beschrijving van de eerste kadastrale kaart uit 1832 wordt de grens tussen Vreeswijk en Jutphaas nabij de boerderij beschreven als 'het midden van den Gijndijk tot aan de Gijnsesteeg en vervolgens door het midden van de Gijnsesteeg tot aan eene boerewoning genaamd den IJssel gelegen in de gemeente Jutphaas'. Door de eeuwen heen komen we de namen Warsenhoeck, IJsselstee, boerderij Vlooswijk, De Wit over het water, den IJssel (en mogelijk ook de Vokkerhofstede) tegen.

Er is geopperd dat de naam een verbastering kan zijn van 'dwarshoeck'. Bij bestudering van kaarten is inderdaad een knik te zien in de Doorslag ter hoogte van de boerderij, wat de naam zou verklaren. Het lijkt echter niet waarschijnlijk, omdat het lastig is naamkundig aansluiting te vinden op de oudere bekende naamsvormen.

Meer aannemelijk is de verklaring gelegen '(in) de hoek van een weer'. Een 'weer' is een cluster van landerijen binnen twee grenssloten, een eenheid land dus; en geeft ook een verklaring als afsluiting of verdediging ('weren') ⁶. En als we het wat ruimer interpreteren kan het zelfs de betekenis van waterkering/dijk hebben ⁷, wat toepasselijk is gezien de dam die hier in de 12^e eeuw lag in de Doorslag. Een andere, soortgelijke verklaring is de betekenis van 'werre' als: land waarop een hoeve staat ⁸. Elders zijn varianten als 'de Warren' en 'De Warrensenden' bekend ⁹. Een betekenis gerelateerd aan 'wi(e)r' - 'verhoging' - past niet binnen het klinkergebruik van de bekende naamvarianten en sluit ik dus uit. In Maarssen is sprake van 'de Warrenhoek', waarin een relatie wordt gelegd met het voor schippers 'verwarrende' bochtige verloop van de Vecht ter plaatse ¹⁰.

Het is van belang om niet klakkeloos een verklaring over te nemen. Vaststaat is dat vanaf ca. 1700 de naam 'Warsenhoeck' in gebruik is voor de boerderij zelf. Maar het verhaal van de boerderij waarin ons museum sinds 1990 is gevestigd, is dus nog niet compleet; er is meer onderzoek nodig.

Afb. 6. Kaart van de boerderij de Warsenhoeck met bijbehorende landerijen in de polder Oudegein uit 1685. Het noorden is onder. Met tekst op de achterzijde van de kaart. (NA Heereman van Zuydtwijck - kaarten, inv. 12)

in 1626 tot stand kwam, staan percelen in het Nedereind tegenover het huis Everstein afgebeeld (afb. 7). In het zuiden grenzen deze percelen aan de IJsselwetering; in het noorden aan de Nedereindseweg (dit deel staat ook wel bekend als Vlierensteeg). De boerderij met achterliggende 'campen' land M t/m P (totaal 17 morgen) is op dat moment in gebruik bij Dirckgen Willems Smooren, de landerijen Q t/m V (12 morgen) zijn in gebruik bij Dirck Willemzoon en de landerijen W t/m Z (8 morgen, inclusief de boomgaard tussen de Nedereindseweg en Achterdijk) zijn in gebruik bij Gerrit van Ruempst. Leuk detail is dat dit laatste perceel tot op

de dag van vandaag bekend staat als 'De acht morgen'. Deze wordt in het westen begrenst ('aengelant') door een perceel van het kapittel van St. Pieter, waarvan een kaart bekend is in het kaartboek van het kapittel van St. Pieter, die volgens de meting in 1598 ruim 9 morgen groot is (afb. 8).

Het er tegenover gelegen huis Everstein is op afb. 7 'Verhuell huijs' genaamd, naar de toenmalige eigenaar. Zo staat het huis ook een tijdlang bekend als het 'Verburg-huis'. In 1644 wordt Everstein beschreven als: 'sekere hofste-de genaamd het huis Eversteyn' gelegen in het Nedereind van Jutphaas, groot ca 15 morgen,

waarvan 2 morgen erfpacht van St. Pieter, 'wesende vrij eigen goed strekkende uyt Jutfaserwetering tot Heycop-perdijck', 5 morgen 'weylant met boegert strekkend uyt Jutfaserwetering aan Ysselwetering', en als 'een schone plaisante hofstede genaemt thuys te Eversteyn, synde massyf gebouw, pavillonswijse van omtrent 3 roede vier-cant gefundeert op drie cruysgewelfde celders'.¹¹

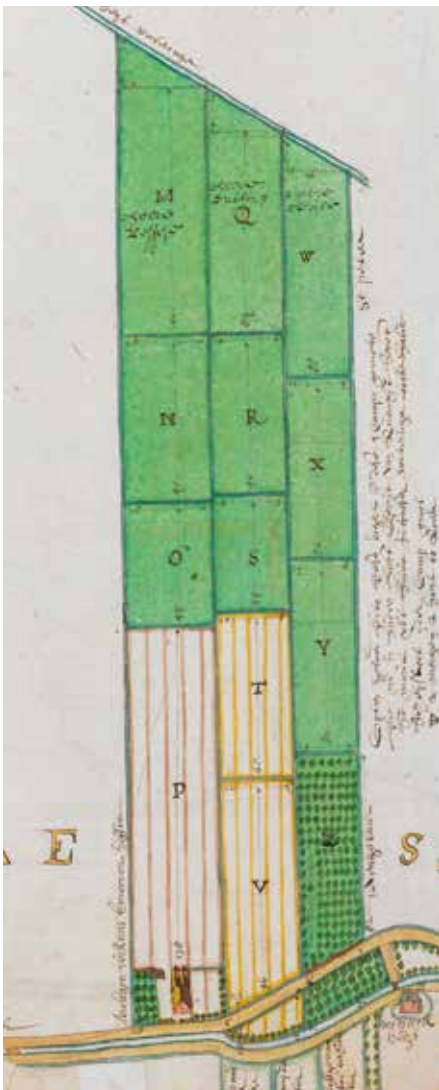
Het huis staat aan de Achterdijk, een kade van ongeveer 1,5 km lang die ten noorden van en parallel aan de Nedereindsewetering ligt. Deze wordt in de loop van de tijd onder andere Achterdijk, Achterweg, Tiendweg en Dwarsdijk genoemd. Het

Afb. 4. Kaart van het waterschap 'Heycop genaamd de Lange Vliet' van de hand van de landmeter C. Reets uit 1684. De afwateringseenheden in Jutphaas zijn genummerd met 'E', die van Galecop met 'D'. Het noorden is rechtsonder. (HUA archief 8001 Muller, inv. 164)

Afb. 5. Uitsnede van een kopie van de kaart van het waterschap 'Heycop genaamd de Lange Vliet' (afb. 4), uit 1875. Detail van het gebied ten zuiden van de stad Utrecht, met links de Vaartse Rijn, linksboven de IJssel en rechtsboven bij nr. 13 de aansluiting van de Nedereindseweg op de Meerndijk. Opvallend genoeg ontbreekt hier ten opzichte van het origineel de naamgeving in Jutphaas, en is een stukje Rijpckerwaard en IJssel juist toegevoegd. Het noorden is rechtsonder. (HUA archief 802 Losse aanwinsten, inv. 791; bewerking auteur)

zal een achterkade/keerkade zijn geweest ten behoeve van de waterbeheersing en een toegangsweg tot de landerijen ten noorden van de wetring.

Noten

- 1 HUA archief 49 Dorpsgerechten, inv. 694
- 2 HUA archief 221 St. Marie, inv. 1499
- 3 NA archief Heereman van Zijdtwijck, inv. 1232
- 4 HUA archief 7 Oudegein, inv. 83
- 5 HUA archief 7 Oudegein, inv. 189
- 6 <https://etymologiebank.nl/trefwoord/weer2> (geraadpleegd 29-2-2024)
- 7 G. van Berkel & K. Samplonius (2018), 'Nederlandse plaatsnamen verklaard'
- 8 'Veldnamen in Voorst', p.103
- 9 M. Schönfeld (1980), 'Veldnamen in Nederland' p.165
- 10 Kwartaalblad Historische Kring Maarssen (1983, nr. 2)
- 11 HUA archief 239-1 Hof van Utrecht, inv. 229-2

Afb. 7. (links) Detail van een kaart uit het kaartboek van het kapittel van Oudmunster door Hendrik Verstraelen, met landerijen in het Nedereind aan de Nedereindseweg, tegenover het huis Everstein (rechtsonder). 1626. Het noorden is onder (HUA archief 223 Oudmunster, inv. 933)

Afb. 8. (rechts) Kaart uit het kaartboek van het kapittel van St. Pieter door M. van Oort van een perceel aan de Nedereindseweg tegenover het huis Everstein. 1598. Het noorden is onder (HUA archief 220 St. Pieter, inv. 425)

1999 Scheepswerf Buitenweg en

Tekst: Jaap Boersema

Foto's: archief H.Buitenweg

Nog maar 25 jaar geleden was hier volop werkgelegenheid. We zien hier: de Firma EUROGRIT (de kraan staat er nu nog), de scheepswerf NOOIT GEDACHT van de Gebroeders Buitenweg (BW), Zand- en Grindhandel van de Firma van der Vlerk-Zwitink en niet zichtbaar de Veevoeder- en Kunstmesthandel van de Gebroeders Van Eck.

In 1979 voeren we samen naar Limburg... De VIOS I met de familie Edelbroek om er zand/grind te laden en wij met de EGBERTINE van Oldekamp om bij de St. Pietersberg cement te laden. Martin Edelbroek vertelde dat ze in het donker een paal hadden gemist in Born... Wat een geweldige werkvloer.... Beter kan haast niet. Op de achtergrond de Maasstraat.

Een van de Gebroeders: Huig Buitenweg komt bij de SATURNUS vandaan. Bij de werf liggen de VIOS I, een schip uit Ouderkerk a/d IJssel en de UNION 2 uit Rotterdam. Het oranje bootje, was een werkboot van Buitenweg voor sleep- en duwwerk en heette PLOF, naar het geluid van de motor..

de ijsvloer in de Vaartsche Rijn

Bij de Kunstmest- en Veevoederhandel van de Gebroeders Van Eck ligt hun MS SATURNUS. Er achter ligt de EUREKA, het scheepje van Floris Spronk, die -na zijn pensioen- bij Van Eck als kraanmachinist werkte.

Samen met Piet Hornes heb ik op de SATURNUS een paar reises naar IJmuiden gemaakt om daar kunstmest te laden naar diverse bestemmingen.

De ijsvloer is voor herstel van de kopschade een -koude- uitkomst. Het materiaal komt rechtstreeks van de werf.... BW, zoals op de kruiwagen valt te lezen. We zien hier: v.l.n.r. Cor Doeland en op de rug schipper Adri Schurink. Het schip liep in 1924 van stapel bij de bekende Fa. Boot in Alphen aan de Rijn.

De klus is geklaard. Nog even een ladder geplaatst om aan boord te komen. De dooi treedt al in. Rechts het bedrijf EUROGRIT, Van Loon. Nu is daar de Zandoever.

Rein Boere vertelt

Oproep: herinneringen aan de oorlog

Tor Stegeman, werkgroep exposities

Museum Warsenhoeck wil een tentoonstelling maken over de ervaringen van Nieuwegeiners in de oorlog. De werkgroep exposities verzamelt verhalen van iedereen die zich de oorlog in onze regio nog kan herinneren. Iemand als Rein Boere dus, die nog precies weet wat er op nieuwjaarsdag 1945 gebeurde – en dat is niet precies zoals in de boeken staat.

Bijvoorbeeld in het boek 'Lopikerwaard in oorlogstijd' wordt beschreven dat de Duitsers er die dag van uitgaan dat de geallieerde troepen in het al bevrijde zuiden van Nederland niet al te fris zullen zijn na de jaarwisseling: een goed moment voor een massale luchtoperatie. Zo'n 800 vliegtuigen 'kwamen als postduiven laag over het land aanvliegen en moesten dan voor de bomen en de huizen weer stijgen om weer zo laag mogelijk ook over de Lopikerwaard verder te gaan'. De operatie was zo goed geheimgehouden dat veel toestellen werden uitgeschakeld door de eigen luchtverdediging van de Duitsers. Onder meer in Polsbroek en Blokland kwamen aangeschoten vliegtuigen neer. 'Even later om 8.49 stortte weer een vliegtuig neer, nu in IJsselstein'.

'Daar heb ik nog een ander verhaal bij dus!' Rein Boere, zoon van Toon Boere, woonde toen in de boerderij aan de Hoge Biezen achter de Paardenlaan, waar het brandende vliegtuig naar binnen vloog. Rein: 'Het was veel vroeger. We waren net uit bed en nog in pyama toen we de herrie van dat vliegtuig hoorden. Meteen naar buiten! M'n vader merkte het als eer-

ste. Hij was bij de koeien en die schrokken allemaal tegelijk. Dan is er wat aan de hand! Hij zag het brandende toestel over de Paardenlaan aan komen suizen! Het boorde zich in de gevel van de boerderij en brandde uit. De ravage was enorm, de vleugel lag in het tweepersoonsbed van mijn ouders en in een kinderledikant lag een accu'. Met zijn handen gebaart hij een afmeting als een veilingkist. 'Gelukkig waren we al op!' Rein Boere kijkt gelukkig goed terug op deze periode. Ze hadden het in de oor-

log niet slecht, vertelt hij. 'Mijn vader had meteen aan het begin een deel van het grasland omgeploegd, gescheurd, en hij had tarwe, aardappels en suikerbieten gezaaid. Daar maakte je brood en stroop van. De mensen, vooral kinderen, kwamen wel eens aan de deur om eten. Ze vertelden aan elkaar door dat je bij Boere wel wat lekkers kreeg. Het moest natuurlijk niet te gek worden, want we waren met zes kinderen, dus een gezin dat zelf ook nogal wat nodig had.'

Heeft u ook een verhaal over de oorlog? De Historische Kring wil graag zoveel mogelijk verhalen verzamelen en die vastleggen op film en foto's en gebruiken voor een expositie.

Fijn als u reageert via exposities@museumwarsenhoeck.nl We zijn blij met alle verhalen, maar zeker ook voorwerpen. Graag uw reactie voor december 2024; dan kunnen we in januari 2025 de tentoonstelling over 'Jong in de oorlog' inrichten.

Deadline

De deadline voor de volgende uitgave van de Cronyck de Geyn is 1 juni a.s.; wij zien uw bijdrage graag tegemoet! De redactie behoudt zich het recht voor uw bijdragen, indien nodig, in te korten. Neem gerust contact op om suggesties. Wij verwachten dat de volgende Cronyck half juli door onze vrijwilligers verspreid wordt.

Van Utrecht naar Vreeswijk – geschiedenis van een weg (4)

Siety Meijer

Wie vanaf het Ledig Erf te Utrecht naar Vreeswijk fietst en daarbij steeds de route langs Merwedekanaal en Vaartse Rijn kiest, bevindt zich op een historische weg van internationale allure. Deze route was eeuwenlang dé verbinding tussen Utrecht en het zuiden van het land, ja zelfs met Antwerpen en Parijs. Hoe zag die weg er vroeger uit? En hoe kon het dat juist deze route door Napoleon werd aangewezen als één van de belangrijke verbindingswegen van zijn keizerrijk? In een serie artikelen wil ik een beeld schetsen van de ontwikkeling van deze weg. Dit vierde deel beschrijft hoe de weg het strijdtoneel werd van patriottische Utrechtse burgers en oranjegezinde troepen.

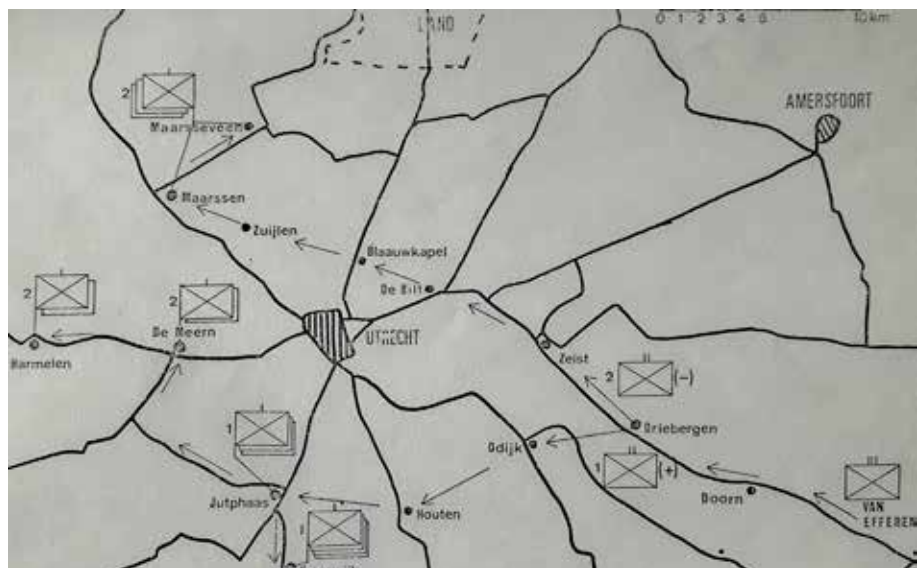
Achtergrond

In 1766 wordt Willem V stadhouder van de Republiek. De economische situatie is over de jaren heen flink verslechterd door oorlogen en overstromingen. Willem V is geen sterk leider en krijgt veel kritiek. Onder invloed van internationale stromingen ontstaat er een patriottische beweging die een meer democratisch bewind wil. Vanaf 1783 ontstaan hieruit excercitiegenootschappen. In september 1785 nemen Haagse patriotten het bestuur van de stad over. Willem V raakt hierbij het commando over het garnizoen kwijt en wijkt met zijn vrouw uit naar Nijmegen, een stad die hem gunstiger gezind is. De Staten van Holland bouwen aan de grenzen van Holland een militair cordon op.

Ook de stad Utrecht is een patriottisch bolwerk. Het provinciaal bestuur is uitgeweken naar Amersfoort en zij vrezen dat Holland de stad Utrecht zal claimen. In een vergadering op 5 mei 1787 wordt een plan ontworpen om de stad van Holland af te snijden. Daarvoor willen ze troepen positioneren langs de doorgaande wegen naar Utrecht. Locaties ter hoogte van Maarssen, Maarsseveen, Harmelen, De Meern, Jutphaas en Vreeswijk worden aangewezen. Kolonel van Efferen, wiens regiment zich op dat moment bij Rhenen bevindt, krijgt opdracht om deze troepenbeweging uit te voeren. (Angenent, 1987)

De mars naar Vreeswijk

Van Efferen en zijn manschappen vertrekken op 9 mei 1787 om drie uur 's ochtends uit Rhenen. Het regiment bestaat uit twee bataljons, die elk weer uit zeven compagnieën bestaan. In Driebergen splitst van Efferen zijn troepen op: vier compagnieën van het tweede bataljon vervolgen de weg

Afb 1: De route die het regiment van kolonel van Efferen aflegt in opdracht van de Provinciale Staten (Angenent, 1987, blz 28).

via Zeist en De Bilt naar Maarssen, met de overige troepen trekt van Efferen via Odijk en Houten naar Jutphaas. 's Avonds rond kwart voor zeven bereiken ze Jutphaas. De drie overgebleven compagnieën van het tweede bataljon trekken van hieruit verder naar De Meern en Harmelen. Van het eerste bataljon blijven drie compagnieën in Jutphaas, onder leiding van majoor van Oldenkop. De overige vier trekken over de weg langs de Vaartse Rijn verder naar Vreeswijk, waar zij rond acht uur aankomen. Het zal hun taak zijn om opzicht op de sluis te houden en ervoor te zorgen dat er geen inundaties gesteld worden. (Angenent, 1987, blz 27)

De gemeenten die troepen moeten inkwartieren zijn van te voren aangeschreven. Als de drossaard van Vreeswijk rond 12 uur die middag het bericht ontvangt dat er troepen onderweg zijn naar Vreeswijk,

begeeft hij zich onmiddellijk naar Utrecht om het nieuws over te brengen. Nog diezelfde middag komt de vroedschap van de stad bijeen. De Vaartse Rijn, Rijndijk en sluizen bij Vreeswijk zijn eigendom van de stad Utrecht en van groot belang voor de handel én voor militaire inundaties. De stad besluit een detachement van tweehonderd burgers en een compagnie scherpschutters onder leiding van de heer d'Averhoulte naar Vreeswijk te sturen om orde op zaken te stellen.

De Utrechtse troepen

Diezelfde dag nog verzamelen de vrijwillige burgers van de schutterijen zich buiten de Tolsteegpoort, waar d'Averhoulte zijn troepen formeert:

“De scherpschutters of jagers, dertig man sterk, hebben de avant-garde. Ze zenden kleine detachementen vooruit,

om de wegen, huizen en heggen te inspecteren. ...

Na de scherpschutters komen de infanteristen, totaal tweehonderd man sterk. Zij zijn verdeeld in vier divisies, elk van twee pelotons. ...
(Andel en Hoogendijk, 1985).

De pelotons worden twaalf man breed opgesteld, twee gelederen per peloton. Zij maken zo gebruik van de volle breedte van de Vaartse Rijndijk. Ze krijgen de beschikking over een drietal kanonnen. Dit geschut, alvast geladen voor gebruik, wordt vervoerd op wagens die getrokken worden door paarden. Twee kanonnen worden tussen het eerste en tweede peloton gepositioneerd, het derde kanon bevindt zich in de achterhoede tussen het zevende en achtste peloton.

Naar verluidt wordt er nog een glaasje 'couragie' gedronken voordat het gezelschap rond half zeven over de Rijndijk naar het zuiden vertrekt. Even buiten Utrecht passeren ze buitenplaats de Liesbosch. Een ooggetuige schrijft: "Het was een zachte voorjaarsavond. Wij zaten ... rustig thee te drinken in den steiger aan de stille vaart, toen wij aan de overzijde het krijgsvolk zagen aankomen. Daar de heer Visscher, de 23-jarige zoon van den ontvanger-generaal der provincie, met mijne familie bevriend was, riep hij groetende in het voorbijgaan: 'Bonsoir, dames en heeren! Wij gaan de soldaten eens bezoeken!' en nog enkele woorden meer, doch onverstaanbaar, daar de afstand over het water vrij ver en de heer Visscher wat moeilijk ter spraak was." (Nagtglas, 1975). De moeilijke spraak zou er volgens Andel en Hoogendijk (1985) op duiden dat de heer Visscher 'in kennelijke staat verkeerde.'

Passage door Jutphaas

Rond kwart voor acht verkennen jagers van d'Averhoults het dorp Jutphaas. Majoor van Oldenkop is zich van de dreiging bewust. Hij geeft zijn vermoeide manschappen opdracht om zich gevechtssklaar te maken. Ook stuurt hij een ordonnans naar Vreeswijk om van Efferen te informeren. In Vreeswijk zijn de vier compagnieën onder leiding van van Efferen zojuist gearriveerd. Van Efferen laat tamboers alarm

Afb 2: Detail van een kaart uit 1789 (C.H. Koning, Rijksmuseum, RP-P-AO-5-68C). Ten noorden (op de kaart rechts) van de brug over de Doorslag had majoor van Oldenkop zijn compagnieën opgesteld. Van Oldenkop trekt zich op bevel van van Efferen terug. In Vreeswijk (links) moest kolonel van Efferen zijn compagnieën gelijk na aankomst weer verzamelen. De compagnieën treffen elkaar op de Rijndijk ter hoogte van de Fokkesteeg (midden op de kaart).

slaan om de manschappen bij elkaar te roepen. Aan van Oldenkop stuurt hij de boodschap om zich terug te trekken. Later schrijft van Efferen hierover:

"naa eene aller fatigantste marsch, aan Jutphaas en de Vaart gekomen te zijn ... onderrigt ben geworden, dat door eene nocturne visite stond te werden overvallen. Reede waarom terstond resolveerde mij met de geringe magt, die nog hadde, daar tegen te kanten ... zoo dra de aannaaderende drie compagnie van Jutphaas met mij zouden zijn vereenigd, terstond aan te tasten, het welk dan heb ondernoomen."
(Angenent, 1987, blz. 62)

De verkenners van d'Averhoults hebben inmiddels rapport uitgebracht dat vijandelijke troepen voor de brug over de Doorslag in slagorde opgesteld staan. D'Averhoults geeft zijn manschappen opdracht om halt te houden en de kanonnen van de wagens te halen. Zo trekken zij behoedzaam verder. Als verkenners rapporteren dat de vijand zich terugtrekt, vermoedt d'Averhoults een hinderlaag. Hij laat alle huizen langs de route doorzoeken voordat hij de kanonnen weer op de wagens laat laden en verder trekt. Tegen de tijd dat zijn troepen Jutphaas uit zijn

en richting Vreeswijk marcheren is het bij negenen en vrijwel donker.

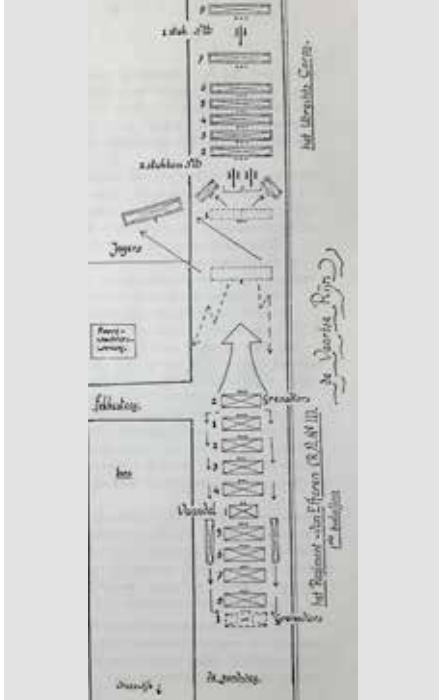
Van Efferen is inmiddels met zijn manschappen over de Vaartse Rijndijk weer noordwaarts getrokken. Ter hoogte van de Fokkesteeg treffen zij de terugtrekkende compagnieën van van Oldenkop, waarmee het eerste bataljon met zo'n 360 man weer op volle sterkte is. De troepen worden op de weg in slagorde opgesteld.

Het gevecht aan de Vaart

De positie van de verdekt opgestelde compagnieën is bij de Utrechtse troepen al snel bekend. Vooruitgezonden scherpschutters komen terug met het bericht dat zij op het bataljon van Van Efferen zijn gestuit. D'Averhoults geeft het voorste peloton de opdracht om naar achter te trekken zodat de kanonnen in stelling kunnen worden gebracht. De scherpschutters worden rechts langs de sloot geposteerd. Het is inmiddels tegen tien en volledig donker¹.

De Utrechtse zijn nog aan het manoeuvreren als de voorste rij grenadiers op bevel van Van Efferen het vuur openen. Terwijl deze schutters terug lopen, achteraan aansluiten en herladen, trekt de tweede rij naar voren en vuurt op zijn beurt een salvo af. Aan Utrechtse zijde

¹ Angenent (1987) geeft aan dat de genoemde tijden zijn weergegeven in plaatselijke Utrechtse tijd en dat dit anderhalf uur van onze huidige zomertijd verschilt. In onze tijd gerekend vond het gevecht rond kwart over elf plaats.

Afb 3: de opstelling van de troepen (Angenent, 1987)

vallen gewonden en een de heer Visscher wordt gedood. In de achterhoede slaan manschappen op de vlucht. Toch slaagt d'Averhoults erin de orde te herstellen.

Van de zijkant vuren de Utrechtse scherpshutters een salvo op de vijand af. Ondertussen zijn ook de kanonnen in stelling gebracht. De oranjegezinde troepen horen het commanderen en zien lonten ontvlammen die de kanonnen moeten laten vuren. Nu de tegenaanval van de burgers vorm krijgt, slaat de paniek toe bij het regiment. De soldaten slaan op de vlucht, waarbij ze veelal wapens en bagage achterlaten.

Hoewel de strijd beslist is, blijft d'Averhoults voorzichtig. Hij laat het slagveld inspecteren en posteert de artillerie op het kruispunt Rijndijk – Fokkesteeg. Daarbij is één kanon op de Fokkesteeg gericht, de ander op de Rijndijk richting Vreeswijk. Vervolgens trekt hij zijn troepen terug om veilig te overnachten.

Het kampement wordt opgeslagen net ten oosten van de brug over de Doorslag. Er wordt bericht naar Utrecht gestuurd en nog diezelfde nacht vertrekken versterkingen uit de stad naar Jutphaas om zich in het kampement bij hun stadsgenoten aan te sluiten. De volgende ochtend rond zes uur trekt men op naar Vreeswijk. De vijand is dan al gevlogen, evenals veel Vreeswijkers die voor de zekerheid de Lek naar Vianen zijn overgestoken.

In de loop van de dag keren de burger-troepen terug naar Utrecht. Doden en

Afb 4: Vuurgevecht aan de Vaartse Rijn ter hoogte van Fokkesteeg. Door Jonas Zeuner (zowel de paal als de bocht in de Vaart zijn verfraaiingen van de schilder).

gewonden worden per trekschuit vervoerd. Al eerder zijn er verschillende wagens met veroverde goederen naar de stad gestuurd. Als de kolonne 's avonds de Tolsteegpoort bereikt, worden ze met gejuich ontvangen.

De orde hersteld

Lang heeft Utrecht niet van de overwinning kunnen genieten. Op 28 juni van datzelfde jaar besluit de vrouw van Willem V, Wilhelmina van Pruisen, een poging te doen om haar man weer in Den Haag aan de macht te krijgen.

Ze reist van Nijmegen naar Holland en laat zich bij Schoonhoven over de Lek zetten. Op weg naar Gouda wordt ze door patriotten in hechtenis genomen. Na een korte gevangenschap moet ze terugkeren naar Nijmegen. Ontstemd vraagt ze haar broer, koning Frederik Willem II van Pruisen om hulp.

Na enige diplomatie vallen de Pruisen op 13 september 1787 de Republiek binnen en trekken vlot op langs de Rijn naar Vianen. Ze laten hiermee geen tijd voor het stellen van inundaties, en het leger kan

Afb 5: Een Franse kaart (HUA X206674-215075, gebaseerd op afb 2) markeert de locaties van het gevecht.

I: 'De weg van het oud Gyn beneffens een huisje aan het Uitterste van gemelde weg waar den Hr. den Graaf van Efferen post gevat had op welke plaats hij in het duisteren de Burgers van Utrecht aanviel vuurgeevende'.

K: 'digt bij dien weg vertoevde de Burgers den gantsche Nacht tot het aanbreken van den Dag toen zij bespeurde dat den Hr. Graaf de Vlucht genoomen had met agterlaating van alle Bagagie'.

L: 'de Plaats waar Hr. Visscher Commandant der Burgers gesneuveld is'.

zonder veel weerstand optrekken richting Den Haag en Amsterdam. De orde wordt hersteld en het stadhouderlijk paar keert terug naar 's Gravenhage. Ter ere van dit militair succes wordt in opdracht van Frederik Willem in Berlijn de Brandenburger Tor gebouwd.

Literatuur

Andel, van A. en Hoogendijk, E. (1985). Het gevecht bij Vreeswijk.
Angenent, W.J. (1987). Het gevecht bij Vreeswijk.
Nagtglas, C.J. (1975). Utrecht tussen Pruis en Fransoos.

Het ontwerp van de Nieuwegeinlijn

Sjaak Boone in gesprek met Fred Andrioli

Vele reizigers uit Nieuwegein en IJsselstein maken dagelijks gebruik van de tramverbinding naar Utrecht, de Nieuwegeinlijn. Hoe is die verbinding tot stand gekomen en welke keuzes zijn er gemaakt, voordat het tracé is vastgesteld? Welke varianten zijn onderzocht? Fred Andrioli is als medewerker van de NS betrokken geweest bij het Urgentieteam, die de haalbaarheid van verschillende varianten van de regionale openbaar vervoerverbinding heeft onderzocht.

Fred Andrioli in 1994 (Foto uit OR-blad NS)

In het Haags Historisch Café tref ik Fred Andrioli. Wanneer hij hoort dat ik naar Nieuwegein ben verhuisd, vertelt hij mij dat hij in de voorontwerpfase namens zijn werkgever NS betrokken is geweest bij de tramverbinding tussen Nieuwegein en Utrecht. Ik moet maar eens een afspraak maken, hij heeft nog wel wat stukken bewaard over die periode.

Zo komt het dat ik aanbel bij het moderne appartement van Fred in het centrum van Den Haag. Fred Andrioli heeft zijn hele leven in Den Haag of omgeving doorgebracht. Zijn naam is afkomstig van zijn Italiaanse voorouders die leefden in het grensgebied tussen Italië en Zwitserland. Zijn ouders waren gescheiden, zijn moeder woonde met Fred in Den Haag en kreeg na het bombardement op het Beuzidenhout een bovenwoning toegewezen in de Cuypstraat in de Haagse Schilderswijk.

Opleiding

Hij doet na de lagere school de MULO. De meeste kinderen uit de wijk volgen na de lagere school meestal geen verdere opleiding. “Wil je professor worden of zo?” krijgt hij als commentaar.

Na de MTS gaat Fred in militaire dienst bij de Koninklijke Luchtmacht en volgde hij de officiersopleiding. Daardoor duurt zijn dienstdtijd vierentwintig maanden.

Na zijn militaire dienst start Fred een studie Bouwkunde aan de Technische

Eerste tramstel van sneltram Utrecht naar Nieuwegein wordt op de rails gezet. (foto Nationaal Archief)

Hogeschool Delft (nu Technische Universiteit Delft). Fred, die officieel geen HBS of gymnasium heeft gevolgd, wordt toegelaten na een onderzoek, waar acht hoogleraren bij betrokken zijn. Hij doet de afstudeerrichting stedenbouw.

Na zijn afstuderen in 1969 treedt Fred in dienst bij een stedenbouwkundig adviesbureau in Rotterdam, dat tegenwoordig bekend staat als Kuiper Compagnons BV. Fred sluit zich in 1971 als hobby aan bij ROVER (toen nog de Stichting Reizigers Openbaar Vervoer, later wordt het een vereniging). Nadat hij op een congres over verkeer en vervoer een aantal goede opmerkingen heeft gemaakt over het openbaar vervoer, nodigt een medewerker van de NS hem uit om eens te komen praten over een functie bij de spoorwegen. In maart 1973 begint Fred Andrioli bij de afdeling planologie van de NS.

Nieuwegeinlijn: beslissingen en ontwerpen

In 1966 is door het kabinet Cals de Tweede Nota Ruimtelijke ordening aan de Tweede Kamer aangeboden, die de nota vervolgens bekrachtigt. De nota is een be-

leidsplan voor de inrichting van Nederland voor de komende tientallen jaren, waar door bevolkingsgroei de vraag naar huisvesting sterk zal stijgen. Het beleid van “gebundelde deconcentratie” houdt in dat groeikernen worden aangewezen, die de overloop uit de grote steden zullen moeten opvangen. In 1968 is er tussen de minister en de provincie Utrecht een akkoord bereikt over woningbouw in Nieuwegein en Houten. Nieuwegein zal moeten groeien naar 55.000 inwoners. Door vertrek van een collega naar een andere afdeling raakt Fred Andrioli namens de NS betrokken bij de railverbinding tussen Utrecht met Nieuwegein en IJsselstein.

In de regio Midden-Utrecht was in samenspraak van provincie, gemeenten en NS overeengekomen dat het toekomstig openbaar vervoer zou bestaan uit de systemen trein en bus. Om die reden wordt een eerder idee voor een tram naar Nieuwegein afgewezen en is een stads-gewestelijke spoorlijn voorgesteld zoals de Zoetermeerlijn, die gebruik maakt van sprinters. Maar de Nederlandse

staat vindt de door de NS voorgestelde spoorlijn met sprinters die aftakt van de spoorlijn Utrecht-Den Bosch en bekend staat als het “Lunettentracé” echter veel te duur. En dus komt het verzoek om te bekijken of dat niet wat goedkoper kan. Na wat aanpassingen laat het ministerie weten, dat de investering nog steeds te hoog is. De NS en het Gemeentelijk Vervoerbedrijf van Utrecht zijn sterk betrokken bij de studies. Maar de directeur van het Gemeentelijk Vervoerbedrijf Brouwer is vooral een voorstander van een regionaal openbaar vervoer met bussen. Vanuit Den Haag komt het verzoek om te studeren op een tramlijn die vanaf Utrecht via Kanaleneiland naar Nieuwegein loopt. Maar de provincie Utrecht en de betrokken gemeenten zijn het zat om alweer een nieuwe variant uit te werken. Op 18 juli 1973 komt er overleg op hoog politiek en bestuurlijk niveau, waarbij de gedeputeerde C.H. Letschert van de provincie Utrecht, wethouder Wim Vergeer van de gemeente Utrecht en de burgemeester Frans Hermsen (KVP) van Nieuwegein en de burgemeester Jos Timmermans van IJsselstein aanwezig zijn. Bij het overleg zijn de ministers Tjerk Westerterp (KVP) en Hans Gruijters (D66) aanwezig. Namens de NS zijn directeur mr. P.R. Leopold en Fred Andrioli aanwezig. Burgemeester Frans Hermsen klaagt dat het gebrek aan voortgang van de spoorlijn een nadelig effect heeft op de ontwikkeling van de bouwplannen. Die zijn afhankelijk van de spoorlijn. Hans Gruijters toont zich niet onder de indruk van de door de burgemeester gehanteerde argumenten en stelt voor om de bouw dan maar even stil te leggen zolang er geen duidelijkheid is over het openbaar vervoer. Frans Hermsen heeft die reactie niet zien aankomen. Zoveel onbegrip over de nadelige gevolgen voor de gemeente vanwege de ingenomen grondposities en de oplopende financieringskosten heeft hij niet bij de minister verwacht. Zelfs Fred Andrioli, die al een poosje politiek actief is binnen de Haagse afdeling van de PvdA, staat versteld van het politieke spelletje dat er wordt gespeeld. Noodgedwongen gaan alle partijen akkoord met een studie op korte termijn naar weer opnieuw nieuwe varianten. Er wordt een Urgentieteam opgericht, waar Fred Andrioli als planoloog namens de NS deel van uitmaakt.

Zwitsers tramstel op de Nieuwegeinlijn in 1982 (foto Jan Oosterhuis)

Kanaleneiland

De gemeente Utrecht verzet zich met alle macht tegen de komst van een sneltram, men wil niets te maken hebben met een lijn door het Kanaleneiland. De ambtenaren van de gemeente Utrecht zijn negatief over de tram. Ir. Beuving van de verkeersdienst is een groot voorstander van autovervoer. Van hem is de uitspraak: “Een voetganger is een automobilist die zojuist een parkeerplaats heeft gevonden”. De gemeente Utrecht houdt zich in die periode bezig met de ontwikkeling van het winkelcentrum Hoog Catharijne, waarbij een deel van de Catharijnesingel wordt gedempt om de auto maar vooral ruim baan te kunnen geven. Maar de gemeenten Nieuwegein en IJsselstein beginnen begrip te ontwikkelen voor de tramlijn. Fred Andrioli vindt het idee van een sneltram die ook Utrechts woonwijken aandoet interessant. Hij moet wel een keer verschijnen bij een directievergadering van de NS. Men verwijt hem dat hij zich bezig houdt met een studie naar tramlijnen. “Wij doen alleen aan treinen”, is het standpunt van de directie. Maar Freds directeur P.R. Leopold verdedigt hem. Al in november 1973 brengt het Urgentieteam een rapport uit, waarbij alternatieven zijn uitgewerkt van het Lunettentracé, een sneltram via Kanaleneiland en regionaal busvervoer. Een maand later hoort de Rijksplanologische commissie de provincie en de betrokken gemeenten.

Omdat Fred niet helemaal gerust is op de invloed van de ambtenaren op de houding van het gemeentebestuur van Utrecht neemt hij contact op met partijgenoten in de PvdA-fractie in de Utrechtse gemeenteraad Frans de Reeper en Hans Versnel. Zij staan achter de argumenten van Fred en arrangeren een gesprek met de PvdA-wethouder Theo Harteveld. In de periode 1974 tot 1987 is Fred Andrioli lid voor de PvdA van de

Provinciale Staten van Zuid-Holland en heeft hij binnen die partij veel contacten.

Geen bus, maar tram door Kanaleneiland

Op 18 april 1974 is Fred Andrioli als lid van de NS-delegatie aanwezig bij het overleg van de ministers Tjerk Westerterp en Hans Gruijters, de provincie Utrecht en de drie gemeenten. De ministers delen mee dat de bus-variant financieel voordeliger is, maar dat zij om planologische en bestuurlijke overwegingen kiezen voor de variant van een sneltram via Kanaleneiland. Ir. Theo Quené van de Rijks Planologische dienst licht toe dat die tramverbinding in de toekomst kan worden verlengd door de binnenstad naar De Uithof en naar Zeist. De provincie Utrecht pleit nog pro-forma voor een spoorlijn via het Lunettentracé, wethouder Theo Harteveld van de gemeente Utrecht zegt dat hij zich niet bij voorbaat verzet tegen een sneltram door Kanaleneiland, de andere wethouders van Utrecht Henk Zeevalking en Wim Vergeer houden hun kruit droog. Nieuwegein wil dat de woningbouw zo snel mogelijk van de grond komt. De ministers besluiten dat de keuze afhangt van de reacties en vragen de dagelijkse bestuurders van de gemeenten en provincie om zich binnen 10 dagen uit te spreken. In mei 1974 laat de regering weten dat zij hebben gekozen voor een sneltram via Kanaleneiland. De provincie Utrecht en de gemeenten Nieuwegein en IJsselstein reageren positief. Het college van B&W van de gemeente Utrecht laat weten om een positief advies voor de sneltram uit te brengen. Maar daarmee was de besluitvorming nog steeds niet geheel afgerond. De gemeente Utrecht ligt nog dwars over de route door het Kanaleneiland. Na de gemeenteraadsverkiezingen houdt D66 in de gemeenteraad van Utrecht maar een enkele zetel over. Het gemeenteraadslid en ex-wethouder Henk Zeevalking wil een ander tracé langs de Overste Den Oudenlaan. Omdat er langs dat tracé alleen parken en bedrijven liggen, is er geen sprake van overlast voor bewoners. Maar voor een goede exploitatie is het wel nodig dat er juist bewoners zijn. Op verzoek van de Utrechtse gemeenteraad komt er in oktober 1974 dus weer een commissie die het voorgestelde tracé vergelijkt met de variant van Zeevalking. Afgesproken is dat de NS een concessieaanvraag zal indie-

Midnet sneltram 5012 te Nieuwegein in 1998 (foto Niels Karsdorp)

nen. De commissie brengt in december 1974 een rapport uit. De conclusie daarin is voorspelbaar: een tram over de Beneluxlaan heeft de grootste vervoerswaarde. In januari 1975 gaat het rijk akkoord met het tracé en in maart keurt de Utrechtse gemeenteraad het tracé goed. Maar niet nadat men alweer een studie heeft gevraagd naar de verlenging van de tramlijn naar de Uithof en naar Zeist. De voorbereiding van de aanleg van de tramlijn gebeurt onder leiding van de toenmalige Dienst van Weg en Werken van NS. De betrokkenheid van Fred bij de lijn naar Nieuwegein en IJsselstein houdt hiermee op.

In 1975 is besloten dat er een studie moet worden verricht naar een mogelijke verlenging van de tramlijn via de binnenstad van Utrecht naar De Uithof en Zeist. Deze studie wordt verricht door een werkgroep onder leiding van drs A. Rühl, ambtenaar van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat. Fred Andrioli is ook lid van die werkgroep.

In december 1975 komt er een rapport over het eindpunt en een mogelijke doorbraak door Utrecht. Uit die studie blijkt, dat een tram door de binnenstad mogelijk is zonder een enkel gebouw te slopen. Ondanks dat de gemeentebesturen betrokken zijn geweest voor de afbraak van grote delen van de binnenstad bij de bouw van Hoog Catharijne en de aanleg van een racebaan over de gedempte Catharijnegracht maken zij zich nu druk over de gevolgen van de aanleg van een tramverbinding voor de leefbaarheid en het historisch stadsbeeld. Raadslid Hans Versnel karakteriseert dit ambtelijke commentaar als huichelachtig en volks-

verlakkerij. Fred Andrioli schrijft nog twee artikelen in het Utrechts Nieuwsblad, waarin hij pleit om de mogelijkheden van een doortrek door het centrum nader te bestuderen. Maar dit mag niet baten en een verlenging van de Nieuwegeinlijn naar De Uithof en Zeist verdwijnt uit het beeld.

Variant met trolleybus

Maar of de besluitvorming nu echt is afgerond? In mei 1976 beantwoordt de minister Kamervragen en stelt daarin dat er geen herbezinning plaats vindt over de Nieuwegeinlijn. Maar niet alle leden van de PvdA in de Tweede Kamer zijn overtuigd van een tramlijn. Een tramlijn vergt forse investeringen en juist in die periode loopt de inflatie hoog op en stijgt het rentepercentage naar recordhoogte. De oud-vakbondsman Jaap van der Doef is woordvoerder van de Tweede Kamerfractie van de PvdA op het terrein van Verkeer en Waterstaat. De PvdA heeft in 1977 de verkiezingen gewonnen en mogelijk is hij een kandidaat voor het ministerie van Verkeer en Waterstaat. Met zijn voorstel om een variant met een trolleybus uit te werken sorteert hij mogelijk voor op een post als minister voor Verkeer en Waterstaat. Maar een tweede kabinet Den Uyl komt er niet wanneer Dries van Agt (CDA) en Hans Wiegel (VVD) het zeer snel met elkaar eens worden. De overige leden van de PvdA-fractie zijn trouwens tegen een tracé met een trolleybus. Fred Andrioli is niet helemaal gerust op de besluitvorming en neemt contact op met Burgemeester Frans Hermen van de gemeente Nieuwegein. “Je moet nu minister Westerterp bellen”, is zijn advies. Frans Hermen volgt het advies op en daarna is niets meer over de variant met trolleybus vernomen. Aan het eind van de periode van het eerste kabinet Den Uyl wordt de aanlegconcessie van de Nieuwegeinlijn aan NS verleend.

Fred heeft voorkeur voor een sneltramverbinding naar De Uithof en Zeist en is niet geheel gerust op de houding van de gemeente Utrecht. In het voorjaar van 1978 verschijnt een artikel van Fred Andrioli in het Utrechts Nieuwsblad onder de titel “Heeft openbaar vervoer in Utrecht ’n of een lage prioriteit?”. Daarin stelt hij: “Een goede, relatief snelle, openbaar vervoer verbinding, mits gekoppeld aan maatregelen tegen een ongebreideld autogebruik, kan een zeer goede bijdra-

ge tot verhoogde leefbaarheid zijn. Juist met een tramlijn door de binnenstad is immers de vraag van belang op welke wijze en in welke mate van een dergelijke openbaar vervoersvoorziening geprofiteerd kan worden om een matiging van het autoverkeer te bewerkstelligen. Hierover bestaat verschil van inzicht. De Utrechtse ambtenaren zijn ons inziens te pessimistisch over de mogelijkheden van verschuiving van autogebruik naar gebruik van openbaar vervoer en langzaam verkeer....”.

Tramstel 5009 bij IJsselstein Clinckhoeff in april 2006

Openingsrit en verbouwen

Op 17 december 1983 vond de openingsrit plaats van de Nieuwegeinlijn. Veel later is het Utrechtse eindpunt van de lijn verplaatst naar een plek op het Jaarbeursplein. Dit heeft onmiddellijk tot gevolg dat de reizigersaantallen dalen. Weer later is er toch een verlenging van de lijn gerealiseerd naar De Uithof, maar met een grote boog om de stad heen. Blijkbaar kan de gemeente Utrecht nog steeds niet aan een tram in de stad wennen, net zoals de steden Groningen en Leiden waar plannen voor een tram door het centrum van de stad zijn gesneuveld.

Terugblik

Fred Andrioli heeft daarna nog vele jaren met veel genoegen bij de NS gewerkt. Met veel plezier kijkt hij terug op zijn rol in 1989 bij het jubileum van 150 jaar Spoorwegen in Nederland “Treinen door de Tijd”. Ook kijkt hij uiteindelijk positief terug op zijn rol bij het tot stand komen van de Nieuwegeinlijn, maar vindt het desondanks jammer dat de lijn naar de Uithof niet door de binnenstad loopt en niet is doorgetrokken naar Zeist. Maar Nieuwegein heeft nu een tram!

Leven op het fort: op zoek naar sporen van vroeger

Annie van Rees

Vanochtend gaat mijn wekker weer 's te vroeg. Ik schiet mijn kleren aan en spring op de fiets. Ik rijd de Nedereindseweg af en kom langs allerlei mooie oude monumenten; maar die zie ik even niet. De Rijnhuizerbrug over, langs Kasteel Rijnhuizen, rechtsaf en meteen linksaf, een oude brug over en ik kom in een andere wereld, waarin iedereen fijn kan ontspannen op zijn eigen manier: het fort met al het groen, het onderkomen van de Scouting Jan van Hoof, het gezellige Bij de Fortwachter, Restaurant Céline met zijn verfijnde gerechten, de oude remises, de fijne speeltuin en de mooie wandelpaden. Er is zelfs een imkerij.

Daar spreek ik met Henk Valkenet, voorzitter van de HKN, Sarah Gresnigt, adviseur Archeologie en Erfgoed bij de gemeente Nieuwegein en Ann de Vries, eindbaas Bij de Fortwachter. We praten over de geschiedenis van deze plaats, en over hoe die historie terugkomt in de ontwikkeling van de plek. Ideeën te over!

Wandeling over het fort nu

Sinds 2017 is het fort een park waar je lekker kunt wandelen en genieten van de bijzondere natuur. Sarah Gresnigt vertelt hoe de paden zijn aangelegd, de gebouwen gerenoveerd en er een goede tweede brug is gekomen. Ze nodigt iedereen uit dit gebied te gaan bekijken en ervan te genieten.

Er is van alles te doen op het fort: 's zomers lekker wandelen en 's winters gaaf sleeën en schaatsen op de gracht (als het ijs dik genoeg is tenminste). Spannend! Ann de Vries, eindbaas van Bij de Fortwachter, zegt direct:

'Iedereen is welkom, doe wat je wilt' Kom zomaar of kijk eerst op de website of facebook voor de activiteiten. Zo zijn er speurtochten voor kinderen. Heel leuk! En er zit een vragenlijst bij, waar ook Henk een vraag voor maakte. Hij helpt Ann bij het nadenken over de geschiedenis van deze plaats en hoe die in beeld te brengen. Er gaat dus veel gebeuren op deze plek die tot voor enkele jaren zo afgesloten was. Maar nu het bereikbaar is, komen de mensen, nieuwsgierig naar wat er is te zien en hoe het gaat worden. Tijdens Open Monumentendag bijvoorbeeld was het er al heel druk; mensen vertellen ook dat ze zeker terug gaan komen! Ann vertelt hoe bezoekers en zeker kinderen altijd de oude opslagplaatsen, zodra die openstaan, inkruipen. Sarah

Kaart voor de kinderspeurtocht bij De Fortwachter (idee bij De Fortwachter)

Gresnigt vertelt dat die gerestaureerd worden. Want het is interessant te vertellen dat dit overblijfselen zijn van het fort dat hier dienst deed als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Ook is het vet te fantaseren over het Kasteel Plettenburg met zijn mooie tuin dat ooit op dit terrein heeft gestaan.

We maken een reis door de geschiedenis, waarbij we beginnen in het nu en steeds verder teruggaan in de tijd.

Onbekende idylle

In wat nu Bij de Fortwachter is, komen oude en nieuwe bewoners aanwaaien. Ze genieten van het nu, maar denken ook terug aan wat er was. Een heel mooie kans om inwoners van Nieuwegein (verder) kennis te laten maken met de rijke en verrassend boeiende historie van hun woonplaats. Dat is ook de uitdaging voor

de HKN; hoe betrekken en verrassen we de inwoners bij het erfgoed van onze stad. De mensen die Rond het fort woonden, vertellen hoe ze hier leefden en speelden. Lekker schaatsen op de gracht en je nieuwsgierig afvragen wat er achter die bomen lag. In deze tijd was het Fort onbekend gebied. Nee, om te wandelen ging je naar het park van kasteel Rijnhuizen, waar zeker 250 mensen de sleutel van hadden. Dan kon je wandelen in het oude monumentale parkbos met zijn eeuwenoude bomen en verstilte waterpartijen. Maar weinig mensen realiseerden zich dan dat nog iets verder ooit ook een kasteel (bedoeld wordt buitenplaats Plettenburg) had gelegen en dat -verstopt achter nog een brug en een heleboel bomen - de natuur zich op het oude fortterrein ongestoord kon ontwikkelen. De paar mensen die er woonden, genoten vast van hun omgeving!

Vragen

Maar waarom heet dit terrein 'Fort Jutphaas'? Er waren zelfs twee verboden kringen omheen. Mysterieus. En hoe zit dat dan met dat kasteel? Waarom was dat?

Jaren 1950

Lang wisten de mensen niet wat er op het fortterrein gebeurde. Het was afgesloten. "Je wist niet wat er achter die bomen was", klaagde een bewoner van daarbuiten. Sinds de Tweede Wereldoorlog was dit terrein van Defensie, die het gebruikte voor opslag. In 1951 verhuisde Defensie en bleven er enkele gezinnen wonen. In 1951 stopte dit en in 1957 verkocht Defensie het aan Wijnhandel Trouwaille, die er zijn opslag had. In de jaren '80 zakte een vrachtwagen met vaten door de brug. De gemeente herstelde die toen. Dat

was mede te danken aan de inzet van de HKN.

In deze tijd waren er ook veel discussies over hoe het terrein te gebruiken. De emoties liepen hoog op.

Tweede Wereldoorlog

Daarvoor, in de Tweede Wereldoorlog was dit een no-go area. Het fort werd gebruikt door de Duitsers. Die hadden meteen het belang onderkend van deze plaats die zo mooi in het midden van het land was gelegen. Zij vestigden hier hun zendmast met uitschuifbare antenne waarmee ze de Kriegsmarine aanstuurden. Uitzenden deden ze vaak 's nachts. Admiraal Dönitz, in 1945 de tijdelijke opvolger van Hitler, verbleef hier toen vaak om zijn troepen in de duikbotenoorlog aan te sturen.

*In de fortgracht tijdens de mobilisatie 1939
(foto Nationaal Archief / Spaarnestad)*

In 1943 ontdekten de Engelsen de zendmast en bombardeerden het fort. Het doel werd niet geraakt, maar door de neervallende bommen sneuvelden de ruiten bij menig huis langs de Herenstraat, bij het klooster en de Nicolaaskerk. Kort hierna inundeerden de Duitsers het land. Henk Valkenet denkt meteen aan een foto van de Nederlandse soldaten die in het water van de waterlinie staat tijdens de mobilisatie in 1939. Op de speelplaats op het fort staat een bord met nog meer foto's.

Fort

Het Fort Jutphaas was al ver voor de Tweede Wereldoorlog gebouwd. In 1820 kwamen er al twee schansen met bastions langs beide zijden van de Overeindseweg. Toen de resten van het vervallen kasteel Plettenburg werden gesloopt en de Overeindseweg uiteindelijk om het fort heen werd geleid (later toepasselijk 'Rond het Fort' genoemd), werden beide schansen in de jaren 1840 samengevoegd tot één aaneengesloten fort, met een zogenaamd 'reduit', een fort binnen het fort.

Waarom werd Fort Jutphaas nu juist hier gebouwd? Het fort verdedigde een zogenaamd 'accès': een zwakke plek in de waterlinie. De Overeindse- en Overeindseweg lagen op een stroomrug, een natuurlijke verhoging in het landschap die door honderden jaren van rivieractiviteiten was ontstaan. Dat stuk van zo'n 400 meter breed kon niet goed onder water worden gezet. En dat is nou net wel de bedoeling van zo'n waterlinie. Als de vijand eraan komt, inundeer je het land ofwel je zet het land op een gecontroleerde manier onder water: tot 80 cm hoog, zodat vijandelijke soldaten er niet doorheen kunnen waden en boten er aan de grond zouden lopen. De Nieuwe Hollandse Waterlinie was in gebruik van 1870 tot 1945 en was 85 m lang. Ze beschermde Utrecht

Eerste ontwerp van het fort. Kasteel Plettenburg staat boven aangegeven. De Overeindseweg is nog niet omgelegd en loopt nog over het fortterrein. (bron: gemeente)

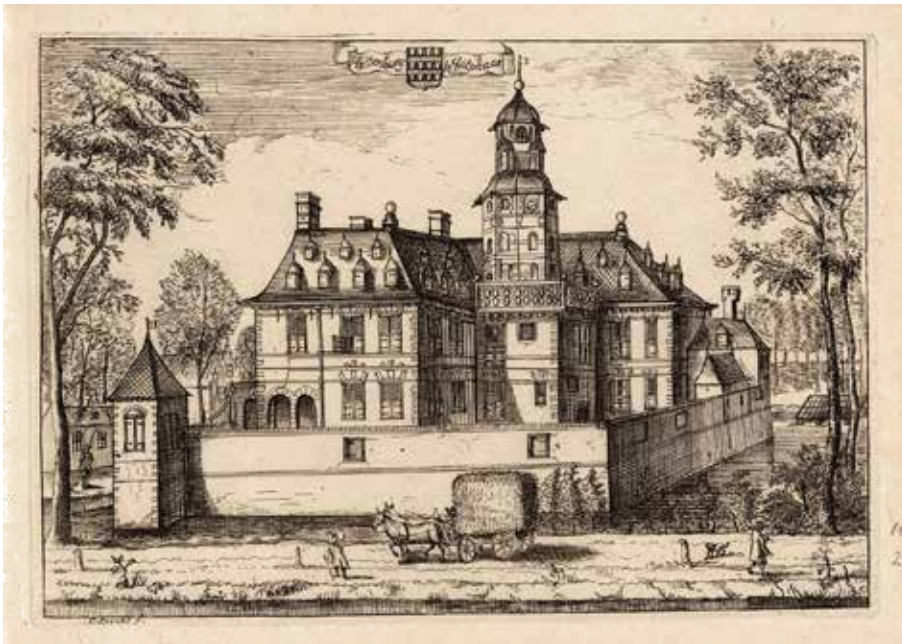
en het hart van Holland tegen vreemde soldaten.

Dit forteiland was dus een belangrijke plek voor het functioneren van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, waarvan ook het jongste gebouw in Nieuwegein ligt: de Plofsluis, die speciaal ontworpen is voor het afsluiten van het Amsterdam-Rijnkanaal.

Huis Plettenburg

Ook vroeger ziet men al hoe mooi deze plaats is. Op deze plaats, waar nu Bij de Fortwachter ligt, bouwde vermoedelijk Gijsbert uten Gooi, burggraaf van Utrecht, in 1307 Huis Plettenburg. De naam zal wel iets te maken hebben met 'plat' land, maar dat weten we niet zeker. Kennelijk heeft hij rustig genoten van zijn huis, dat deel was van een heel kastelenlint, want pas in 1481 lezen we weer wat in de archieven: in 1481 brandden de troepen van Joost de Lalaing, de stadhouder van Holland en Zeeland en bondgenoot van de Utrechtse bisschop David van Bourgondië, het plat. Al snel echter wordt het huis weer opgebouwd en wonen de Utrechtse gegoede families als Bol en Strick er. De familie Strick verkoopt in 1596 het huis aan de rijkje Franse koopman Nicolas de Malapert. Die breekt het oude en vervallen kasteel af en bouwt er een nieuw kasteel dat in 1598 klaar is. In het boek *Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht* (Stichting Utrechtse kastelen) staat dat het het mooiste huis in het Sticht, ja geheel Hollland, is! Het is een L-vormig renaissance kasteel. Het heeft vele dakkapelletjes en 365 ramen, net zoveel als dagen in het jaar. Op de binnenplaats staat een vierkante toren met een achtkantige bekroning, daarin een uurwerk, wat voor die tijd heel bijzonder is. En er komt een mooie tuin; in de 'Stichtse Cleijne Cronicke' staat 'Al daer noch wert by eenen rijcken Heere Mailiepaert een Lusthof gebout, 't welck zo het volbrocht werd, zijns gelycke van fraeyheut, cunst en cieraet men niet en sal vinden...'

Veel mensen komen dan ook naar het Overeind van Jutphaas om dit wonder te zien. Maar dat was voor de adel; het is onwaarschijnlijk dat ze daarbij doorreden naar het plaatsje Jutphaas en de gewone mensen daar spraken. Toch waren de burgers trots op deze aanwinst van Jutphaas. Het verhaal gaat dat er rond dit

Kasteel Plettenburg op een kopergravure van Casper Specht. 1690 – 1700
(collectie historische kring)

kasteel een forse gracht werd gegraven en dat die is gebruikt is bij de bouw van het fort; dat is echter niet terug te vinden op de kaarten uit die tijd.

In de 17^e eeuw hebben de bewoners van Plettenburg veel invloed in Jutphaas. Louis de Malapert is ambachtsheer over het Overeind en het Nedereind en heeft het patronaatsrecht over de kerk. Na zijn dood treedt zijn vrouw Eleonore d'Ablaing op als ambachtswoman samen met haar oudste, nog minderjarige zoon Louis. Zij is geliefd. Ook omdat zij als protestant de rooms katholieke schepenen laat meedoen.

In 1672 wordt het kasteel door de Fransen vernield. De familie bouwt het echter weer op. Als in 1806 de laatste telg van de familie overlijdt, Pieter Heer van Plettenburg en Over- en Nedereind van Jutphaes, verkoopt zijn erfgenaam het aan jonkheer Barthold de Geer en Isaäc Schallij. In een tweede en derde veiling worden ook 'het fraaye Kabinet van Naturaliën' en de 'zeer jonge en schone Oranjerie' met veel bijzondere inlandse en buitenlandse bomen en gewassen geveild. In 1819 wordt het inmiddels vervallen huis onteigend voor de bouw van het fort met fortgracht, wachthuis, borstweringen en

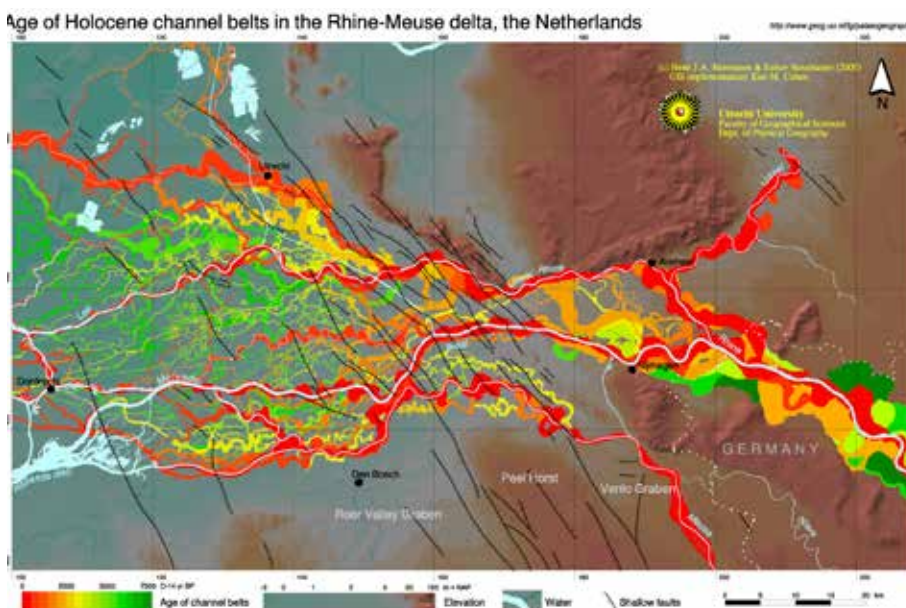
kazematten. Alleen wat resten in de ondergrond zijn over. Het is een terrein met hoge archeologische waarde, waar de bodem niet zomaar verstoord mag worden. Dit is en blijft een bijzondere plaats. Dat vinden de bewoners van de wijk Plettenburg (en mogelijk de rest van Nieuwegein) ook.

Nog verder terug in de tijd

Voor de tijd dat de Vaartse Rijn werd gegraven (1122) en het huis Plettenburg werd gebouwd (1307), traden in dit gebied de ministerialen, zeg maar de ambtenaren, van de bisschop op als projectleiders bij de ontginningen in dit gebied. Typisch waren hier de ontginningsblokken waarin langgerekte kavels werden uitgezet. Op de kop van deze kavels, aan de weg of wetering [dus de Over- en Nedereindseweg en -wetering], werden de boerderijen gebouwd. Met name de familie Van Rijn en andere families hebben hun stempel gedrukt op deze ontwikkelingen. Er ontstond een lint van bebouwing langs de Jutphase wetering (net zoiets als bij de Langbroekerwetering). De Overeindseweg (of Jutphasedijk) fungeerde als ontginningsas. Deze dijk was aangelegd op hoger gelegen grond, op de stroomrug. Deze stroomrug is het gevolg van duizenden jaren rivieractiviteit van een rivier, die rond 1850 v Chr. afsplitste van de Rijn bij Houten en westwaarts stroomde in het gebied waar in de middeleeuwen Jutphaas zou ontstaan. De rivier is in de Romeinse tijd verzand.

Op de stroomrug is al vanaf de IJzertijd/Romeinse tijd (en mogelijk al vanaf de Bronstijd) sprake van bewoning. Buiten de stroomruggen, in de komgronden, was toen nog ruig en onbewoond en de mensen leefden van landbouw en visserij. In Museum Warsenhoek is een instructiefilmpje te zien over het ontstaan van een stroomrug. Leuk om dat eens te bekijken.

Dus: dit gebied heeft nog een mooie toekomst voor zich en gaat hopelijk veel betekenen voor de inwoners van de gemeente Nieuwegein. En dat is nog leuk ook!

Stroomruggen in deze delta (kaart Berendsen)

Collectie Van Zutphen: Boerderijen, boomgaarden en grienden in Vreeswijk

Bart Jan Damstra

Begin vorig jaar mocht de Historische Kring van de erven van de heer F. van Zutphen zijn historisch waardevolle, omvangrijke en belangrijke 'historische en topografische Collectie Vreeswijk' ontvangen (zie ook voorgaande edities van de Cronyck de Geyn). Voor deze bijdrage heb ik uit een groot aanbod een aantal foto's geselecteerd van inmiddels verdwenen of sterk veranderde (karakteristieke) boerderijen en landerijen buiten de dorpskom. Door de sterke groei en uitbreiding van het dorp na WO2 veranderde het landschap in hoog tempo. Gelukkig is juist in deze periode de situatie gefotografeerd en gedocumenteerd door de heer Van Zutphen. We maken een denkbeeldige rondgang door Vreeswijk.

Afb. 1. Toegang van de Fokkesteeg, gezien vanaf het stoomgemaal en de Molenvliet over het Merwedekanaal richting het westen. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

Fokkesteeg

We starten onze rondgang op de voormalige grens van de gemeenten Vreeswijk en Jutphaas, ter hoogte van de Fokkesteeg (ten westen) en de Molenvliet (ten oosten) van het Merwedekanaal. Op afb. 1 zien we de toegang tot de Fokkesteeg met bomenrijen, met rechts (in Jutphaas) de door de familie Korver bewoonde 18^e-eeuwse boerderij met hooiberg, welke tot het landgoed van Oudegein (gelegen in de gelijknamige polder) behoorde. De boerderij was tot 1975 in gebruik en kreeg in de 'Nota Boerderijen' van de gemeente Nieuwegein uit begin jaren '70 de waardering '1. Monument'. Links achter het elektriciteitshuisje (in Vreeswijk) de houten woning van de familie Hoegé, tuinman/beheerders van het landgoed. Voor de weg de Fokkesteeg, de oostelijke toegang tot het Huis Oudegein, zijn meer dan tien naamsvarianten bekend:

Fokkesteeg(laan), Oudegeinse steeg/dijk, Oudegeinselaan/Laan van de Oudegein, Mooie Laan, Oude Laan, Kromme Laan, Korverlaan, De Korte Laan en 2e laan van Oudegein. Meerdere van deze varianten bevatten een tegenstelling ten opzichte van de later (eind 17^e eeuw) aangelegde kaarsrechte noordelijke toegangsweg.

De overgang van Jutphasestraatweg in Vreeswijksestraatweg v.v. ter hoogte van de Fokkesteeg herinnert nog aan het feit dat deze Fokkesteeg eeuwenlang de grens markeerde tussen Vreeswijk en Jutphaas.

Wiersdijk

We vervolgen onze weg zuidwaarts langs het Merwedekanaal en komen uit bij de Wiersdijk. Deze weg op de grens van de polders Oudegein en Zandveld staat al vanaf de middeleeuwen bekend als Wiersdijk(je), maar wordt tot in de 19^e

eeuw ook aangeduid als Wiersesteeg. Halverwege de Wiersdijk, nabij de aansluiting op de Noorderstraat ter plaatse van Wiersdijk 15, stond de boerderij van Zuurhout (zie afb. 2). Deze had tot 1975 een agrarische functie. Volgens de 'Nota Boerderijen' dateerde (toenmalige adres) Wiersdijk 9 van rond 1900 en was de boerderij in slechte staat van onderhoud en kreeg de waardering '3. Mag verdwijnen, - weinig aantrekkelijk'. Iets verder naar het westen, eveneens ten zuiden van de Wiersdijk stond de boerderij van Jan Verweij (zie afb. 3), welke moest wijken voor de aanleg van de S15/s-Gravenhoutseweg.

Lekdijk – Zandveld

Via de Geindijk komen we aan op de Lekdijk. Even ten oosten van de A2 stond de boerderij Loenenstein (afb. 4), toenmalig adres Lekdijk 39. Begin 1800 is deze boerderij in bezit gekomen van notaris Hendrik Jan van Loenen, waarmee ook de naam van de boerderij is verklaard. In de jaren '50 en '60 werd de boerderij bewoond door de familie De Wit, waardoor deze ook bekend stond als 'boerderij De Wit'. Menig Vreeswijker kocht hier kaas uit eigen kaasmakerij. In 1967 werd de boerderij aangekocht door de gemeente Vreeswijk. De kaasmakerij en het woonhuis werden door bandjes gebruikt als oefen- en speelruimte. Later was het woonhuis in gebruik bij de religieuze groepering 'Children of God'. De foto uit begin jaren '60 laat een aantrekkelijke boerderij zien met een dwarshuis; de 'Nota Boerderijen' uit de jaren '70 vermeld echter dat de staat van onderhoud slecht is en waardeert deze met '4. Kan

Afb. 2. Boerderij van Zuurhout ten zuiden van de Wiersdijk, ter plaatse van Wiersdijk 15. Gezien naar het oosten. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 3. Boerderij ten zuiden van de Wiersdijk van Jan Verweij, daarvoor van Verhoef. Gezien naar het oosten. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 4. Boerderij Loenenstein, toenmalig adres: Lekdijk 39. In de schuur met afdak (links) was de kaasmakerij. Gezien vanaf de Lekdijk naar het noordoosten. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 5. Griendpercelen in de polder Zandveld, direct ten westen van de boerderij Loenenstein. Gezien vanaf de Lekdijk naar het noorden. Links op de achtergrond de Geindijk. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

direct worden gesloopt – onaantrekkelijk – lelijk. De boerderij maakt plaats voor de bebouwing aan de Vloedmonde en de Benedenmonde in de Lekboulevard.

Direct ten westen van de boerderij lag een aantal percelen griendland (zie afb. 5). Dit productiehout (elsnbomen) werd ofwel na 1 of 2 jaar gekapt (wilgentenen), of het bleef langer staan waarmee hout voor andere doeleinden beschikbaar kwam. Ook langs de IJssel, in de Rijpckerwaard en in De Wiers langs de Tiendkade ten oosten van de Beatrixsluis was tot in de jaren '60 veel griendland te vinden op de laag gelegen percelen land. Maar in de jaren '50 was in feite al een einde gekomen aan de griendcultuur. In het park ten zuiden van TV Vreeswijk, tussen de Violier en de Zandveldseweg, zijn nog kavelstructuren zichtbaar van deze lange smalle griendpercelen.

De Wiers

We volgen de Lekdijk naar het oosten en gaan via de Oude Sluis de Wierselaan op naar het noorden. We bevinden ons in De Wiers. Voor het gebied ten noorden van de Kerkweg komen in de historische bronnen enkele malen de aanduidingen 'De Grote Wiers' en 'De Hoge Wiers' voor. Mogelijk wordt met de aanduiding 'hoog' een tegenstelling gecreëerd met de oostelijk naastgelegen 'Kleine Broek'. 'Wiers' betekend zoveel als verhoging, wat is gebaseerd op de hogere ligging van de stroomrug in het landschap. Denk hierbij ook aan het werkwoord 'wiersen', het in verhoogde banen harken van hooi. In de middeleeuwen is al sprake van een omgrachte hofstede 'De Oude Wiers' of 'De Kleine Wiers' (zie afb. 6). Hier is de uit de middeleeuwse bronnen bekende familie De Wiers aan gerelateerd. Deze boerderij is helaas net als de andere om-

liggende bebouwing gesloopt. Tussen 'De Oude Wiers' en de Vaartse Rijn stond de 18^e-eeuwse boerderij 'De Nieuwe Wiers', welke waarschijnlijk 'De Grote Wiers' als voorganger heeft gehad. In 1654 werd het aanzienlijke Huis De Wiers gebouwd, welke kort na WO2 werd afgebroken en vervangen door een fabriekshal. In de 'Nota Boerderijen' komt de bebouwing in De Wiers niet aan de orde.

Bij de boerderij 'De Oude Wiers' gaan we over de Kerkweg oostwaarts, we passeren de Tiendkade en komen aan bij de boerderij van Kop (zie afb. 8). Vreeswijkers herinneren zich nog het (kunst?)projectiel in de tuin aan de Kerkweg. Voorbij de boerderij passeren we de boomgaard op het perceel dat voorheen bekend stond als 'het Heuveltje' (zie afb. 9). Dit perceel maakte deel uit van de 18^e-eeuwse parkbossen van het Huis de Wiers. Oudere Vreeswijkers herinneren zich nog het

Afb. 6. De opvallend hoog gelegen boerderij De Oude Wiers, gezien vanaf de omgeving direct ten noorden van de boerderij De Nieuwe Wiers bij het Merwedekanaal, richting het zuidoosten. Op de voorgrond boer Maarten van de Berg van De Nieuwe Wiers op de loopplank. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 7. Hooikeren in De Wiers door boer Maarten van de Berg van De Nieuwe Wiers, nabij de aansluiting van de Tiendkade op de Kerkweg, gezien naar het noordwesten. Links op de achtergrond De Oude Wiers en rechts in de verte de bebouwing aan de Jutphasestraatweg. 8 juni 1966 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 8. De boerderij van Kop aan de Kerkweg, gezien naar het oosten. Op de achtergrond de Voorhavendijk. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 9. Boomgaard op het perceel 'het Heuveltje' aan de Kerkweg, ten oosten van de boerderij van Kop, gezien naar het zuidoosten. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

land achter de boerderij en boomgaard, dat in gebruik was als sportveld waarop werd gekorfbald en gevoetbald.

Het Klooster

Als we de Kerkweg verder volgen komen we uit op de Voorhavendijk. Hiervandaan hebben we een mooi uitzicht over de polder De Wiers met het dorp op de achtergrond. Bij de Beatrixsluis steken we het Lekkanaal over en kijken we in het verlengde uit over de Tiendkade in Het Klooster. Aan de Tiendkade zien we de meeste bebouwing aan de noordzijde van de weg staan. Een uitzondering is de boerderij van Zuurhout aan de zuidzijde (zie afb. 10). Met de aanleg van het Lekkanaal in de jaren '30 werden zowel de Tiendkade als de Kerkweg in tweeën gedeeld. De Tiendkade in Het Klooster verdween rond 2000 met de aanleg van

de weg Waterliniedok, de nieuwe verbindingsweg met de A27 in het verlengde van de Weg van de Binnenvaart. Direct ten oosten van de latere Voorhaven boog de Kerkweg af naar de Lekdijk, nabij de boerderij van Van Kouwen (zie afb. 11). In dit deel van de Wierse polder ten oosten van het Lekkanaal waren tot dan toe grienden, boomgaarden en weilanden te vinden, waaronder de boomgaard 'het fazantenbos' (zie afb. 12). Met Het Klooster wordt tegenwoordig het hele gebied ten oosten van het Lekkanaal, ten zuiden van het Amsterdam-Rijnkanaal en ten noorden van de Lek aangeduid. Oorspronkelijk is het de aanduiding voor enkele percelen tussen de Tiendkade en de Lekdijk. Waarschijnlijk is de naam Het Klooster een verwijzing naar het feit dat het vrouwenklooster in De Bilt hier landerijen bezat. In 1781 is sprake van 'ses

mergen weijland geleegen aan de hoge dijk op het zogenaamde Clooster'.

Oproep: wie weet waar dit is?

We zijn ons rondje Vreeswijk geëindigd in Het Klooster. Veel foto's zijn ondanks een summiere of een ontbrekende omschrijving goed te lokaliseren. Dat geldt helaas niet voor afb. 13. Daarom bij deze een oproep: wie weet waar dit is, en mogelijk ook wie op deze foto zijn afgebeeld? Overigens is deze uitnodiging om te reageren breder dan deze specifieke vraag; heeft u behoefte om naar aanleiding van dit of een ander artikel een aanvulling, opmerking, correctie, foto uit eigen collectie of suggestie te delen met de auteur, dan zijn deze altijd meer dan welkom!

¹ HUA archief 1651 Gemeente Nieuwegein 1971-1990, inv. 5046

Afb. 10. De Tiendkade in Het Klooster, gezien naar het oosten. Rechts de boerderij van Zuurhout en links de boerderij van Bart Zieltjes. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 11. De boerderij van Van Kouwen, met links de (met gras begroeide) Kerkweg die hier via een 'sticht' aansluit op de Lekdijk. Gezien vanaf de Lekdijk naar het noorden. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 12. De boomgaard 'het fazantenbos' in Het Klooster, ten zuiden van de Tiendkade, gezien naar het noordwesten. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

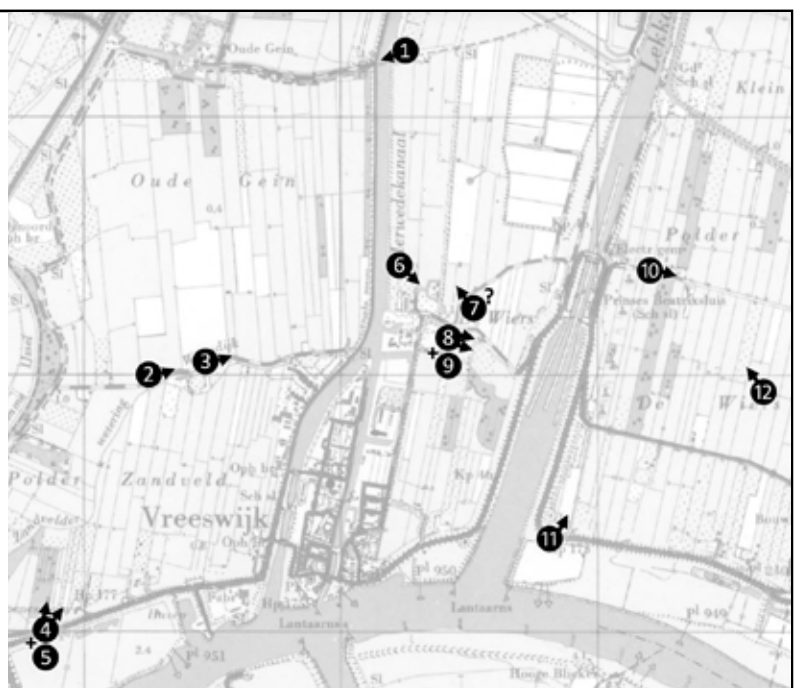

Afb. 13. Onbekende boerderij, zeer waarschijnlijk in Vreeswijk. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

Fotolocaties

Door de sterke groei en uitbreiding van het dorp na WO2 verandert het landschap rigoureus en in een hoog tempo. Dit heeft grote invloed op landschap, uitstraling en sfeer. Veel is verdwenen of onherkenbaar veranderd. Het is dus niet in alle opzichten 'voortgang'. Maar ook recente ontwikkelingen zorgen voor het verdwijnen van waardevolle elementen, zoals het tracé van de Kerkweg ten oosten van de Voorhaven van het Lekkanaal (nog te zien op afb. 11). Laten we koesteren wat we nog hebben en zorgen dat dit goed wordt overgedragen aan toekomstige generaties.

Afb. 14. Plattegrond van begin jaren '60 waarop de standpunten van de fotograaf zijn weergegeven. De cijfers komen overeen met de afbeeldingsnummers. (kaart: www.topotijdreis.nl; bewerking auteur)

Activiteiten 2024

Historische Kring Nieuwegein

Open en gratis tijdens de werkzaamheden

Museum Warsenhoeck is ondanks de bouwwerkzaamheden in Natuurkwartier gewoon open, maar wel lastiger te bereiken. Daarom is de toegang tot Museum Warsenhoeck tijdens de bouwwerkzaamheden gratis. Een donatie wordt op prijs gesteld.

Expositie "Van KERK tot ZERK" – religieus historisch erfgoed van Vreeswijk en Jutphaas.

Woensdag 8 november 2023 tot 19 mei 2024 (eerste pinksterdag)

Momenteel is in Museum Warsenhoeck de tentoonstelling "Van KERK tot ZERK" te zien, waarin het religieus historisch erfgoed van de kerken van Vreeswijk, Jutphaas en 't Gein wordt getoond. Vanuit elke kerk is een bijdrage aan de expositie geleverd uit hun rijke kunstbezit. Op een monitor zijn ook de historische kerkorgels te horen, inclusief die van de verdwenen schuilkerk van Jutphaas. Ook informatie over de begraafplaatsen, zoals het Kerkveld in Jutphaas, is er. Gelovigen hebben memorabilia geleverd als een doopjurk van 100 jaar oud, bidprentjes, gedachtenisprentjes en een familiebijbel.

Kunst-expositie "Spiegeling" .

Zondag 24 maart tot 19 mei in Museum Warsenhoeck.

Groepsexpositie onder leiding van Joke Zwaan.

Excursie naar De Biesbosch (dagexcursie).

Zaterdag 20 april vertrek met de bus naar Drimmelen - het startpunt voor een vaartocht naar een eendenkooi en door de Biesbosch.

De Biesbosch was oorspronkelijk polderland, maar de Sint-Elisabethsvloed in de nacht van 18 op 19 van november 1421 veranderde het in een grote zoetwaterdelta. Op de zandplaten groeiden vooral biezen goed. Vandaar de naam 'De Biesbosch'. Eeuwenlang verdienden griendhakkers, rietsnijders en biezenvelechters er een karige boterham. In 1970 werd het Haringvliet afgesloten. De grote verschillen tussen eb en vloed verdwenen en daarmee de griend- en rietcultuur. Nu is het het grootste natuurgebied van Europa.

Na een wandeling door het pittoreske dorp Drimmelen en een stevige wandeling door De Biesbosch komen we via een vaartocht bij een eendenkooi (rondleiding). Dit is een wandeling van 3 km dus denk aan uw wandelschoenen!

Lezing "Hier is het gebeurd: 50 plekken in Hitlers Duitsland om bij stil te staan" door Ad van Liempt.

Donderdag 2 mei van 20 tot 22 uur in Buurtplein de Componist, Diepenbrocklaan 1, 3438 XZ, Nieuwegein.

Via de geschiedenis van vijftig plekken geeft *Hier Is Het Gebeurd* een opvallend en vaak onbekend perspectief op wat er tijdens de Hitlertijd in Duitsland allemaal gebeurde en hoe dat al dan niet wordt herdacht.

De vervolging en vernietiging van de joden komt in verschillende hoofdstukken aan de orde, zoals de Kristallnacht van 1938 (aan de hand van de synagoge van Essen die zich niet liet verwoesten). Ook de herdenking van de Sovjet-slachtoffers, die sinds de Russische inval in Oekraïne op een laag pitje is komen te staan, wordt genoemd. Zo heet het Duits-Russisch Museum nu Museum Berlijn-Karlsborst.

Excursie kasteel Amerongen (rondleiding).

Zaterdag 25 mei, verzameling 12.30 uur voor het kasteel.

Omringd door grachten en historische tuinen ligt Kasteel Amerongen al ruim 700 jaar in de uiterwaarden aan de voet van het pittoreske dorp Amerongen. In het kasteel uit de zeventiende eeuw vind je de unieke verzameling van de familie die hier eeuwenlang woonde. Aan de hand van de prachtige collectie vertellen de vrijwilligers van het kasteel graag over belangrijke gebeurtenissen van de Nederlandse en Europese geschiedenis, die bewoners of gasten van het kasteel hebben meegemaakt.

Na het einde van de Eerste Wereldoorlog in november 1918 werd op verzoek van de Commissaris van de Koningin in kasteel Amerongen onderdak verleend aan de Duitse Keizer Wilhelm II. Deze bleef anderhalf jaar op het kasteel en ondertekende hier zijn akte van abdicatie. In mei 1920 verhuisde hij naar het nabijgelegen Huis Doorn.

Expositie "Nieuwegein, centrum van vervoer".

Zondag 9 juni (feestelijke opening om 15.00 uur) tot 5 januari 2025 in Museum Warsenhoeck.

In de expositie is er veel aandacht voor de sneltram die op 17 december 1983 in gebruik is genomen. Daarnaast voor de tol van Vreeswijk en de tol van Jutphaas en het verdwijnen ervan, voor de verschillende verbindingen tussen Vreeswijk en Vianen, de route die Napoleon in 1811 volgde langs de Vaartse Rijn, nu Merwedekanaal, van Vreeswijk naar Utrecht. Die moest bestraat worden omdat het onderdeel uitmaakte van de Route Impériale Premier Classe No. 2, de keizerlijke weg der 1e klasse Nr. 2 van Parijs naar Amsterdam. De kosten daarvan waren wel voor de gemeentes Vreeswijk en Jutphaas.

Kunst-expositie Liz Ditters.

Zondag 9 juni (feestelijke opening om 15.00 uur) tot 11 augustus in Museum Warsenhoeck.

Van 9 juni tot 11 augustus exposeert in Museum Warsenhoeck Liz Ditters, een Nieuwegeinse kunstenares. Liz is heel veelzijdig; ze tekent, ze schildert, ze schrijft gedichten.

Na jaren illustreren schrijft ze tegenwoordig (weer) gedichten voor jeugd en volwassenen, (eigenlijk voor iedereen tussen 6 en 106) voor het tijdschrift **DICHTER** (uitgever Plint). Met het kinderboekenweekthema **Vriendschap** in 2018 kwam haar gedicht **Sorry** op een Plintposter uit (meer informatie: www.lizditters.nl).

Expositie "Jong in de oorlog".

Deze expositie wordt geopend op zaterdag 25 of zondag 26 januari 2025.

In datzelfde weekeinde is ook de Nationale Auschwitzherdenking, de bevrijding van Auschwitz vond immers plaats op 27 januari 1945.

In deze expositie willen we verhalen van bekende en onbekende Nieuwegeiners laten zien en laten horen, verhalen uit de tijd dat zij jong waren. De Historische Kring doet een beroep op inwoners van Jutphaas, Vreeswijk en Hoograven die verhalen te komen vertellen. Er staan veel verhalen in de boeken die Renée Blom heeft gemaakt; sla de twee delen van "Twee dorpen in oorlogstijd" er maar op na. Wij vermoeden dat er nog meer verhalen zullen zijn, verhalen die (nog) niet zijn opgeschreven.

Stuur een bericht naar exposities@museumwarsenhoeck.nl en wij maken een afspraak om uw verhaal op te tekenen.

Museumwerf Vreeswijk

Expositie " 650 jaar Oude Sluis".

nog te zien tot juli 2024 in onze Expositieruimte.

Schipperscafé in het Theehuis.

Vrijdagen 26 april, 31 mei, 28 juni en 26 juli van 15 tot 18 uur in de Museumwerf.

Koningsdag – Wedstrijden in de Oude Sluis en Rommelmarkt.

Zaterdag 27 april in de Oude Sluis en de Museumwerf.

Op Koningsdag 27 april heeft Vreeswijk een dubbele primeur! De Oude Sluis is dan het toneel van spannende wedstrijden. Museumwerf Vreeswijk organiseert in samenwerking met het Oranje Comité Vreeswijk, Scouting Vreeswijk en de Stichting Activiteitengroep Vreeswijk in dit monumentale decor wedstrijden roei/touwtrekken (in teams van elk vier personen) en wedstrijden wrikken (individueel). De deelnemers (13 jaar en ouder) strijden voor de eer. Het inschrijfgeld (€3,50 - €5,00 p.p.) komt ten goede van het Oranje Comité Vreeswijk. Inschrijven kan via havenmeester@museumwerf.nl. Voor meer info kunt u bellen naar 06-38017592.

Jonge Vreeswijkers (3 t/m 7 jaar) kunnen ook lekker varen in de Oude Sluis. Dat kan in de veilige handraderbootjes. Het is geen wedstrijd. Aanmelden is niet nodig en deelname is gratis.

Een andere primeur is dat de Museumwerf haar terrein beschikbaar stelt aan de medewerkers en hun (klein)kinderen voor de rommelmarkt. Daarnaast staan de medewerkers van het Theehuys - met het gezellige binnen- en buitenterras - en die van de mobiele frietkraam tussen 10.00 en 18.00 uur paraat voor het serveren van een lekker hapje en drankje.

Erfgoedtour LVBHB

Maandag 22 t/m woensdag 24 juli in de Museumwerf.

In dit jubileumjaar van de LVBHB vaart een grote vloot van Varend Erfgoed door heel Nederland. Bij 15 etappeplaatsen geeft ze een mini-erfgoedmanifestatie, dus ook bij Museumwerf Vreeswijk. Daar komt de vloot van tientallen historische binnenvaartschepen aan, na ontvangst om 14.00 in Jutphaas en een tocht over het Merwedekanaal.

Rommelmarkt en bezoek aan de Museumwerf.

Dinsdag 23 juli.

Op dinsdag 23 juli is er een gezellige rommelmarkt langs de Prins Hendrikkade. U kunt dan ook langs de schepen flaneren. Natuurlijk is de Museumwerf open en ontvangt u gastvrij. Tevens ligt daar de Terra Nova, het verenigingsschip van de LVBHB, met o.a. een interactieve belevenistafel, die bezoekers alles kan vertellen over ons varend erfgoed.

Hoe goed kent u Nieuwegein?

In de vorige Cronyck de Geyn stond een foto van de klok in een houten kruiswerk, behorend bij de Nieuw-Apostolische Kerk aan de Buizerdlaan in de wijk Doorslag. Vanaf deze weg is de constructie goed te zien. Uit de inzendingen hebben we weer een winnaar van de waardebon getrokken: de heer Sjaak Delpeut kan de bon binnenkort tegemoet zien.

Hier is dan de nieuwe opgave: een splinternieuw appartementencomplex van liefst 59 huurwoningen. Nieuwegein gonst altijd van de bouwactiviteiten; en dit complex is eind vorig jaar gereed gekomen. Weet u waar dit gebouw staat, en vooral ook hoe de naam is van dit complex?

Stuur uw antwoord voor 21 mei naar cronyckdegeyn@museumwarsenhoeck.nl (graag met adres), en wie weet bent u de volgende winnaar van de waardebon van € 20,-. Succes!

Foto: Ton Vis

Winkelcentrum Muntplein toen ...

... EN STRAKS WEER KLAAR VOOR DE TOEKOMST!

Bij Winkelcentrum Muntplein kunt u terecht voor gezelligheid en al uw dagelijkse boodschappen, zelfs met een historisch tintje: van boeken over de lokale geschiedenis, 'Oude Jutphaas' kaas en -zoutjes tot bier van de Nieuwegeinse Zevenstar Brouwerij!

Volg ons via: www.facebook.com/winkelcentrummuntplein

WELKOM OP HET MUNTPLEIN!

MUSEUMWERF

VREESWIJK
DE PLAATS VOOR DE HISTORISCHE BINNENVAART

Historische Kring Nieuwegein

Cronyck de Geyn

Uitgave van de Nieuwegeinse Musea

Jaargang 46 - Nummer 3 - 2024

Nieuwegein-Zuid

Colofon

Cronyck de Geyn is een gezamenlijke uitgave van de Nieuwegeinse Musea

ISSN 1384-7139

Redactie

Annie van Rees, eindredacteur

Ton Vis

Wolfgang Herrlitz

Sjaak Boone

Contact

cronyckdegeyn@museumwarsenhoeck.nl

Bij de voorpagina:

Er zijn de afgelopen jaren veel mooie foto's gemaakt van de tram. Hier een paar ervan. Herkent u ze allemaal? En ook de haltes?

Adverteren in de Cronyck?

Neem contact op met de redactie voor de mogelijkheden en de tarieven.

Opmaak: Michiel Ridderikhoff

Mede mogelijk gemaakt door de gemeente Nieuwegein

De teksten van de Cronyck de Geyn vallen onder Creative Commons Naamsvermelding - NietCommercieel - GelijkDelen 4.0 Internationaal. Voor de afbeeldingen kijkt u in het onderschrift van de foto's

Losse nummers € 2,50

Van de redactie

Ha! Daar is-ie weer! Je kunt dus weer lekker gaan lezen in deze vakantiemaand – lekker binnen op de bank als het onverhoopt regent; of lekker buiten in het zonnetje als het zomert: de Cronyck is voor alle momenten. Alles wat je wilt weten voor nu en toen. We hebben dit nummer weer met plezier voor jullie gemaakt!

En het is dit keer heel actueel: er is een interessant artikel over dr. G.J. Teljer van Hans Fokkenrood, nu het op 27 juni 200 jaar geleden is dat hij benoemd werd tot heelmeester in Jutphaas; ook is er een goed artikel van Bert van den Brink over de enorme storm, die het middenschip van de Dom in Utrecht verwoestte, maar ook elders veel schade aanbracht zoals bijvoorbeeld bij Cornelis Harmansz van Rijn, inwoner van Jutphaas. Over die storm, die 350 jaar geleden raasde, gaan we binnenkort in de kranten vast meer lezen! En er is net een mooie tentoonstelling in Museum Warsenhoeck geopend over 'Nieuwegein, centrum van vervoer' - in dit nummer enkele artikelen over de trams, de bussen en de schepen. Lezen en kijken dus! Want er is nog meer. Enz., maar dan wordt deze 'van de redactie' te lang: ga het zelf ontdekken! Veel plezier!

*Namens de redactie,
Annie van Rees, eindredacteur*

Inhoud

Van de redactie	2
40 jaar sneltram Utrecht – Nieuwegein (2) <i>Werkgroepen Exposities en Cultuurhistorie</i>	3
Nieuwegein op de kaart: tiendblokken in de Wiers in Vreeswijk, 1751 <i>Bart Jan Damstra</i>	7
Van eigen vervoersbewijs via Nationale strippenkaart naar OV-chipkaart <i>Henk Valkenet</i>	11
Een dokter om nooit te vergeten <i>Hans Fokkenrood</i>	13
Het Schrikkelik Tempeest (1674) <i>Bert van den Brink</i>	15
Woonschip Torrole, maritiem erfgoed in Nieuwegein <i>Cisca de Ruiter - Met dank aan Willem Oosterlee</i>	18
Collectie Van Zutphen: Sluizen en forten in Vreeswijk <i>Bart Jan Damstra</i>	19
Het gezicht van de sneltram <i>Sjaak Boone in gesprek met Herman van de Klij</i>	24
Activiteiten 2024	26

40 jaar sneltram Utrecht – Nieuwegein (2)

Werkgroepen Exposities en Cultuurhistorie

In deel 1 van deze tweedelige serie artikelen over '40 jaar sneltram Utrecht – Nieuwegein' is aandacht besteed aan de eerste plannen uit het midden van de jaren '60, het tracé en de aanleg van de sneltramverbinding. In dit deel zullen het materieel en de tramhaltes aan de orde komen en zal met een voorzichtige blik naar de toekomst worden gekeken.

Westnederland. (bron: Wikipedia / Jan Oosterhuis– CC BY-SA 4.0)

Opening door minister Neelie Smit-Kroes. (bron: collectie HKN)

Nadat midden jaren '70 de keuze was bepaald voor levering van de tramstellen, wordt op 14 februari 1979 bij de Schweizerische Industrie Gesellschaft (SIG) een bestelling geplaatst voor 27 enkelgelede, tweerichting tramstellen, met tot 1985 een optie voor nog eens drie tot vijf stellen. De rijtuigen worden gebouwd in Neuhausen am Rheinfall in Zwitserland. Het is een ontwerp van de Nederlandse Spoorwegen (NS). De nummering 5001 t/m 5027 sluit aan op de nummering van het overige NS materieel. De elektrische uitrusting wordt door Smit/Holec Slik-

kerveer geleverd en de tractiemotoren komen uit de fabriek van Brown Boveri & Cie (B.B.C.). De prijs voor 27 stuks bedraagt 40 miljoen gulden.

De sneltram krijgt de kleuren geel met oranje, dit zijn de kleuren van Westnederland, de eerste exploitant.

Elk tramcompartiment beschikt over 80 zitplaatsen en op de balkons nog eens acht zitplaatsen met klapstoelen. Het aantal staanplaatsen bedraagt 124. Bij gekoppelde stellen is er dus capaciteit om 424 reizigers te vervoeren.

Feestelijke openingen

Op zaterdag 17 december 1983 wordt de feestelijke openingshandeling verricht door de toenmalige Minister van Verkeer en Waterstaat, mevrouw Neelie Smit-Kroes (VVD). Zij rijdt, met tramstel 5014, het lint stuk dat voor de deur van de remise gespannen is.

In 1985 wordt IJsselstein verbonden met het net van de Utrechtse sneltram. Op de ochtend van 14 december van dat jaar was Nieuwegein-Doorslag voor het laatst eindbestemming voor de trams uit Utrecht. Met de opening van het nieuwe

Midnet. (bron: Wikipedia/ Niels Karsdorp – CC BY-SA 4.0)

Connexxion. (bron: Wikipedia / Willem 90 – CC BY-SA 4.0)

Interieur in Connexxion kleuren. (bron: particuliere collectie)

De Weense spitstram. (bron: particuliere collectie)

traject komt een einde aan de ongelukkige busverbindingen tussen IJsselstein en Nieuwegein, die als tijdelijke noodmaatregel waren ingevoerd. In de twee jaar dat IJsselstein geen rechtstreekse verbinding met Utrecht heeft, verliest het openbaar vervoer 7% van de reizigers.

Vanaf 1994 verzorgt Midnet de tramdienst, omdat de Nieuwegeinse vestiging van Westnederland niet zoals de rest overging naar de ZWN-Groep, maar naar Midnet. De oorspronkelijke lijnummers zijn in 1994 gewijzigd in 60 en 61. De lijnummers waren aanvankelijk niet aan de buitenzijde van de trams te zien; alleen de eindbestemming werd vermeld.

Renovatie bij PFA

Tussen 2000 en 2001 worden de sneltrams volledig gerenoveerd bij Partner für Fahrzeugausstattung (PFA) in Weiden in der Oberpfalz, Duitsland.

De trams krijgen de groene huisstijl van de nieuwe eigenaar Connexxion, ook ondergaat de kop van elk tramstel een complete facelift, waardoor hun aanblik geheel verandert. Een aantal rijen banken wordt verwijderd waardoor er meer ruimte ontstaat voor kinderwagens en rollators. De meeste klapstoeltjes worden verwijderd en ook het interieur krijgt een frisse groene stof in de kleuren van Connexxion. Vanaf 2005 worden ook de perrons gerenoveerd.

De Weense spitstram

Om in de spitsuren een extra pendeldienst in te zetten is er in 2008 door het Bestuur Regio Utrecht (BRU) gekozen om tramstellen uit Wenen over te nemen. Op 4 april 2008 arriveert de eerste van de

25 rood-witte spitstrams uit Wenen. De eerste officiële rit van Nieuwegein naar Utrecht wordt op 22 mei 2008 gemaakt.

Voordat de Weense spitstrams opgenomen kunnen worden in de dienstregeling moeten eerst de deuren aangepast worden aan de hoge perrons van de tramhaltes.

Instappen kan alleen door de midden-deuren, waar de treeplank was vastgezet. De kopdeuren worden afgesloten en ontoegankelijk gemaakt. Ook diverse andere technische wijzigingen worden verricht. Vanaf 13 december 2009 worden de Weense spitstrams opgenomen in de dienstregeling.

De Weense trams stoppen niet op alle tussengelegen haltes; gestopt wordt alleen bij de haltes Westplein, Kanaleneiland Zuid, P+R Westraven, Nieuwegein Stadscentrum en, als eindpunt, Nieuwegein-Zuid. Dit verkort de rit met bijna acht minuten.

In mei 2009 begint Connexxion met het aanbrengen van Weense haltepalen op de haltes waar de Weense trams zullen stoppen. De eerste halte met een dergelijke opvallend rode paal is halte Westplein.

Uit bedrijf en weer in bedrijf

In de zomer van 2011 wordt de spitstram tijdelijk uit bedrijf genomen. In de buurt van de Leidseveertunnel blijkt dat de sporen ernstige slijtage vertonen en vermoed wordt dat dit komt door de Weense trams.

Vanaf september 2011 rijden de spitstrams weer, maar met een beperkte frequentie.

Nogmaals uit bedrijf en weer in bedrijf

Klachten over slijtage, slecht comfort, drukte bij het in- en uitstappen en onduidelijkheid over de stopplaatsen doet het BRU besluiten de spitstrams eind 2012 uit bedrijf te nemen.

Vijftien trams worden verkocht aan het trambedrijf van Krakau in Polen.

Maar in het najaar van 2013 komt het BRU terug op dit besluit en worden de overgebleven Weense trams weer ingezet als spitstram met een onregelmatige 15-45 minuten dienstregeling.

Definitieve uitbedrijfsname Weense trams

Op 11 juli 2014 rijden de Weense trams voor het laatst. Door vernieuwing van de wissels bij de remise in Nieuwegein kan de spitstram niet meer naar Utrecht rijden. De overgebleven tien tramstellen worden voor 350.000 euro verkocht aan het trambedrijf van Krakau, Polen.

Opnieuw renovatie

Tussen 2010 en 2012 worden de trams, na een levensduur van ongeveer 25 jaar, opnieuw gerenoveerd. Economisch zijn de tramstellen in deze periode al afgeschreven maar vervanging is vooralsnog niet aan de orde. In opdracht van het BRU worden ze gerenoveerd bij VDL in Heerenveen.

De groene Connexxion-kleur verdwijnt evenals de bankjes en de klapstoelen. De bankjes worden vervangen door losse stoelen en de groene kleur verandert in geel met grijs, net als de kleuren van de bussen in het BRU-gebied.

Interieur in geel en grijs. (bron: Wikipedia/ Willem 90 – CC BY-SA 4.0)

U-OV tramstel. (bron: Wikipedia /Eriks – CC BY-SA 4.0)

Nieuwe tramstellen

In 2013 gaat op 8 december de exploitatie over van Connexxion naar Qbuzz, de vierde exploitant. U-OV wordt de nieuwe merknaam voor het vervoer van bus en tram in de concessie Regio Utrecht.

De levensduur van de SIG tramstellen loopt ten einde en er wordt een onderzoek gestart naar wie de nieuwe trams mag gaan leveren. In 2014 wordt besloten dat dit Construcciones y Auxiliar de Ferrocarriles (CAF) zal zijn. Op 30 januari 2015 wordt het contract getekend voor de levering van 27 stuks 5-delige lagevloertrams voor de Nieuwegein- en Uithoflijn. Op 18 januari 2017 wordt het eerste type van de CAF (de Urbos 100) kritisch door het publiek bekeken.

In 2017 wordt het BRU opgenomen in de Provincie Utrecht. In afwachting van de komst van de nieuwe sneltrams wordt tussen 2017 en 2019 de remise geheel vernieuwd.

Met hulp van verkeersregelaars en beveiligers rijdt, in de nacht van 4 op 5 april 2019, de eerste CAF-tram naar Nieuwegein tot halte Wijkersloot.

De jaren daarna (2021 en 2022) zijn de haltes verlengd, vernieuwd en in een nieuw jasje gestoken, de verbinding tussen de Uithoflijn en de Nieuwegeinlijn wordt gereed gemaakt en vanaf 9 juli 2022 rijden de moderne tramstellen, in de vernieuwde lijnen 20, 21 en 22, tussen Nieuwegein/IJsselstein in één keer door naar Sciencepark (voorheen Uithof).

De werkzaamheden aan de haltes vraagt nogal wat van het geduld van het publiek. Als presentje mogen reizigers tus-

sen 19 september en 3 oktober 2022 gratis gebruik maken van alle sneltrams van U-OV.

Toekomst

De regio Utrecht groeit en wordt drukker. Er is een grote vraag naar nieuwe woon- en werklocaties. Steeds meer mensen willen hier wonen, werken, studeren, ondernemen en/of recreëren. Deze grote vraag leidt tot een sterke toename van de mobiliteit in, van, naar en door de regio. In het onderzoeksprogramma U Ned werken Rijk, provincie en gemeenten samen aan maatregelen voor de regio's Utrecht en Amersfoort op het gebied van wonen, werken, bereikbaarheid en leefbaarheid.

U Ned onderzoekt hoe het Openbaar Vervoer-systeem in het zuidwestelijke- en oostelijke deel van de stad Utrecht en in het noordelijke deel van Nieuwegein verbeterd kan worden.

Tijdens het Bestuurlijk Overleg MIRT (MIRT staat voor "Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport") van november 2019 wordt besloten te starten met de 'MIRT-Verkenning OV en Wonen'. In de 'Startbeslissing', die is genomen op 1 juli 2020, staan alle studies en afspraken uit het Bestuurlijk Overleg MIRT van november 2019.

In de 'Startbeslissing' voor de MIRT-Verkenning zijn vier opgaven benoemd waaraan het uiteindelijke Voorkeursalternatief, die uit de Verkenning komt, een bijdrage moet leveren:

1. Utrecht Centraal ontlasten.
2. Utrecht Science Park (USP) beter bereikbaar maken per OV.

3. Het beter bereikbaar maken per OV van vier nieuwe woon- en werklocaties. Tot 2030 gaat het in deze MIRT-Verkenning specifiek om:
 - 3.1. Beurskwartier, Merwedekanaalzone, Kanaleneiland (17.900 woningen).
 - 3.2. Leidsche Rijn A2, Papendorp (10.000 woningen).
 - 3.3. Nieuwegein City (2.000 woningen).
 - 3.4. Rijnhuizen (2.500 woningen).
4. Extra woningbouw mogelijk maken in Nieuwegein en Utrecht Zuidwest door het verbeteren van het OV en flankerende maatregelen.

De 'MIRT-verkenning OV en Wonen' kent een aantal fases die worden doorlopen voordat gekomen kan worden tot het 'Voorkeursalternatief':

- Startfase
- Analysefase
- Beoordelingsfase

In de verkenning worden oplos-richtingen voor alle vormen van openbaar vervoer onderzocht. Voor de sneltram wordt gekeken naar onder andere de volgende mogelijkheden:

- De Merwedelijn (Utrecht Centraal – Nieuwegein) deels ondergronds brengen,
- De Papendorplijn aanleggen (Utrecht Centraal – P+R Papendorp),
- Een frequentieverhoging van Tram 22 (Utrecht Centraal - Utrecht Science Park).

CAF tramstel. (bron: particuliere collectie)

Na de 'Beoordelingsfase' volgt er een Bestuurlijk besluit: welke combinatie van kansrijke maatregelen uitgevoerd kan gaan worden. Dit is het 'Voorkeursalternatief'. Dit besluit zal mogelijk in het najaar van 2024 worden genomen. Het 'Voorkeursalternatief' wordt uitgewerkt naar een ontwerp 'Voorkeursbeslissing'. Na besluitvorming wordt dit de definitieve 'Voorkeursbeslissing' en het proces kan vervolgd worden met: de Planuitwerking, de Realisatie en het Beheer. Maar dan zijn we waarschijnlijk wel een aantal jaren verder.

Bronvermelding:

Eigen archief

Ruim 25 jaar tram naar Nieuwegein: De geschiedenis van de sneltram Utrecht in 9 films. Collectie HKN

https://nl.wikipedia.org/wiki/Utrechtse_sneltram

https://nl.wikipedia.org/wiki/Weense_trams_in_Utrecht

<https://www.programma-uned.nl/default.aspx>

Startbeslissing-mirt-verkenning-ov-en-wonen-in-utrecht.pdf

MIRT-Verkenning OV EN WONEN ZEEF 1 Eindrapport.pdf

MIRT-Verkenning OV EN WONEN ZEEF 2 Notitie reikwijdte en detailniveau.pdf

MIRT-Verkenning OV EN WONEN - Tussenbericht 14.03.24.pdf

Jaarplan U NED 2024.pdf

Nieuwegein, centrum van vervoer 40 jaar sneltram

9 JUNI 2024 — 5 JANUARI 2025

GRATIS TOEGANG

Museum Warsenhoeck
Natuurkwartier

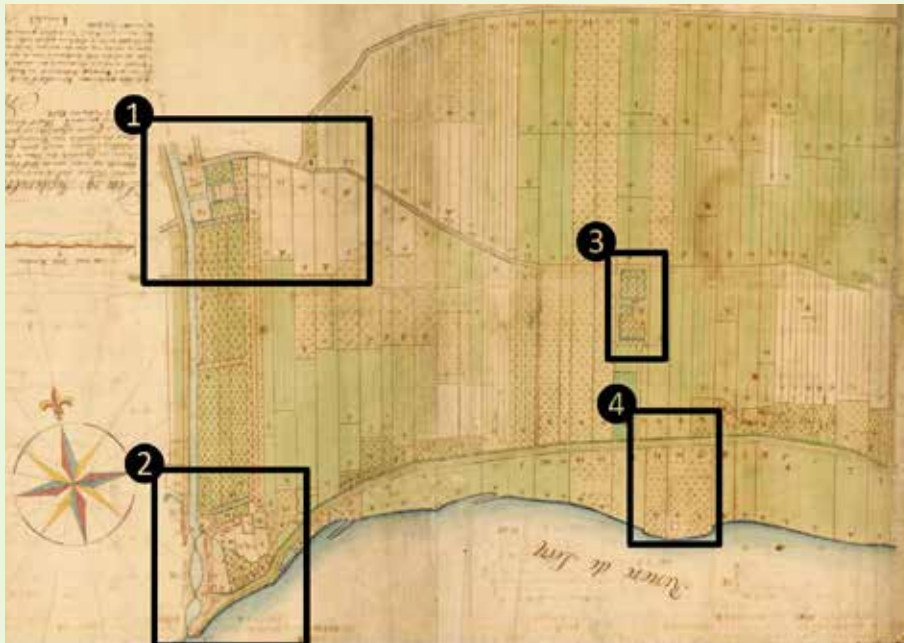
Geinord 11, 3432 PE Nieuwegein
Openingstijden Museum:
Woensdag, zaterdag en zondag.
Maart t/m oktober van 14.00 – 17.00 uur
November t/m februari van 14.00 – 16.00 uur

*De tentoonstelling "Nieuwegein, centrum van vervoer"
is van 9 juni t/m 5 januari te zien in Museum Warsenhoeck.
Op 22 september wordt een reünie voor (oud)-trambestuurders georganiseerd.*

Nieuwegein op de kaart: tiendblokken in de Wiers in Vreeswijk, 1751

Bart Jan Damstra

In deze rubriek dit keer aandacht voor een prachtige en informatieve kaart uit 1751. Het betreft een kaart van de landmeter M. de Leeuw¹ van een tweetal tiendblokken in de Wiers in Vreeswijk, die in 1750-1751 tot stand kwam 'op ordre van de Wel Edele en Eerwaarde Heeren Decan en Capittule ten Dom t' Utrecht'. Doel en totstandkoming van deze kaart worden toegelicht en vier gebieden/elementen worden uitgelicht.

Afb. 1 (Links) Kaart uit 1751 van de percelen in het Nederste tiendblok en het Overste blok of Meend(blok), gelegen in Vreeswijk, ten oosten van de Vaartse Rijn in De Wiers. Legenda landerijen: beige = bouwland, donkergroen gestippeld = boomgaard, lichtgroen gestippeld = griendbos, effen groen = weiland. De kaart is voor de oriëntatie gedraaid, zodat het noorden boven is. (HUA archief 216 De Dom, inv. 892a; bewerking auteur).

(Rechts) Deel van de achterzijde van de kaart, met register met opgave van eigenaren en grootte van de percelen."

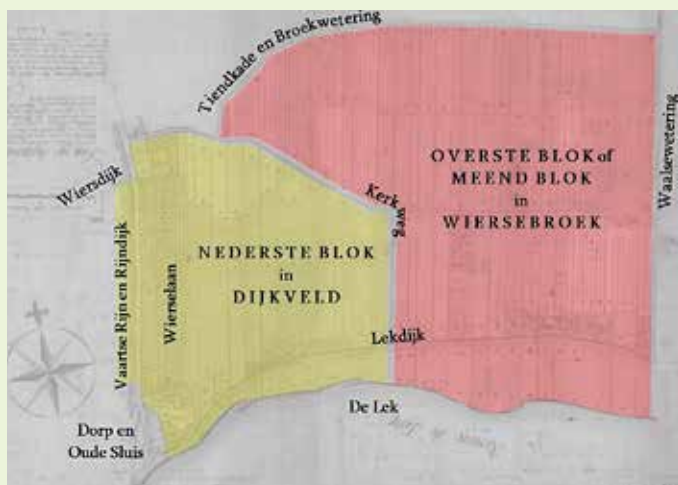
Tienden in de Wiers

De kaart en het register met opgave van eigenaren en grootte van de percelen was bedoeld om inzicht te krijgen in de te genereren inkomsten uit het tiendrecht. Te innen door de 'tiendkervers', de pachters van dit tiendrecht. We krijgen ook een inkijkje in de totstandkoming van het werk; de landmeter en vervaardiger van de kaart verantwoord zijn werk als volgt: 'Den 29^e septembris 1750 en eenige andere daagen heb ik ondergesz landmeester 's Hoofs van Utrecht, op ordre van de Wel Edele en eerwaarde heeren Decan en Capittule ten Dom t' Utrecht, gemeeten de twee blokken tienden van't selve Capittul, geleegen onder de hooge heerlijkheid van Vreeswijk, anders genaamt de Vaart, in deese caarte afgebeeld, en groot bevonden als in dorse [=aangehecht] deeser is geno-

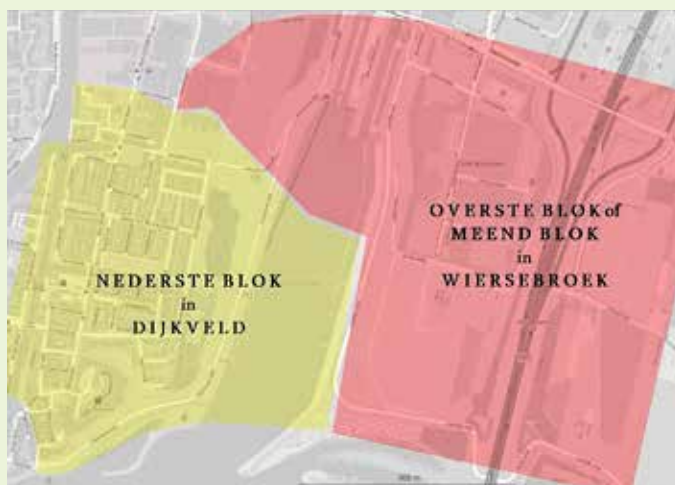
teerd. Des t' oirconde is deese bij mij ge-teekend op den 3^e martii 1751. M de Leeuw landmeester'. Waarbij de tiendkerver heeft 'aangewezen alle de landen, behorende tot dezelve twee blokken tienden'.

Een tiendblok is een cluster van naast elkaar gelegen percelen, waarover oorspronkelijk een tiende (of elfde) deel van de oogst moest worden afgedragen aan de eigenaar van dit tiendrecht. Later werd dit afgehandeld met de betaling van een geldbedrag. Het Eerste of Nederste tiendblok en Tweede of Overste blok of Meend(blok) zijn gelegen in de Wiers in het Wiersebroek, waarvan het deel dat aan de Lekdijk gelegen is ook wel – toepasselijk – Dijkveld werd genoemd. Het Overste blok wordt in 1563 omschreven als: 't Oeverste block beginnende van 't Wael totten Uytwech [=Kerkweg] toe met

die meente daeran²'. 'Meent' is een intrigerende aanduiding voor vermoedelijk een oud(er) element in het gebied en (b) lijkt specifiek betrekking te hebben op het westelijke deel van het Overste blok, tussen de Tiendkade en de Kerkweg. Wellicht was het ten tijde van de ontginningen van het gebied in de 11e en 12e eeuw al gemeenschappelijke grond. Ook is een verklaring als betrekking hebbend op (grenzend aan) de gemeenschappelijke ('gemene') [Kerk]weg niet uitgesloten. In 1909, als het tiendrecht officieel is afgeschaft, is het blijkbaar één tiendblok. De Tiendcommissie³ omschrijft het geheel als: 'Het tiendblok, genaamd "Het eerste en tweede blok of het Wiersche broek" en begrensdt: ten zuiden door de rivier de Lek; ten oosten door de gemeentegrens; ten noorden door de Tiendkade; ten wes-

Afb. 2. Kaart uit 1751 (zie afb. 1) waarop de beide tiendblokken en de belangrijkste hoofdstructuren zijn benoemd (bewerking auteur)

Afb. 3. Projectie van de beide tiendblokken (afb. 1) op de huidige kaart (openstreetmap; bewerking auteur)

ten door den Vaartschen Rijn, met nog één akker over [=ten westen van] den Rijn gelegen.' En de bijbehorende kadastrale nummers van de percelen. Meerdere percelen werden geacht tiendvrij te zijn, onder meer omdat deze percelen tot de Domeinen behoorden ('slapende tienden') of omdat vanwege het bodemgebruik (hooiland, tiendvrije gewassen op het moesland, griend of boomgaard) geen tiend kon worden geheven. 'De tiendplichtige vruchten bestonden uit: tarwe, rogge, haver, garst, erwten, boonen, mikkelen, koolzaad, aardappelen en benevens krijtende tiend van varkens, lammeren en bijen.'

1. Huis de Wiers en omgeving

Afb. 4. Uitsnede van kaart afb. 1 van Huis de Wiers en omgeving.

In dit gebied wordt het beeld gedomineerd door Huis de Wiers, dat in 1654 is gebouwd nabij de aansluiting van de Kerkweg op de Vaartse Rijn. Direct ten noorden van deze aansluiting, in 'het Rijnboomgaardje', is de boerderij 'De Grote Wiers' met twee hooibergen te zien. Dit is de voorganger van de boerderij 'De Nieuwe Wiers' uit 1778 die hier iets

ten oosten van werd gebouwd (zie afb. 4). Helaas niet afgebeeld is de boerderij 'De Oude Wiers' of 'De Kleine Wiers', boven '13 a'. Dit was een 'begraven hofstede' / omgrachte boerderij en moet – wellicht als een 'voorganger' van Huis de Wiers – een aanzienlijk goed zijn geweest, afgaande op beschrijvingen uit 1601: 'huijs, hofstat etc geheten de Wijersche⁴' en 1703: 'zeeckere huisinge ende hovstede van ouds genaamd d' ouwde Wiers met met zijn laanen, vijvers, tuijnen, boomgaarden ende aanhoorige landerijen te samen groot omtrent twaalf mergen⁵'.

Ten westen van het Huis de Wiers zijn de orangerie en een koepel (recht tegenover de Wiersdijk) aan de Vaartse Rijn te zien. Ten oosten van het Huis de Wiers laat de familie Van Westreenen, de toenmalige eigenaars, omvangrijke parkbossen aanleggen in de jaren 1770. Hierdoor verandert het gebied ten zuiden van de Kerkweg aan beide zijden van de aansluiting van de Tiendkade sterk van uiterlijk. Er worden diverse waterpartijen gegraven en bossen aangelegd (zie afb. 5). Het Slingerbos bevatte nabij de aansluiting van de Tiendkade op de Kerkweg een 'vischkom' (vijver) en dit bos staat later ook wel bekend als het Wierse bos. Aansluitend trof men de percelen Het Heuveltje, De Konijnenberg, Het Sterrebos en het Voorbos aan. Na de verkoop van het landgoed Huis de Wiers in jaren 1870 wordt het landgoed ontmanteld. Het gebied wordt verder verkaveld en het parkbos wordt omgezet in grienden en ander bouwland. Voor de inwoners van Vreeswijk is de wandeling Wierselaan-Kerkweg-Lekdijk tot in de jaren 1930 (vóór de aanleg van de Voorhaven) een geliefd rondje. Een

krantenbericht uit 1877 beschrijft: 'Men verneemt, dat het Wiersche Bosch, gelegen in de nabijheid van dit dorp, hetwelk aan sommigen wel eens een aangename wandeling verschaft, gedeeltelijk gesloopt en tot bouwland ingericht wordt'. De Wierselaan, ook wel De grote laan, Laan van de Wiers, Dijk of Dreef naar de Wiers genoemd, was een door boomgaarden, grienden en zijlanen omgeven laan met een dubbele bomenrij, die ook in de jaren 1870 sneuvelden. Een schilderij uit 1667 geeft een indruk van de parkachtige omgeving (afb. 6).

Afb. 5. Uitsnede van de Topografisch Militaire Kaart (TMK) uit 1849 van Huis de Wiers en omgeving. Opvallend verschil met de situatie in 1751 is de aanwezigheid van omvangrijke parkbossen ten zuiden van de Kerkweg. Ten noorden van Huis de Wiers de boerderij De Nieuwe Wiers (links) en de omgrachte boerderij De Oude Wiers (rechts).

Opvallend detail tot slot is de beschrijving bij '25' in het register: na 'hofstede en boomgaard' staat 'sustineerd tiendvrij te zijn' [=beweerd/beroept zich op].

Afb. 6. Huis de Wiers in 1667, gezien over de Wierselaan richting het westen, olieverfschilderij van Dirk Dalens II (1659-1688). (Particulier bezit.)

2. Oostzijde dorpskom omgeving 'het oude kerkhoff'

Het gebied ten oosten van de Oude Sluis en het Volmolensgat ziet er op de kaart van 1751 vrij 'rommelig' uit, zie afb. 7. Naar mijn idee zijn hier structuren te zien van 'verdwenen middeleeuws Vreeswijk', zoals de veldwegen die te zien zijn op de kaart van Van Deventer uit 1560 (zie afb. 8). De driehoekige vorm van perceel 'E' markeert de ligging van een bastion, als onderdeel van een aarden vestingwal rond het dorp. Deze werd in de jaren 1570 aangelegd en is nog op kaarten van eind 17e eeuw herkenbaar. Linksboven, aan de westzijde van de Vaartse Rijn onder '15' is een restant van de vestinggracht te zien, de ligging van vestingwal en gracht bepaalden later het merkwaardige tracé van de inmiddels weer verdwenen Schoolstraat (zie ook de bijdrage 'Collectie Van Zutphen' in deze Cronyck). De percelen die op de kaart als 'E', 'G' en 'H' aangegeven worden, zijn niet bebouwd, terwijl dit op de kaart van 1560 (afb. 8) wel het geval is. De in 1560 aanwezige bebouwing tussen het Volmolensgat en het kerkhof, min of meer ter plaatse van het huidige Frederiksoord, zal als gevolg van de aanleg van de genoemde vestingwal en gracht zijn gesloopt. Het Volmolensgat lijkt een grens of scheiding te zijn tussen

dorpskom en landerijen. De geschiedenis van dit spuikanaal gaat terug tot de 15^e eeuw, en werd in 1817 verbreed en verbouwd tot Rijkshulpschutsluis. De bebouwing ten westen van de Oude Sluis is (helaas) niet weergegeven, omdat deze niet relevant was. Op de kaart is onder '14 a', de locatie van de scheepswerf met een boomgaardje, het begin van het west-oost lopende deel van de Wierselaan te zien, die bij '13 a' naar het noorden afbuigt naar het Huis de Wiers. Daaronder is parallel hier aan, vanaf 'L' en 'M' naar naar het westen een wegstructuur te zien. Deze staat eerst toepasselijk bekend als 'Kerkweg', en later als weg of steeg naar het kerkhof. Dit is min of meer de huidige Fortweg. De middeleeuwse kerk ging in 1585 verloren in de strijd met de Spanjaarden. In 1964 werd door Van Zutphen de aanduiding 'Dijkveldse kerk' geïntroduceerd voor deze kerk⁶. Landerijen rondom en in de nabijheid waren in bezit van de kerk. In het register worden de alfabetisch genummerde stukjes land als 'hoekjes' aangeduid. 'L' is 'het oude kerkhoff' en 'G' is 'warmoeriesland van de kerk of diaconie', in andere bronnen 'kerke-land' of 'kerkegriend' genoemd. 'K' betreft 'moestuijn, die de koster in erfpagt van den heer van Lauwenrecht [=heer van Huis de Wiers] heeft', deze staat

in 1548 bekend als 'de kosterij'. Een opvallende maar nog niet naar tevredenheid verklaarde naam is 't Vrouwen Haagje'. Mogelijk is dit 'F' of in de directe nabijheid daarvan, en wordt in 1626 in één adem genoemd met andere kerkelijke goederen: 'Dat den schout, hem, als schout, ofte in zyn privé niet sal bemoeien met het Vrouwenhagen, Kerkhof, Pastorye, of Kosterye goederen, metten dependentien van dien, om het Kerkhof gelegen⁸'. Het grote perceel

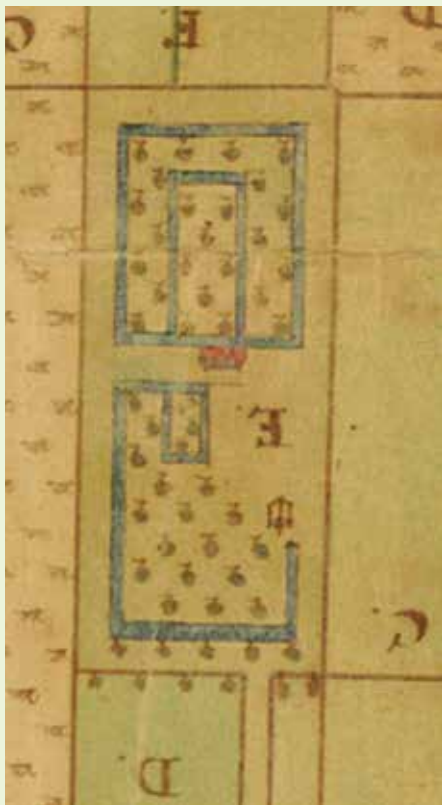
Afb. 7. Uitsnede van kaart afb. 1. van het gebied ten oosten van de Oude Sluis, rondom 'het oude kerkhoff' (perceel 'L'), de locatie van de middeleeuwse kerk. Met de witte onderbroken lijnen zijn bij benadering wegenstructuren weergegeven die op de kaart van 1560 (afb. 8.) (nog) te zien zijn.

Afb. 8. Uitsnede van hetzelfde gebied als afb. 7 van een kaart van Vianen waarop ook Vreeswijk ('De Vaert') is afgebeeld, ca. 1560 (Nationaal Archief, kaartcollectie Jacob van Deventer, 4.DEF, inv. 1.11)

waarop dit Vrouwenhagen en het kerkhof zijn gelegen, was eeuwenlang in het bezit van het Wittevrouwenklooster in De Bilt. Verder naar het oosten was perceel '11', in andere bronnen ook bekend als 'het kerkeland'.

3. Boerderij 'Het Haagje'

Afb. 9. Uitsnede van kaart afb. 1 van boerderij 'Het Haagje'. De grachtenstructuur van deze 'begraven hofstede' is duidelijk herkenbaar.

Boerderij Het Haagje in het Wiersebroek valt op door haar ligging en verschijningsvorm. Het is een zogenaamde 'begraven hofstede', een omgrachte boerderij. Dit is een fenomeen dat specifiek in Zuid-Holland en Utrecht voorkwam. Ze komen voor van de 13^e t/m de 15^e eeuw en waren doorgaans gelegen op de grens van ontginningsblokken en zijn niet direct in lijn met de andere boerderijen, die direct aan de weg (hier de Lekdijk) zijn gelegen. De huidige Achterweg, waar de boerderij nu aan ligt, dateert pas van de jaren 1930. (De familie van) de eigenaar had mogelijk een prominente rol bij de ontginningen. Het complex zal vooral macht en status hebben uitgestraald.

De verschijningsvorm kan gezien worden als een ontwikkelfase vóór de uitgroei tot een aanzienlijk stenen huis. Het Haagje is een leengoed, waarvan de naam en de vermeldingen in leenregisters tot eind 14^e eeuw teruggaan⁹. Van oudsher is dit goed 12 morgen groot (ca. 10 hectare). In het register vermeld als 'hofsteede, met de boomgaards, cingels, steegh [...]'. De huidige boerderij dateert uit de jaren 1930, maar het middeleeuwse grachtenstelsel ('cingels') is deels nog aanwezig en herkenbaar in het slotenpatroon rond de boerderij, te zien op afb. 10.

Er zijn in Nieuwegein nog drie andere 'begraven hofsteden' bekend, namelijk De Oude Wiers (nabij Huis de Wiers), de Blokhoeve en Vee- en Bouwlust. In de omgeving van Nieuwegein zijn er

Afb. 10. Zichtbare resten van de grachtenstructuur in het huidige slotenpatroon ten westen van de boerderij Het Haagje, gezien vanaf de Lekdijk naar het noorden, 2019 (foto auteur)

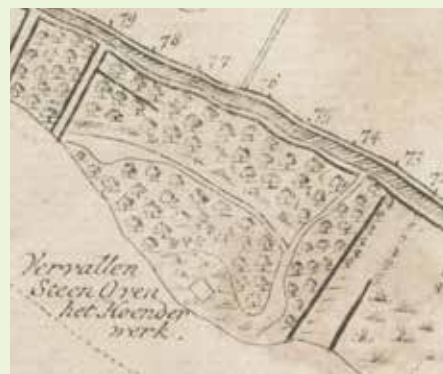
ook enkele bekend, zoals in Houten en Vleuten.

4. Steenoven 'Het Hoenderwerk'

In de uiterwaarden van de buitenbocht van de Lek bezinkt veel klei. De grondstof voor het bakken van steen is dus direct voorhanden. Op meerdere locaties in de uiterwaarden ten oosten en ten westen van de dorpskern worden steenovens gebouwd, welke vaak opeenvolgende fasen kennen. Zo ook ter hoogte van boerderij Het Haagje aan de Lek. Hier is al vanaf de 17^e eeuw een steenoven bekend, genaamd 'Het Hoenderwerk'. Op een kaart uit 1764 (afb. 12) is deze als 'vervallen

Afb. 11. Uitsnede van kaart afb. 1. van de steenoven 'het Hoenderwerk' op het perceel '10 a' in de uiterwaard, vlak bij de Lek. Linksboven het begin van de toegangsweg tot boerderij Het Haagje.

Afb. 12. Uitsnede van een kaart van de Lek tussen Krimpen en Hagestein, 1751-1764, met de 'vervallen steen oven het Hoenderwerk' (Nationaal Archief. Oorlog Binnenlandse Gedrukte Kaarten, 17^e-19^e eeuw, 4.OBGK inv. L2.32)

steenoven' afgebeeld, hetzelfde geldt voor de steenovens het Heiwerk, de Kikvors en het Oude werk (in 2014 archeologisch onderzocht) in de Bosschewaard, ten westen van het dorp. Van de steenoven zijn geen zichtbare sporen meer aanwezig. De uiterwaard bij Het Klooster waarin deze stond, onderging (net als de Bosschewaard) de afgelopen jaren een metamorfose in het kader van 'Ruimte voor de rivier'.

Noten en bronnen:

- 1 De voornaam is helaas onbekend. En in het 'Repertorium van Nederlandse kaartmakers 1500 – 1900' slechts bekend als 'Leeuw, M. de. Landmeter.' Hij heeft in dezelfde periode meerdere tiendkaarten vervaardigd in de provincie Utrecht.
- 2 HUA. Archief 223 Oudmunster, inv. 487.
- 3 In 1907 komt met artikel 29 van de Tiendwet het tiendrecht te vervallen. De betreffende commissie doet in 1909 'aangifte' voor de afhandeling m.b.t. het tiendblok 'Wierschebroek'. HUA. Archief 6 Tiendcommissies, inv. 224.
- 4 HUA 709 'Bewaarde archieven II', inv. 737.
- 5 HUA 49 Dorpsgerechten, inv. 2134.
- 6 Zutphen, van F. 'Vreeswijk aan de Lek. Momenten uit de dorpsgeschiedenis' (1964), p40.
- 7 Heins, W. 'Visitatie van de kerk van Vreeswijk in 1565' (in: Cronyck de Geyn, 1991): 'In de legger van het Oudschildgeld uit 1548 vinden we de volgende vermelding: "Die costerij is lanck 8 roeden ende 7,5 roeden breed ende gelt jairlix mit een huysken datter op staet 4 gulden ende noch 2 cleyne huyskens dair op staende die men om godtswille bewoent 1 outhild 38 stuivers". De koster genoot als beloning voor zijn dienst in de kerk de opbrengst van dit land. De meeste koster bewerkten het zelf'.
- 8 'Nader ordre, of instructie voor den drossaart en schout van de Vaart', paragraaf VII, 1626 (in: 'Groot placaatboek III', p22).
- 9 Voor een uitvoerige toelichting, zie: Remie, B. 'De Historie van hofstede "Het Haagje"' (in: Cronyck de Geyn, 2008, p23).

Van eigen vervoersbewijs via Nationale strippenkaart naar OV-chipkaart

Henk Valkenet

Herinner je je nog dat je netjes een treinkaartje kocht aan het loket; en apart voor de bus een strippenkaart had? En daarvoor dat gedoe met het Becksonplaatskaartenapparaat? Kun je je dat nog voorstellen? Dan is die OV-chipkaart nu toch wel handig!

In het Nederlandse stads- en streekvervoer was er tot de jaren zeventig geen gezamenlijk kaartsysteem. Op basis van een eenheidstarief of sectietarief had elk vervoersbedrijf zijn eigen kaartjes. De tarieven werden bepaald door de bedrijven of de gemeente. Werde tijdens de reis overstapt op een bus, tram of metro van een ander vervoersbedrijf, dan diende de reiziger zich te voorzien van een ander kaartje.

In de jaren zeventig maakte de Nationale 4-rittenkaart dit deels niet meer nodig. Bij stadsvervoersbedrijven en

ook bij streekvervoersbedrijven die een stadsdienst exploiteerden kon de kaart gebuikt worden. De kaart werd uitgegeven door de Nederlandse Spoorwegen, maar was niet geldig op de trein en niet voor het streekvervoer, maar alleen voor stadsritten.

De Rijksoverheid nam in de jaren zeventig de tekorten over van de vervoersbedrijven en eiste zeggenschap over de tarieven. In Rotterdam werd in 1974 en in Amsterdam in 1977 het zonetarief ingevoerd. De tarieven werden door het Rijk bepaald, maar de bedrijven hielden

de eigen vervoersbewijzen. De eigen meerrittenkaart in Rotterdam werd eind jaren zeventig vervangen door de Nationale 4-rittenkaart. Geleidelijk ging ook het streekvervoer over van het sectietarief naar het zonetarief.

Wie vóór 1980 met het de bus reisde, kent 'm nog wel: het oude mechanische apparaat waarmee de streekbuschauffeur je elk gewenst vervoersbewijs kon verkopen. Het apparaat was het Becksonplaatskaartenapparaat en door middel van handeltjes konden de gewenste gegevens worden ingesteld; vervolgens een draai aan het

Het Becksonapparaat en strippenkaarten in de vitrine in Museum Warshoeck.

handeltje en dan kwam het plaatsbewijs tevoorschijn.

Dat apparaat werd vervangen door de strippenkaart. De Nationale Strippenkaart werd landelijk ingevoerd op 1 oktober 1980 (in de stad Den Haag pas een jaar later).

Wie vanaf 1983 met de sneltram ging, moest dus betalen met zo'n kaart. Deze smalle, veelal blauwgekleurde kaart met 15 vakjes erop, moest de reiziger bij het instappen omvouwen op het juiste aantal strips, vervolgens in de afstempelauto maat steken en na een "ping"-geluid was op de betreffende zone een stempelafdruk te zien. De hoeveelheid strips hing af van het aantal zones waar je doorheen reisde. De zone was een gebied met een gemiddelde lengte van 4 tot 4,5 kilometer. Het was dus van belang om dat van tevoren goed uit te zoeken. Op kaarten bij bus- en tramhaltes werd de zone-indeling weergegeven, evenals op de routekaart die in de tram hing.

Bij het afstempelen rekende je dan het aantal zones plus één zone extra, de zogenoemde basisstrip. Van Nieuwegein-Centrum naar Utrecht-Centrum was drie zones; je moest dan 4 strips 'betalen'. Vanaf de stempeltijd had je ver-

volgens twee uur de tijd om binnen die zones vrij te reizen; de kunst was om binnen die twee uur weer terug te zijn op het vertrekpunt.

Strippenkaarten kon je op verschillende verkooppunten in de voorverkoop aanschaffen. De bus/-tramchauffeur hoefde daardoor beduidend minder betalingshandelingen te verrichten. Het scheelde dus tijd en daardoor konden bussen efficiënter worden ingezet. Een nadeel voor de vervoerbedrijven was, dat zij nu niet meer konden beschikken over belangrijke bedrijfsgegevens, zoals het aantal afgelegde reizigerskilometers en het aantal reizigers per bedrijf.

Voor de reiziger die dagelijks op een vast traject reisde, was het systeem van zones en te stempelen strips wel duidelijk. Maar, o wee, als je buiten je vaste routine kwam, door bijvoorbeeld in een andere omgeving te reizen. Dan moest je van tevoren wel goed uitzoeken door hoeveel zones je reisde. Soms had je de pech dat je op een kort traject (in kilometers) een zonegrens passeerde: je moest dan een extra strip betalen. Je was dan net zoveel kwijt als voor een langere rit in een grote stad. Dat voelde voor sommigen als onrechtvaardig. Een andere onrechtvaardigheid werd ondervonden door de prijsverho-

gingen: een 15-strippenkaart kostte op 1 oktober 1980 f 5,35 tegen f 10,25 op 1 september 1992. Of de geldigheid van de afgestempelde zones die werd verkort: eerst twee uur, later nog maar één uur.

En dan was er ook nog de roze 15-strippenkaart was een reductiekaart die onder meer voor 65-plussers mocht worden gebruikt.

Er bestond zelfs een 45-strippenkaart. Als je de voorkant had opgebruikt, moest je op de achterkant verder... maar dan moest je er wel voor zorgen dat de onderste strip aan de voorzijde wel (extra) was afgestempeld.

En dan was er nog de fraudegevoeligheid. De eerste versie kon met een beetje goede kleurenprinter redelijk goed worden nageemaakt. Al snel werden allerlei veiligheidsmaatregelen genomen en echtheidskenmerken toegevoegd, zoals bijvoorbeeld een hologram-achtige strip.

Deze kaart heeft het tot 3 november 2011 volgehouden: de OV-chipkaart werd de vervanger. Het voordeel van de OV-chipkaart nu is dat je er ook mee in de trein kunt reizen; dat kon niet met de strippenkaart.

Een dokter om nooit te vergeten

Gerardus Josephus Teljer 1798 - 1880

Hans Fokkenrood¹

27 juni 2024 is het precies 200 jaar geleden dat een nog zeer jonge dokter, destijds chirurgijn genoemd, zich met zijn vrouw Petronella Ooijkaas en hun 9 maanden oude dochtertje Maria Adriana in Jutphaas vestigde.

Twee eeuwen zijn voorbij gegaan

Gerardus wordt op 15 mei 1798 geboren in Bergschenhoek² als het tweede kind van Adrianus Henricus Teljer, eveneens dokter, en Maria Adriana van Werkhoven. Korte tijd later zou het gezin verhuizen naar Nieuwerkerk aan de IJssel. Daar worden nog twee zonen en twee dochters geboren. Ook zou daar in 1812 zijn oudste broer, Marinus Hendricus, overlijden aan een epileptisch aanval. (De jongen is geestelijk gehandicapt.) Gerardus gaat in de leer in de praktijk van zijn vader, een voorwaarde om examen voor chirurgijn te kunnen doen. Ook helpt hij al in 1814 (hij is dan pas 16) en in 1815 met het verzorgen van de gewonden van Quatre Bras en Waterloo in Dordrecht.

Begin 1816 verhuist het gezin wederom, ditmaal naar Asperen, gelegen tegenover Leerdam aan de andere zijde van de Linde dus midden in de Betuwe. Daar treedt hij op 1 april 1821 in het huwelijk met Petronella Ooijkaas. Nog datzelfde jaar begint hij daar als zelfstandig dokter. Begin 1823 verhuist het paar naar Texel waar Gerardus een praktijk als heel- en vroedmeester begint. Niet voor lang trouwens want al snel zou hij naar eenzelfde functie in Jutphaas solliciteren.

Het huis uiterst rechts was van dokter Teljer. Een latere eigenaar liet het huis slopen en vervangen door het huidige pand op Herenstraat 31-32, collectie HKN

Petronella Ooijkaas wordt op 19 augustus 1795 gedoopt in Rotterdam. Ze is een dochter van Dirk Ooijkaas en Petronella Roels.

Een leven van leren en werken

Gerardus wordt aanvankelijk alleen als vroedmeester aangesteld. Als echter een jaar later dokter Senus vertrekt naar Vreeswijk, neemt hij gelijk diens taken over³. Zijn officiële aanstelling gebeurt echter een jaar later in 1826, niet nadat hij zelf een verzoek daartoe heeft ingediend. Kennelijk bang geworden dat hij zijn biezen zal pakken, wordt hij, na te zijn opgeroepen ter vergadering, staande de gemeenteraadsvergadering aangesteld tot heel- en vroedmeester van Jutphaas.

Ooglijdersgasthuis Utrecht. Catalogusnr. 334, collectie HUA

Er zouden nog zeven kinderen worden geboren, waarvan twee jongens. Desondanks ziet hij kans tussen de vele patiënten⁴ en epidemieën⁵ door aan de Universiteit Utrecht te promoveren tot doctor. En passant voert hij een niet aflatend gevecht tegen cholera⁶. Hij is daarnaast bijna zijn leven lang ouderling dan wel kerkvoogd en moet in de herfst van zijn loopbaan nog eens NMG (Nederlandse Maatschappij ter bevordering van de Geneeskunst) ervan overtuigen dat hij toch echt geen charlatan is⁷. Tevens ziet hij kans om een drietal boekjes over zijn

vakgebied te schrijven. Hij blijft zich op de hoogte houden van nieuwe medische ontwikkelingen. Hij assisteert zelfs bij operaties in Utrecht om zijn kennis uit te kunnen breiden. In het laatste boekje dat hij schrijft⁸ richt hij zich aan het slot tot de (later wereldbekend geworden) oogarts professor Donders om hem te bedanken, dat hij meerdere malen operaties mocht bijwonen, uitgevoerd door dr. Snellen⁹. Professor dr. Goudoever bedankt hij voor de bereidwilligheid om sommige van zijn patiënten in het ziekenhuis in Utrecht op te willen opnemen. Hij was dus oneindig veel meer dan alleen maar die simpele dorpsdokter.

Het belang van ervaring en humor

In datzelfde boekje bepleit hij dat ervaring in de praktijk de beste leermeester is. In hoofdstuk 2 zet hij zich om die reden dan ook af tegen een (anonieme) verdediger (middels een pamflet) van de homeopathie, op dat moment alleen pure theorie¹⁰. Daarbij spreekt hij wel uit dat ieder het recht moet blijven houden om de methode te verdedigen of als patiënt zelf voor een gewenste geneeswijze te mogen kiezen. Hoe hij zelf denkt over de bringers van deze theorie, gespeend van enige praktische kennis, illustreert hij met een grafschrift van een, verder onbekend gebleven Duitse, arts waaruit ook onmiskenbaar zijn gevoel voor humor blijkt:

Grafschrift

Er konnte wie ein Arts dociren
Und jede Krankheit demonstrieren.
Doch rief ein Kranke ihm zu sich,
Dan liess sein Weisheit ihm in
Stich

Werken, Denken, Leeren.

Werken en denken en leeren is
leven
Wie hier niet werkt, is zijn plekje
op aard,
Wie daar niet denkt, is het leven
niet waard,
En om te leeren is 't leven gegeven
Leeren en leeren is de eeuwige taak,
Die noch de knaap, noch de
grijsaard verzaak.
Petrus Augustus de Génestet
(1829 – 1861)

Zelfportret van dr. GJ Teljer (collectie HKN)

De bibliotheek van de Universiteit Utrecht bevat een exemplaar van zijn tweede boekje¹¹. Achterin het boekje staat een handgeschreven reactie van professor Van Loncq¹². Het is het eerste vers van een gedicht van De Génestet, getiteld 'Werken, Denken, Leeren'. Het past dokter Teljer helemaal als een handschoen.

De mens Teljer

Gerardus Josephus Teljer overlijdt op 5-8-1880, drie jaar nadat zijn vrouw is overleden op 24-3-1877. Hij wordt naast haar begraven op het Kerkveld. In zijn testament dat een jaar eerder wordt opgesteld, staan schenkingen die illustratief zijn voor zijn betrokkenheid bij de minder bedeelden, ongeacht hun geloof:

- Aan de Gereformeerde Diakonie te Jutphaas de som van ÉÉN HONDERD GULDEN.
- Aan het Roomsche Catholiek Parochiaal Armbestuur te Jutphaas de som van ÉÉN HONDERD GULDEN.

Het slotcitaat van zijn eerste boekje¹³ bevat nog een interessante passage waaruit datzelfde nogmaals duidelijk blijkt:

"De arme klasse moet zich voortdurend door de welwillende zorg der rijken omgeven en beschermd gevoelen, opdat het iedereen, die werken kan en wil, niet ontbreke aan datgene, waarop ieder mensch aanspraak heeft: een gezonde woning, warme kleding, voldoende voedsel, in geval van ziekte, bij eene vroegtijdige geneeskundige hulp, ook ondersteuning voor verzuimde dagen."

Het zou zomaar uit een toespraak van Pieter Jelles Troelstra (1860 – 1930) kunnen komen. Of was het andersom en was dokter Teljer wellicht een inspiratiebron voor de dan nog 7-jarige Troelstra?

Verder

Daarmee is zo langzamerhand genoeg over dokter Teljer verteld, zou je denken althans. Er is echter nog veel meer te vertellen. Bijvoorbeeld over de zoon van dokter Teljer, Adrianus Henricus, die zich als dokter in Vreeswijk zou vestigen. Uit het onderzoek hiervoor kwamen echter veel nieuwe feiten naar boven over de vrouw van dokter Teljer, Petronella Ooijkaas. Ze wordt weliswaar in Rotterdam geboren, maar groeit op aan de andere kant van Nederland. Haar vader blijkt bovendien een boeiend persoon te zijn, die actief betrokken is bij het strijdgewoel aan het einde van de 18^e eeuw tijdens de inval van alweer Fransen. Ditmaal geen rampjaar en ook geen leiding van een Lodewijk, want de XVIe en zijn gezin zijn inmiddels gevallen onder de guillotine. Ook blijkt de naam Ooijkaas eigenlijk anders gespeld te moeten worden, m.a.w. meer dan genoeg aanleiding voor een vervolg.

1 De basis van dit en alle voorgaande verhalen is het werk van Jan Schut in, Leven en werken van Dr. G. J. Teljer in Jutphaas, Nieuwegein 1999

2 Cronyck 1999, Genealogische en geschiedkundige gegevens familie Teljer, Daalhuizen en Schut

3 Cronyck 2002, Gerardus Josephus Teljer: een veelzijdig mens, P. Daalhuizen

4 Jutphaas telde toen ca. 2000 inwoners in Westraven, Oostraven, Overeind, Nedereind en het Gein

5 Met name cholera

6 Cronyck 2022, Cholera en Covid-19; ongrijpbare epidemieën, Dr. P.D. 't Hart, Renée Blom

7 Cronyck 1998, KNMG royeert Juphase geneeskundige, Heins en Daalhuizen

8 Experientia Docet (ervaring doet leren), G. J. Teljer, Utrecht, Gebrs. Van der Post 1880

9 Ooglijdersgasthuis, gesticht door Donders en Snellen in 1858; professor Donders had een voorliefde voor onderzoek en liet operaties liefst over aan dr. Snellen

10 Samuel Hahnemann muntte de term homeopathie, maar beweerde nooit dat dit de enige methode is

11 Het leven van den arts, G. J. Teljer, Utrecht, P. W. van de Weijer, Stoomdrukkerij 1876

12 De hoogleraar waarbij hij promoveert tot Medicinae -, Chirurgiae - et Obstetriae Doctor

13 Geschiedenis eener belangrijke cholera-epidemie, G. J. Teljer, Utrecht Kemink en Zoon 1867

Het Schrickelik Tempeest (1674)

en de gevolgen voor Cornelis Harmansz van Rijn

Bert van den Brink

Het Schrickelik Tempeest raasde in 1674 over het Overeind van Jutphaas. Deze storm richtte overal veel schade aan. In het midden van het land stortten veel kerktorens in en het middenschip van de Domkerk veranderde in een ruïne. Ook boerderijen en het land daaromheen werden zwaar getroffen. In dit artikel, benoem ik de schade van Cornelis Harmansz van Rijn in Jutphaas.

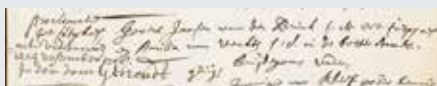
Bovenstaande impressie van de stad Utrecht heeft tekenaar Herman Saftleven (1609-1685) gemaakt vóór dat de storm van 1674 over Jutphaas en Utrecht raasde. Het noorden is links. Profiel van de stad Utrecht uit het westen. (HUA, beeldmateriaal, Saftleven, cat. nr. 500753). Saftleven heeft in opdracht van de stad Utrecht een groot aantal tekeningen gemaakt van de verwoestingen door de storm in 1674 in de stad Utrecht en de nabije omgeving.

Hoe ben ik tot dit artikel gekomen?

Als kind was ik al benieuwd waar we vandaan kwamen. Mijn moeder antwoordde dan dat wij uit het noorden kwamen. Hieruit trok ik de conclusie dat onze voorouders van een grote Friese boerderij kwamen. Het bleek anders! Mijn oma kwam uit het plaatsje Noorden, onderdeel van Nieuwkoop in Zuid-Holland. Mijn vader sprak vaak over de rentmeester van slot Zuylen. Dit leverde prachtige fantasieën op over ridders enzovoort, enzovoort. Ook hiervan bleek de waarheid anders. Rentmeester Naethuijs verhuurde namens de eigenaar de boerderij aan mijn overgrootvader. Bovendien was hij getrouwd met een tante van mijn vader. Na mijn pensionering ben ik serieuzer onderzoek gaan doen naar mijn voorouders. Bijzonder is dat mijn beide ouders de familienaam Van den Brink dragen. Dat zorgde nog weleens voor verwarring en hilariteit. Echter het zijn twee verschillende families.

Deel van de trouwinschrijving van Hendrik Janse van den Brink, "geboortig uijt Münsterland" en Feijtje van Oostveen. (HUA dtb RHC zo-Utrecht, 64 Schalkwijk CIV trouwen)

Deel van de trouwinschrijving van Govert van den Brink en Amilia van Vechten, 14-02-1708. (HUA dtb toegang 711inv 100 pag 736)

De oudste Van den Brink van vaders kant komt uit Münsterland. Hij trouwde met Feijtje van Oostveen, het achter-achter kleinkind van Cornelis

Harmansz van Rijn, de hoofdpersoon van dit artikel.

De oudste Van den Brink van moeders familie is Govert van den Brink. Waarschijnlijk een zoon van Jan Lankhair de Jonge. Op de huwelijksakte van Govert staat vermeld: "proclamatie tot Jutphaes, acte Vidimus". Dit betekent dat de toestemming vanuit Jutphaas is gezien! Zo zijn beide families afkomstig uit Jutphaas, waar ik inmiddels bijna 45 jaar woon. Dat geeft een band en maakt de historie van Jutphaas voor mij bijzonder.

Wat gebeurde er voor de storm?

Op 1 juni 1668 huurt Cornelis Harmansz van Rijn in het Overeind van Jutphaas: "een hofstede daer voor desen een getimmer met bepootinge ende beplantinge ende 25 mergen soo boomgaert, bouw als weijlant van de hooch Edel geboren gestrengen Heer Louis de Geer, Heer van Rijnhuijsen Finspong"¹. "Streckende vande Jutphaese dijk [Overeindseweg, BvdB]

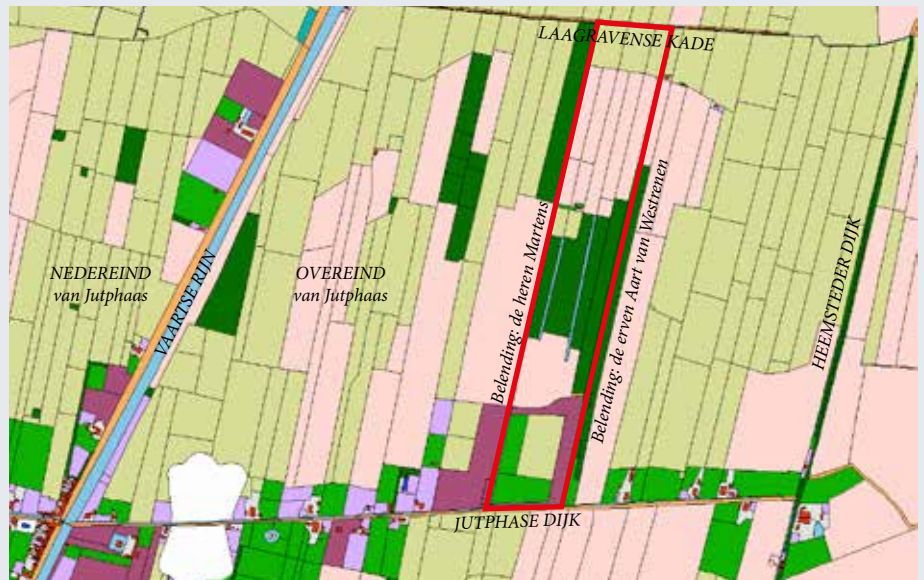
noortwaarts op tot aende Laechravense-kade toe, belent de erfgenaemen van Aart van Westrenen oost, ende den heren Martens westwaerts”². Het perceel is ca. 100 meter breed en ca. 750 meter lang en omgerekend ongeveer 21 ha groot (schatting door auteur). Hij moest er een hoge pacht voor betalen. Jaarlijks 300 Carolusgulden. Carel de Geer meldt in 1730 in zijn testament: “de hofstede voor desen bekend onder de naam van de hofstede van Van Rhijn”³. Uit de beschrijving blijkt dat het om dezelfde hofstede gaat.

Op 9 februari 1672 verhuurt Cornelis Harmansz van Rijn het geheel samen met 12 morgen (een morgen is een oude oppervlaktemaat en is omgerekend 0.86 hectare) toebehorende aan de heer Martens en nog 6 morgen toebehorende aan de heer van Oudemunster mitsgaders nog 4 morgen aan de heren van het weeshuys, aan zijn tweede zoon Jan Cornelisz. Daarnaast geeft hij zijn zoon voor het beheer van dit alles: “ses peerden Item ses mellick koijen, een ploech met sijn toebehooren ende het gespan tot ses peerden, vier eechden (= hulpstuk voor boer zoals ploeg, eg, schep etc) met vier echtoijwen, een nieuwagen met beslagen raden, mitsgaders een gespan touwen daer toe mitsgaders; oock een meswagen noch een messlee ofte kruijwagen, item een bedt, peuluwe, twee oorkussens, twee deeckens, vier lakens met noch eenich dagelijcx huijsraad”⁴.

De winter van 1673-1674 was zeer koud en de koude periode duurde langer dan andere jaren. De (zoute) Zuiderzee vroor geheel dicht en nog op 16 maart 1674 liepen er mensen van Enkhuizen over het ijs naar Stavoren. Tot 4 april werd er zelfs geschaatst op het Haarlemmermeer. Na een kort voorjaar volgde een koele onbestendige zomer met veel onweersbuien en zware stormen.

Grote klap was de zomerstorm van woensdag 1 augustus. Op die dag trok een front van ongeveer tweehonderd kilometer breed(!) van zuidwest naar noordnoordoost over Midden-Frankrijk en het huidige België, Nederland en Noord-Duitsland.

Onwaarschijnlijk sterke rukwinden, zware onweersbuien en hevige regen- en hagelbuien waarmee de storm gepaard ging, lieten een spoor van verwoestingen achter. Er zijn schademeldingen bekend uit vele plaatsen waar onder Fontainebleau (ca. 65 km ten zuidoosten van Parijs),

Uitsnede van de kaart van het noordelijke deel van het gerecht Overeind van Jutphaas. In het westen (links) begrensd door de Vaartse Rijn en in het oosten (rechts) door de Heemsteder dijk. Onder de Jutphase dijk (Overeindseweg) waaraan het lint van kastelen en boerderijen, met boomgaarden (felgroen) en parkbossen (paars). Gedigitaliseerde versie van de eerste kadastrale kaart van 1832. Het noorden is boven (<https://hisgis.nl/projecten/utrecht/>; bewerking auteur). Roodomrand zijn de percelen te zien die in 1674 in bezit waren van De Geer. Helaas zijn de hofstede en andere gebouwen niet te zien op de bekende kaarten. Ook niet op de kaart van 1626 uit het kaartboek van het Kapittel van Oudmunster door Hendrik Verstraelen (HUA archief 223 Oudmunster, inv. 933)

Straatsburg, Brussel, Mechelen, Antwerpen, Turnhout, Rozendaal, Utrecht, Hilversum, Amsterdam, Texel en Hamburg⁵. Op die woensdag namiddag keek Cornelis met zijn zoon tevreden naar het land. Zij verwachtten een mooie oogst en een goede opbrengst. Goed genoeg om de pacht te betalen, nieuwe bepotingen te kopen en het komende jaar van te leven. Plots hoorden zij een enorm lawaai en gedonder. Toen zij zich omdraiden zagen zij een gigantisch zwarte onweerswolk op zich afkomen. Zij renden naar de hofstede om te schuilen. Net binnengekomen hoorden zij buiten een onheilspellend geluid en geraas. Zodra de storm over was gingen zij naar buiten om de schade te bezien. Het was werkelijk dramatisch! Alles was kapot “het huijs, getimmer en bepotingen zijn geruïneert”.⁶ Alle fruitbomen waren uit de grond getrokken en wild over het terrein verspreid. En wat was er gebeurt met de zes koeien?!

Over al het vee en de spullen om het land te bewerken en de huisraad is niets te lezen in de notariële akten. Wel komen soortgelijke ervaringen voor in het rijmdicht van Gerrit Jansz Kooch⁷

Het rijmdicht van Gerrit Jansz Kooch

Kooch was schipper en koopman (1597/98-1683). In 138 coupletten heeft hij een beeld geschetst van de schade in Nederland. Zijn bronnen zijn o.a. officiële publicaties over de storm, maar hij schrijft ook mensen aan en gebruikt zijn netwerk van kennissen, familie en werklui. Van veel kanten krijgt hij zo getuigenissen van de schade die de storm heeft veroorzaakt. Het rijmdicht heet: “Hollans Orkaen, ofte verhael van de ongemeend ende noyt diergelijcke stormwind hier te lande gesien nergens de schade van de verschrikelijcke donder geschiet den eerste augusti 1674 op een beede (kwade) dach”. In couplet 17 vertelt hij:

“Tot Utrecht was de schade groot
Daer bleven oock veel menschen doot
Van al de molens op de wallen
Soo sij ons schrijven daer vandaen
Er sijnde maer twee blyven staen
De andre al te mael gevallen”

En in couplet 36:

“De dorpen rontom buyten stee
Die deelden oock van ’t onheyl mee
Veel toorens raecten daer algaende

Gezicht op een door de storm geruïneerde boerderij buiten de stad Utrecht. (HUA beeldmateriaal, Saftleven, cat. nr. 26155)

*Van Houten, Bunnik en noch meer
van Jutphaas vil van boven neer
van IJselstein bleef oock niet staende”.*

Verder schrijft hij over huizen en boerderijen die veel schade hebben. “De boomen worden neer gedrukt versceydene uit de grond geruckt hoe vast gewortelt dat ze stonden”.

Toepasselijk is ook couplet 44:

*“hij dacht dit schijnt hier wel een spook
Ben ick in slaap of droom ick oock
't en is hier niet als van te voeren
Men sie hier geen hooy op het lant
Daer staen geen boomen op de kant
En ginder mis ick oock een tooren”.*

In de “Oprechte Haerlemse Saterdagse Courant” van 4 augustus 1674 wordt het volgende vermeld over de storm: “... En men sagh de Dorpen rontom als in lichten Vlam staen: sedert heeft men gesien

Zicht op het verwoeste middenschip van de Domkerk. Op de achtergrond de onbeschadigde Domtoren. (HUA beeldmateriaal Saftleven cat. nr. 28635)

dat meest alle de Toorens van de Dorpen wegh zijn, of Stompen geworden, of gants tot niet, gelijk als die van Vleuten, Jutphaes, Houten en meer andere: het gesaegde in dese Provincie is meest alle ter neder geworpen: in somma een miserabele Slagh”. Kort voor de storm het Overeind bereikte waren landerijen in Hagestein verwoest⁸. Ook hoorde Cornelis al gauw dat de spits van de kerktoeren op het Kerkveld in het Nedereind was ingestort. Boerderij de “Mispelhoeve” in het Nedereind, waar zijn dochter woonde was: “omgewaijd”.⁹

Bijna 12 jaar na de zware storm heeft Gijsbert van Bijlevelt notaris aan het hof van Utrecht in een akte vastgelegd dat: “de hooch Edel geborene gestrengen heer Louis de Geer Heer van Rijnhuijsen Finspong ter eenre ende Cornelis Harmansen van Rijn ter andere sijde verclaerden mitten anderen geliquideert ende af gereeckent t'hebben, de pachtpenningen voor de hofstede,

getimmer en 25 mergen die door den storm wint is geruïneert. Daarbij is rekening gehouden met: “de “renussie” die de heer van Rijnhuijsen van Rijn heeft vergoelt”¹⁰. Renussie betekent hier dat de heer De Geer deels heeft afgezien van zijn recht om pacht te innen. In welke mate hij hiervan heeft afgezien wordt in de akte niet vermeld.

Datzelfde jaar huurt zoon Gerrit Cornelissen van Rijn de hoeve en de 25 morgen land van Louis de Geer. Hij mag “de oude verstorven knotwilligen en fruchtboomen in den boomgaert gerueten mits weder goede jonge ente en pooten in de plaats steecken-de tot huerders coste”¹¹.

De schade voor de familie Van Rijn in Jutphaas is heftig maar staat natuurlijk niet in verhouding tot het instorten van het middenschip van de Domkerk in Utrecht door dezelfde valwinden.

Hoe denken moderne meteorologen over de storm?

Door de eeuwen heen is gespeculeerd over de aard van de storm. Gerrit Jansz Kooch noemde het een orkaen. Later werd ook een windhoos of een tornado overwogen. De meteorologen Gerard van der Schrier en Rob Groenland komen met een nieuwe kijk op de meteorologie van de stormramp van 1674. Met behulp van recente inzichten uit de moderne meteorologie maakt de bestaande verklaring, waarbij een tornado de verwoesting van het middenschip van de Domkerk veroorzaakte, plaats voor een interpretatie die beter aansluit bij de schade in de stad en het spoor van verwoestingen in de dorpen eromheen. Volgens de onderzoekers trok een lijn met actief onweer, een zogenaamde *boog echo*, over het land waarbij regen, hagel en extreem sterke windstoten voor kwamen¹².

1 HUA notariële akten inv 463 akte 50

2 HUA notariële akten inv akte 52

3 HUA inv 809 archief 68 de Geer).

4 HUA notariële akten inv 460 akte 6).

5 Oud Utrecht juni 2012

6 HUA inv 463 akte 50).

7 Gemeente Archief Amsterdam, arch. fam. Alberdingk Thijm. Arch. Nr. 520 inv. Nr. 120.

8 RAZU-dorpsgerechten 064

9 R. Ooyevaar verwijst naar akte van 16 augustus 1674

10 HUA notariële akten inv 463 akte 50

11 HUA inv. Nr. 463 akte 52).

12 Jaarboek Oud Utrecht 2016, Het Schrikkelik Tempeest belicht, Vd Schier/Groenland

Woonschip Torrole, maritiem erfgoed in Nieuwegein

Cisca de Ruiter

Met dank aan Willem Oosterlee

Dingen veranderen. Neem nou het transport. Vrachtauto's en treinwagons dragen lading die vroeger per schip werd vervoerd. Oude schepen langs de oevers herinneren ons aan die voorbije tijd. Sommige schepen, vooral die met een opbouw, vertellen zelfs een dubbel verhaal. Dat doet ook de Torrole, een woonschip dat sinds een paar jaar langs de Utrechtsestraatweg ligt afgemeerd.

De Torrole begon als pulpscheepje. Hier ligt hij in Zevenbergen bij de Suikerfabriek 'de Dankbaarheid'

Woningnood

De *Torrole* is een bescheiden woonboot met een rood geschilderde houten opbouw met daarin veel grote ramen. Opvallend is het torentje op het voordek als markant element.

Deze opbouw vertelt het verhaal over de schrijnende woningnood van na de Tweede Wereldoorlog. Door technische ontwikkelingen was het scheepje destijds niet meer nodig voor de taak waarvoor ze was gebouwd. Maar ze kon nog prima dienen als woning, net als vele andere uitgewerkte schepen. En dus kreeg ze ergens in de jaren vijftig een opbouw waarna ze als woonschip onderdak kon verlenen aan een nieuwe ladingsoort: menselijke bewoners!

De aanwezigheid van het torentje dat wat op een serre lijkt, komt waarschijnlijk voort uit het feit dat hier met plezier werd gewoond. En dat gebeurt nog steeds gezien de opknappwerkzaamheden die nu worden uitgevoerd.

Pulp

Het onderschip vertelt het verhaal van nog langer geleden. De *Torrole* herinnert ons als *pulpscheepje* aan de vroegere *bietencampagne* waarin vrachtschepen in het najaar voor het transport zorgden van de suikerbietenoogst en de pulp naar en van de suikerfabrieken. Het pulpscheepje werd gebruikt voor tijdelijk opslag van pulp op het moment dat de transportband geleegd moest worden en er geen vrachtschip klaar lag waar het anders in geladen moest worden.

De *Torrole* werd samen met vier zusters in 1909 gebouwd in Roodevaart voor de Zevenbergense *Maatschappij van Landbouw en Beetwortelsuiker Industrie* ofwel Suikerfabriek *De Dankbaarheid*. De scheepjes, ook wel *lichters* genoemd, droegen goddelijke namen: *Neptunus*, *Thetis*, *Nereus*, *Triton* en *Amphitrite*. Deze laatste, genoemd naar de Grieks mythologische godin van de zee, is nu de *Torrole*.

Het laadvermogen van de pulpscheepjes bedroeg 50 ton.

Erfgoed

Scheepjes als de *Torrole*, zijn er niet veel gebouwd. Nog minder bleven er over zodat Nieuwegein in het rijke bezit is van weer een bijzonder, zeldzaam woonschip. Het is goed om te weten dat historisch erfgoed zich niet alleen op het land bevindt, maar óók op het water. Goed nieuws is dat de provincie Utrecht een waarderend oog heeft gekregen voor maritiem erfgoed. Daarom is de *Torrole* samen met woonschip *Mississippi* dat ook aan de Utrechtsestraatweg ligt, bij de provincie Utrecht aangemeld als monumentaal erfgoed. Dit als steuntje in de rug voor hun (h)erkenning en behoud.

Erfgoed, aan ons overgeleverd vanuit het verleden - iets om zuinig op te zijn!

Collectie Van Zutphen: Sluizen en forten in Vreeswijk

Bart Jan Damstra

Begin vorig jaar mocht de Historische Kring van de erven van de heer F. van Zutphen zijn historisch waardevolle, omvangrijke en belangrijke 'historische en topografische Collectie Vreeswijk' ontvangen (zie ook voorgaande edities van de Cronyck de Geyn). In deze bijdrage een selectie van militaire werken en waterwerken. Van de sluizen zijn vele foto's bekend, daarom zijn specifiek de foto's geselecteerd die een directe relatie hebben met militaire werken of dit zijn. Hierbij is zo veel als mogelijk een chronologische volgorde aangehouden van de afgebeelde (relicten van) objecten. In een volgende bijdrage zal worden geput uit de omvangrijke hoeveelheid foto's uit de tweede wereldoorlog.

Afb. 1. Zicht vanuit de Schoolstraat op de Dorpsstraat en de woningen aan De Helling aan de overkant van de Vaartse Rijn, gezien naar het zuidoosten. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 2. Uitsnede van een luchtfoto van Vreeswijk, rond 1928, gezien naar het oosten. Het opvallende tracé van de Schoolstraat is goed zichtbaar. Met de rode pijl zijn standpunt en kijkrichting van de fotograaf van foto afb 1 aangegeven. Verder, links het postkantoor op de hoek Dorpsstraat-Rozenstraat (nu: Mauritsstraat) en rechts de gereformeerde kerk. Op de voorgrond de woningen die stonden ter plaatse van Irenestraat 1 t/m 9, met daar achter het schoolgebouw van de School-met-den-bijbel (bron: Beeldbank Rijkswaterstaat; bewerking auteur)

Schoolstraat

Op afb. 1 en 2 is het merkwaardige verloop van de Schoolstraat zichtbaar, die diagonaal georiënteerd is en aansluit op de Dorpsstraat (tussen nr 10 en 11). De naam is vanzelfsprekend afgeleid van de School-met-den-bijbel, die hier tot begin jaren '50 stond (zie afb. 2). Vanaf de 17e eeuw is het een naamloze steeg, vaak aangeduid als 'gemene steeg'; de gezamenlijke steeg. Het tracé van de straat markeert de ligging van het noordelijke deel van een aarden vestingwal en -gracht, als onderdeel van de fortificaties die vanaf 1574

werden aangelegd. Volgens diverse geschreven bronnen en overgeleverd kaartmateriaal waren de restanten hiervan nog in de 18e eeuw zichtbaar (zie ook afb. 7 in de bijdrage 'Nieuwegein op de kaart'). De straat en de bebouwing werden rond 1965 afgebroken in het kader van de saneringen van delen van het dorp. Bij die gelegenheid ging de opvallende afwijkende kavelstructuur achter de Dorpsstraat verloren die tot dan toe de ligging van de vestingwal markeerde. Ter hoogte van de knik in de Schoolstraat ligt nu de Margrietstraat.

Waiersluis in de Rijkshulpschutsluis

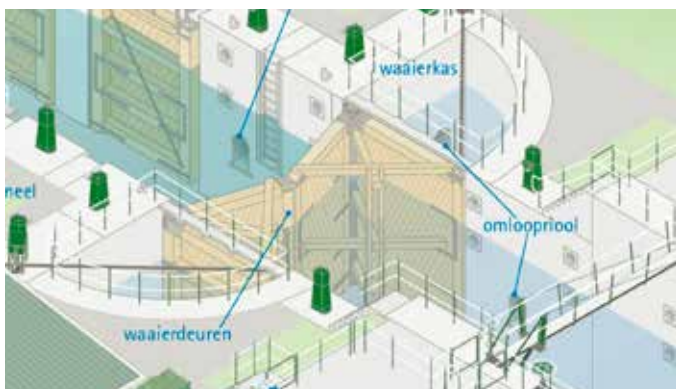
Ter plaatse van de huidige Rijkshulpschutsluis of Spuisluis lag een spuikanaaltje, dat al te zien is op een kaart uit 1560 (zie ook afb. 8 in de bijdrage 'Nieuwegein op de kaart'). In de 17^e eeuw werd bij de heul in de Lekdijk een Volmolen gebouwd, die echter maar kort functioneerde. De watergang stond dan ook bekend als Volmolensgat. Ook was de naam Kasteleinsgracht in gebruik, welke naam was verbonden met het nabij gelegen Drosthuis of Kasteleinhuis aan de Oude

Afb. 3. Zicht op de dan al afgedamde Rijkshulpschutsluis als onderdeel van de Lekdijk, gezien naar het zuiden. De doorgang is nog niet opgevuld, waardoor de 'waaierkasten' goed te zien zijn. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 5. Het oostelijke deel van de gracht van Fort Vreeswijk en het begin van de inundatiekade, gezien vanaf de Lekdijk naar het noorden. Op de achtergrond is de woonwijk Vreeswijk-oost in aanbouw. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 4. Uitsnede van een tekening van de waaiersluis in Gouda, waarop het principe is uitgebeeld. Rechtsonder de rivierzijde (bron: <https://www.hdsr.nl/werk/watererfgoed/sluizen-stuwen/waaiersluis/>, geraadpleegd op 25-5-2024)

Afb. 6. Plattegrond van Fort Vreeswijk en omgeving uit 1876. Aan de oosten noordzijde van de fortgracht de inundatiekade, in de volksmond de 'Geniekade' genoemd. In de uiterwaard is de tekst 'Batterij' te zien, hier lag eind 18^e eeuw aan weerszijden van de Lekdijk een batterij (opstelplaats voor geschut). Met de rode pijl zijn standpunt en kijkrichting van de fotograaf van foto afb 5 aangegeven (bron: RHC Rijnstreek, archief H009 Hoogheemraadschap van de Lekdijk Bovendams, 1468-1970, inv. 2130)

Sluis (nu huisnummer 13 en 14). Begin 19^e eeuw is de Oude Sluis zwaar in verval geraakt en wordt besloten tot vernieuwbouw hiervan. Om de verbinding tussen Lek en Vaartse Rijn in stand te houden voor de scheepvaart, wordt het bestaande spuikanaaltje in 1817 sterk verbreed en voorzien van een sluizencomplex. Bijzonder aan dit sluizencomplex is dat in het riviersluishoofd het principe van de waaiersluis wordt toegepast. De deuren zijn L-vormig, in de verhouding 6 tot 5. Hiervan draait het langste deel in de 'kas' of 'waaierkast'; een ruimte met de plattegrond van een kwartcirkel (zie afb. 4). Op afb. 3 is de oostelijke 'waaierkast' in het riviersluishoofd goed te zien. Het kleinere

deel van de deur is de feitelijke sluisdeur. Door de 'kas' achter de deur vol water te laten lopen, worden de sluisdeuren gesloten. Met het legen hiervan worden de deuren juist geopend. De deuren kunnen in tegenstelling tot gewone puntdeuren ook gemakkelijker worden geopend bij een hoge waterstand in de rivier met de bijbehorende hoge druk van het water op de deuren. Het idee van de toepassing van waaierdeuren is vermoedelijk van Jan ten Holt en dateert al van 1777. De bekende waterbouwkundige Jan Blanken verkrijgt echter het octrooi op dit concept, ondanks dat hij – anders dan hij zelf beweert – niet de uitvinder is.

Fort Vreeswijk, 'geniekade' en 'damsluisjes'

De Rijkshulpschutsluis fungeert ook als belangrijke waterinlaat voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie en wordt daarom ook wel Inundatiesluis genoemd. Na een inundatie (het gecontroleerd onder water zetten) van het land ten oosten van de Vaartse Rijn vormt de Lekdijk een acces, een zwakke plek. Voor de bescherming van de sluis en het acces van de Lekdijk wordt Fort Vreeswijk aangelegd in de jaren 1850. In de omgeving van het fort hebben in de eeuwen daarvoor ook diverse schansen, batterijen en andere (tijdelijke) verdedigingswerken gelegen. Het te inunderen gebied ligt ten oosten

van de Vaartse Rijn. Om te voorkomen dat het water via deze zelfde Vaartse Rijn direct weer zou wegvloeden, wordt in de jaren 1870 parallel aan de Vaartse Rijn een enkele meters hoge (inundatie)kade aangelegd door de genie van het leger en wordt daarom in de volksmond ‘Geniekade’ genoemd. Deze kade sloot direct ten oosten van het Fort Vreeswijk aan op de Lekdijk (zie afb. 5), volgt de fortgracht in westelijke richting, en boog bij de Wierselaan via een haakse bocht af naar het noorden. Het tracé van de kade loopt via boerderij De Oude Wiers noordwaarts naar de Bongenaar en daarvandaan via Fort Jutphaas naar de stad Utrecht. Onderweg kruist het meerdere sloten en weteringen, waaronder de Schalkwijksewetering en Houtensewetering. Bij een

inundatie kan de kade sluitend worden gemaakt, door deze watergangen af te dammen tussen de twee op heipalen gefundeerde bakstenen sluishoofden. Op afb. 8 is het ‘damsluisje’ in de Houtensewetering bij de Bongenaar (in Jutphaas) te zien. In de jaren ’50 werd de kade afgegraven. Er zijn nog enkele damsluisjes en andere elementen behouden gebleven, wat helaas niet geldt voor het damsluisje in de Houtensewetering, ter hoogte van de huidige Marconibaan.

‘Objets Trouvé’ in Het Klooster

Na de aanleg van het Lekkanaal in de jaren ‘30, een zijtak van het Amsterdam-Rijnkanaal, schuift de stoplijn en achterkade van de waterlinie en daarmee het inundatiegebied in 1934 op tot direct

ten oosten van dit nieuwe Lekkanaal. Daar wordt een nieuwe (achter)kade aangelegd, waarmee tegelijk een gedekte weg wordt gecreëerd langs het kanaal. De oost-west georiënteerde Schalkwijksewetering wordt doorsneden, daarom wordt in de oostelijke kade van het Lekkanaal een sluisje gebouwd, die zowel voor de waterinlaat voor de inundatie als voor de lokale scheepvaart dient. Bij de verbreding van het Lekkanaal, vanwege de aanleg van de derde sluiskolk van de Beatrixsluis, is het sluisje in 2017 in vier delen gezaagd en als ‘objet trouvé’, zo’n 120 meter oostelijk van de oorspronkelijke locatie verplaatst. Op afb. 9 en 10 is de oude en de huidige situatie te zien. Om dezelfde reden werd de kazemat Vreeswijk-Oost (afb. 12 en 13) in 2017 naar een

Afb. 7. Zicht op Fort Vreeswijk, gezien naar het zuidoosten. Links het monumentale kruitmagazijn, rechts een inmiddels gesloopte opslagloods. Op de achtergrond de Lekdijk. Jaren ‘60 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 8. Het inmiddels verdwenen ‘damsluisje’ in de Houtensewetering, nabij de Bongenaar in Jutphaas. Links en rechts van de beide sluishoofden sloot de kade aan. Jaren ‘60 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 9. Zicht op het sluisje en toegang tot de Schalkwijksewetering, gezien over het Lekkanaal naar het oosten. (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 10. Hetzelfde sluisje als ‘objet trouvé’ op het droge, zo’n 120 meter oostelijk van de oorspronkelijke locatie (2018, foto auteur)

Afb. 11. Inundatie van het gebied ten oosten van de Beatrixsluis (nu Het Klooster), door de Duitse bezetter in februari 1945, gezien naar het westen. Op de achtergrond de Voorhavendijk en de beide heftorens van de Beatrixsluis (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 12. De kazemat Vreeswijk-Oost op de oorspronkelijke locatie, gezien vanaf de Voorhavendijk naar het oosten, jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

nieuwe locatie, 150 meter naar het oosten verplaatst. Deze kazemat is één van 24 nog resterende V.I.S. kazematten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie (vernoemd naar voorschrift 77, Voorschrift Inrichten

Stellingen, 1928). Van belang is de functionele en fysieke samenhang met de kazemat Vreeswijk-West, wat een zeldzaam voorbeeld is van een gevechtsofstelling uit de laatste fase waarin statische, per-

manente versterkingen worden aangelegd. In 1940 is het gebied geïnnundeerd door het Nederlandse leger, en in 1945 door de Duitse bezetter (zie afb. 11).

Afb. 13. De kazemat Vreeswijk-Oost op de nieuwe locatie als 'objet trouvé', gezien naar het noordwesten (2020, foto auteur)

De tram bij Cityplaza (foto Gerard Janssen, lid Fotogein)

Deadline

De deadline voor de volgende uitgave van de Cronyck de Geyn is 1 juni a.s.; wij zien uw bijdrage graag tegemoet!

De redactie behoudt zich het recht voor uw bijdragen, indien nodig, in te korten. Neem gerust contact op om suggesties.

Wij verwachten dat de volgende Cronyck half juli door onze vrijwilligers verspreid wordt.

Wie, o, wie...

Afbeelding van een medewerker van de provincie Utrecht in het provinciehuis aan Achter St.-Pieter te Utrecht, bij een kaart met de gewenste railverbinding (tramlijn) tussen Nieuwegein en Zeist via Utrecht (1976).

Wie weet wie deze anonieme ambtenaar is? Graag uw tip mailen aan de redactie.

(afbeelding HUA)

Het gezicht van de sneltram

Herinneringen van Herman van de Klij

Sjaak Boone

De sneltram tussen Utrecht en Nieuwegein of IJsselstein bestaat 40 jaar.

Wie waren de mensen die het gezicht van de sneltram bepaalden?

Ga eens met Herman van de Klij praten, hij is vanaf de start van de sneltram trambestuurder geweest, raadde men mij aan. Een afspraak was snel gemaakt en zo kwam het dat ik op een regenachtige avond aanbelde bij zijn appartement.

Herman van der Klij werd in 1949 geboren in Tull en 't Waal. Na de lagere school volgde hij twee klassen van de Ambachtsschool in IJsselstein. Leren was aan hem niet besteed. "Ik ben geen studiebol", vertelt Herman. Zijn vader vond dat hij niet zomaar thuis kon blijven. "Dan ga je maar werken" zei hij en zo kwam het dat Herman een baantje kreeg bij de steenfabriek de Ossenwaard. Hij moest daar eerst met paard en wagen gedroogde stenen van de droogrekken naar de oven brengen. Later werd dat met een tractor gedaan. Hij werkte daar enkele jaren en stapte later over naar de bouw, waar hij als timmerman ging werken. Op 18-jarige leeftijd trad hij in dienst bij de Utrechtse bakkerij Do Schat, die veel filialen in Utrecht Oost had. Die filialen moesten bevoorradat worden. De bakker vergoedde de opleiding tot vrachtwagenchauffeur. Het was hard werken bij de bakkerij. Het waren lange dagen. Het brood moest heel vroeg in de ochtend van de bakkerij naar de filialen worden gebracht. Herman kwam ook laat thuis.

De lange werktijden waren de oorzaak dat Herman op 22-jarige leeftijd als buschauffeur ging werken bij de Vervoersmaatschappij de Twee Provinciën. Deze maatschappij ging in 1974 op in de N.V. Verenigd streekvervoer Westnederland. In hetzelfde jaar was besloten om een sneltramverbinding tussen Utrecht en Nieuwegein of IJsselstein aan te leggen. Het was de bedoeling dat de buschauffeurs ook konden worden ingezet als trambestuurder. Het paneel van de tram was op dezelfde manier ingericht als bij de bus. De rem- en gaspedalen zaten ook op dezelfde plaats. Het enige wat aan de

tram ontbrak was een stuurwiel. Het personeel kon kiezen of men al dan niet ook als trambestuurder ingedeeld wilde worden. Herman koos voor de gecombineerde optie.

De controleurs van Westnederland zijn op cursus geweest bij de HTM te Den Haag. De toekomstige trambestuurders kregen vier weken cursus met theorie. Er zijn 27 tramstellen aangeschaft bij SIG in Zwitserland. In 1982 werden de eerste tramstellen afgeleverd. Gedurende een jaar hebben een trambestuurder in opleiding en een controleur testritten gemaakt. In plaats van passagiers werden tonnen in de tram geplaatst om het juiste gewicht te simuleren. Aanvankelijk kenden de trams veel kinderziekten. Zo werkte de verwarming nauwelijks. Uiteindelijk werd de tramlijn officieel geopend op zaterdag 17 december 1983. Op zondag 18 december mochten de passagiers gratis van de lijn tussen Nieuwegein en Utrecht gebruik maken. De verlenging naar IJsselstein werd pas op 14 december 1985 in gebruik genomen.

Herman werd twee dagen per week ingeroosterd als trambestuurder. De overige dagen van de week reed hij als buschauffeur.

De eerste trams kenden zitplaatsen met kussens. Er was in het begin veel vandalisme, waarbij met graffiti werd gespoten en waarbij de stoelkussens kapot werden gesneden. Herman heeft nog meegewerkt in de bedrijfsfilm Clean Machine die bedoeld was om het vandalisme terug te dringen. Dat is niet gelukt en daardoor zijn de huidige rytuigen uitgerust met hufferproof meubilair.

Als buschauffeur heeft Herman met weinig incidenten te maken gehad. Hij gaf aan dat hij wel collega's had, die in problemen kwamen met passagiers. Herman reed op een traject van Utrecht naar Amsterdam. De Bijlmer was een tussenstation. De afstand tussen de Bijlmer en Amsterdam bedroeg 3 strekken op de strekkenkaart. Met een passagier die maar 2 strekken wilde afstempelen had Herman ooit een meningsverschil. "Ik ga je slaan" zei de passagier. "Kijk hier eens naar" zei Herman, en hij toonde zijn indrukwekkende hand. De passagier ging toen akkoord met het afstempelen van 3 strekken.

Herman reed vaak ook de laatste bus van Gorinchem naar Utrecht. De passagiers waren uit stappen geweest en hadden vaak wat alcohol genuttigd. In die peri-

ode werd sterk gerookt en ondanks het rookverbod zag de bus blauw. “Jongens, doe die sigaretten uit” zei Herman dan, “Ik krijg er moeite mee en jullie ook”. Zonder verder morren werden dan de sigaretten uitgemaakt.

De gemeente IJsselstein had vanaf het begin slagbomen geplaatst bij de spoorwegovergangen. De gemeente Nieuwegein had dat aanvankelijk niet gedaan, waardoor er verschillende ongevallen zijn geweest. Na een incident met een scooterrijder, die de aanrijding met de tram niet had overleefd, werden er in Nieuwegein ook slagbomen geplaatst. In Utrecht reed een tram tegen een vrachtwagen met een betonpomp aan, doordat de pijpen daarvan uitstaken boven het tramtracé. Bij die aanrijding werd een oudere passagier geraakt, die is overleden.

Als trambestuurder heeft Herman twee aanrijdingen met personen meegemaakt. Zo reed hij ooit een fietser aan, die de tram niet had horen aankomen. Op een ander moment kwam er een meisje aangelopen, niet op de reguliere voetgangersovergang. Zij kwam onder de tram terecht. Herman werd door een collega onmiddellijk van de tram gehaald. Hij mocht even tot rust komen en werd naar huis gestuurd. Later hoorde hij dat de ambulancebroeders de grootste moeite hadden gehad om het meisje te helpen. Zij was gewond, maar kroop steeds verder onder de tram van de medewerkers met witte jassen vandaan, vermoedelijk vanwege een eerder opgelopen trauma. Na twee weken werd Herman door een collega opgehaald. Die bracht hem naar het ziekenhuis waar het meisje naar toe

was gebracht. Zij zat nog wel onder de blauwe plekken en schrammen, maar zat prinsheerlijk in bed. Een week later werd er bij Herman aangebeld. Dat waren de ouders van het meisje met een bloemstuk. Tijdens ons gesprek werd Herman bij het ophalen van die herinnering even emotioneel. Gelukkig hebben zowel de fietser als het meisje de aanrijding overleefd.

Herman en zijn vrouw Lida hebben drie dochters. Een van hun dochters kwam thuis met Eric, de zoon van een vroegere chef van zijn vrouw Lida. Na verloop van tijd besloot schoonzoon Eric op aanraden van Herman ook te kiezen voor het beroep van buschauffeur.

Dat Herman zijn beroep leuk vond, mag blijken dat hij na zijn pensioen op 66-jarige leeftijd en 6 maanden nog tot zijn 69^e jaar als buschauffeur heeft gewerkt. Zijn laatste rit mocht hij maken in een versierde bus. Van die laatste rit werd een foto-reportage gemaakt.

Maar Herman was er de man niet naar om achter de geraniums te gaan zitten. Hij gaf zich daarom op als vrijwilliger

voor de wijkbus die op dinsdag bewoners van Vreeswijk naar City Plaza brengt. Mandy van de vrijwilligerscentrale stelde wel als voorwaarde dat Herman zich liet bijscholen. Hij had niet verteld dat hij vroeger buschauffeur was geweest. Toen de leider van de bijscholingscursus Herman ontmoette bleek dat een vroegere collega te zijn. “Jij hebt helemaal geen bijscholingscursus nodig”, zei die en het gevolg was dat Herman voortaan de nieuwe vrijwilligers van de wijkbus mocht inwerken. Er zijn inmiddels 15 vrijwilligers. De wijkbus kent een tevredenheidsscore van 9,7 %, waarbij vooral de punctualiteit wordt geroemd. Inmiddels zijn de passagiersaantallen van de wijkbus zodanig toegenomen dat het wellicht lonend is om de opgeheven buslijn opnieuw weer in gebruik te nemen. Een foto van Herman is gebruikt voor de folder om nieuwe vrijwilligers voor de wijkbus te werven.

Herman heeft de vele wijzigingen bij de openbaar vervoersbedrijven meegemaakt. Zijn tijd bij Westnederland beschouwt hij als de beste periode. Westnederland ging later over naar het bedrijf Midnet. De concessie werd daarna gegund aan Connexion, met Frans kapitaal en vervolgens aan Qbus met Italiaans kapitaal. De primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden zijn er na al die wisselingen niet beter op geworden.

Herman van der Klij maakte de start van de sneltram mee en heeft in de periode daarna het gezicht van vervoersmaatschappij bij het publiek bepaald.

Activiteiten 2024

Historische Kring Nieuwegein

Expositie "Nieuwegein, centrum van vervoer"

Zondag 9 juni tot 5 januari 2025 in Museum Warsenhoeck

In de expositie is er veel aandacht voor de sneltram die op 17 december 1983 in gebruik is genomen. Daarnaast voor de tol van Vreeswijk en de tol van Jutphaas en het verdwijnen ervan, voor de verschillende verbindingen tussen Vreeswijk en Vianen, de route die Napoleon in 1811 volgde langs de Vaartsche Rijn, nu Merwedekanaal, van Vreeswijk naar Utrecht.

Historische verenigingen en musea uit Vianen en Nieuwegein zijn bezig met het organiseren van allerlei activiteiten rond het thema "Verbinding". Bedenk eens hoe u met de fiets, de auto, de tram enz. door Nieuwegein gaat.

Alle kunstenaars worden uitgenodigd om mee te doen met het project. Het thema kan je beperken tot "gezicht op de Lek", maar je kan het ook verruimen tot een brede uitwerking van het begrip Verbinding. De bedoeling is een reizende tentoonstelling, die op zich ook verbinding maakt. Op 15 september om 15.00 uur willen we graag de expositie openen in Museum Warsenhoeck.

Kunst-expositie Liz Ditters

9 juni tot en met 11 augustus

Deze Nieuwegeinse Kunstenares is heel veelzijdig; ze tekent, ze schildert, ze schrijft gedichten. Je vind haar werk ook terug bij Dichter. Van Plint. (meer informatie: www.lizditters.nl).

Napoleon en de Erfgoedtour Historische Bedrijfsvoertuigen

Vrijdag 21 juli

De Erfgoedtour Historische Bedrijfsvoertuigen komt naar Nieuwegein. Ook Napoleon is er! Zie ook bij de Museumwerf.

Kunst-expositie Iwona Kobryn

28 juli tot en met 11 september

Lezing Route Impérial

Donderdag 12 september om 20.00 uur in het stadhuis

Lezing door Siety Meijer over de Route Impérial. Wist u dat deze in Nieuwegein liep? En weet u ook waar?

Kunst-expositie "Verbinding"

15 september tot en met 3 november

Excursie Panorama Mesdag

Zaterdag 21 september aan de Zeestraat te Den Haag

Het Panorama Mesdag is een geschilderde optische illusie, slechts één van de twintig die ter wereld bewaard zijn gebleven.. Door het doek en het voorterrein heeft de kijker het idee dat hij zich in het Scheveningen van 1880 bevindt. De schilder Hendrik Willem Mesdag heeft eraan geschilderd, samen met enkele andere schilders van de Haagse School, die hun eigen specialisatie hadden.

De mogelijkheid bestaat om het bezoek aan het Panorama te combineren met een bezoek aan Museum Mesdag. De verzameling van Mesdag bevat de grootste collectie van schilderijen uit de school van Barbizon buiten Frankrijk.

reünie oud-trambestuurders

Zondag 22 september

maand vd geschiedenis

Oktober

Museumwerf Vreeswijk

Schipperscafé in het Theehuis

Vrijdagen 26 juli, 30 augustus en 27 september van 15 tot 18 uur in de Museumwerf

Erfgoedtour LVBHB - een groots schepenfestijn

Zondag 21 juli t/m woensdag 24 juli in de Museumwerf

De Landelijke Vereniging voor het Behoud van het Historisch Bedrijfsvaartuig, de LVBHB viert dit jaar haar 50^e verjaardag. De leden maken daarom met hun historische schepen een 1000 (!) kilometer lange toer door Nederland. Uiteraard doen ze daarbij ook Nieuwegein aan en meren aan in de Museumhaven van Museumwerf Vreeswijk.

De verenigingsleden hebben in die 50 jaar meer dan 2000 oude beroepsschepen gered van de sloop. Met veel liefde en eigen kapitaal hebben ze deze oude werkpaarden opgeknapt of gerestaureerd en een nieuwe toekomst gegeven als varende (recreatie)woning, charterschip of bedrijfsruimte. De verenigingsvloot is de grootste varende erfgoedvloot ter wereld! Die móet gezien worden!

De Museumwerf is open en bereikbaar vanaf de Prins Hendriklaan over een schipbrug. De Terra Nova, verenigingsschip van de LVBHB, is geopend, met terras aan dek en een belevenistafel over historische bedrijfsvaartuigen.

Zondag 21 juli: Napoleon verwelkomt de vloot, zie bij Museum Warshoeck. Vanaf 18:30: Dweilorkest de Batenbouwers zorgt voor de muzikale begeleiding langs de Herenstraat. Vanaf 19:30: Feestelijk onthaal van de vloot bij de Amaliabrug door zeemanskoor "De Brulboei".

Maandag 22 juli: De schepen liggen de hele dag te pronk in de Museumhaven. Langs de kade infodoeken over ons Varende Erfgoed. 14:00 Officiële opening door de Commissaris van de Koning en de Burgemeester van Nieuwegein. Zij hijsen de provincievlag, resp. de gemeentevlag aan boord van de Terra Nova. Aansluitend laden van de streekgebonden producten om mee te nemen tijdens de ErfgoedTour.

Dinsdag 23 juli: 10:00 tot 17.00 uur gezellige Zomermarkt op de Prins Hendriklaan, met een grote diversiteit aan kramen, dus komt allen! Langs de kade info-doeken Varende Erfgoed. Schepen in de Museumhaven die te bezoeken zijn, voeren een speciale vlag. Gezellige muziek: Zeemanskoor De Brulboei zal afwisselend met de Dolle Diva's in de middag veel meezingnummers brengen. Kom ook genieten. Wim Hoefakker laat met zijn drijvende draaiorgel weer bekende melodieën horen.

Woensdag 24 juli: Vanaf 09:00 Uitzwaaien van de vloot die via de Koninginnensluis vertrekt richting de volgende etappeplaats: Rotterdam. Kijk voor meer info over de ErfgoedTour op www.lvbhb.nl.

Tentoonstelling verbinding Vreeswijk – Vianen.

Opening/start in juli in de Museumwerf: Nog nader te bepalen, kijk op onze facebook-pagina.

Tattoo Catwalk

Zondag 1 september van 14 tot 16 uur in de Museumwerf

Pieremachocheltocht en Bootjesdag

Zaterdag 7 september in de Museumwerf

Historische filmvertoning

Vrijdag 13 september in de avond in de Oude Sluis

Open Monumentenweekend

Zaterdag 14 en zondag 15 september

Van 14 april tot 1 oktober
Op afspraak Rondvaarten Openluchtmuseum
Nieuwegein en Historische vaartocht naar Stadskraan
Utrecht

Hoe goed kent u Nieuwegein?

Vliegen er draken rond in Nieuwegein? Je zou het haast geloven als je deze foto ziet, al lijkt dit sprookjesfiguur tamelijk onschuldig en zelfs enigszins vriendelijk. Weet u waar u deze draak kunt vinden? Stuur dan uw oplossing in vóór 15 augustus in naar cronyckdegeyn@museumwarsenhoek.nl en wellicht wordt u dan getrokken als winnaar van een waardebon van € 20,-. Meedoen verplicht u tot niets.

In de vorige uitgave werd gevraagd naar de naam van het appartementencomplex op de foto. Velen wisten de juiste naam op te geven: De Groene Trappen op de hoek van de Graaf Florisweg en de Jutphasestraatweg. Bij de ingang aan de Lemsterschans staat de naam van het complex duidelijk aangegeven. Uit alle inzendingen is Maaïke Hulleman getrokken als de winnaar van de waardebon, zij kan deze binnenkort tegemoet zien.

Foto: Ton Vis

WELKOM OP HET MUNTPLEIN!

... EN STRAKS WEER KLAAR VOOR DE TOEKOMST!

Bij Winkelcentrum Muntplein kunt u terecht voor gezelligheid en al uw dagelijkse boodschappen, zelfs met een historisch tintje: van boeken over de lokale geschiedenis, 'Oude Jutphaas' kaas en -zoutjes tot bier van de Nieuwegeinse Zevenstar Brouwerij!

muntplein
winkelcentrum

Volg ons via: www.facebook.com/winkelcentrummuntplein

Historische Kring Nieuwegein

MUSEUMWERF

VREESWIJK

DE PLAATS VOOR DE HISTORISCHE BINNENVAART

Cronyck de Geyn

Uitgave van de Nieuwegeinse Musea

Jaargang 46 - Nummer 4 - 2024

Colofon

Cronyck de Geyn is een gezamenlijke uitgave van de Nieuwegeinse Musea

ISSN 1384-7139

Redactie

Annie van Rees, eindredacteur

Ton Vis

Wolfgang Herrlitz

Sjaak Boone

Contact

cronyckdegeyn@museumwarsenhoeck.nl

Bij de voorpagina:

Ook in Jutphaas en Vreeswijk had de Tweede Wereldoorlog veel impact. Op de voorkant de foto die Renée Blom gebruikte voor haar boek: de komst

van de eerste Duitsers op bootjes in de Koninginnensluis in Vreeswijk (foto: Archief W. van den Heuvel)

Op haar boek kwamen veel reacties. Nu schrijft ze het volgende deel. Verderop in deze Cronyck vertelt ze er meer over.

Adverteren in de Cronyck?

Neem contact op met de redactie voor de mogelijkheden en de tarieven.

Opmaak: Michiel Ridderikhoff

Mede mogelijk gemaakt door de gemeente Nieuwegein

De teksten van de Cronyck de Geyn vallen onder Creative Commons Naamsvermelding - NietCommercieel - GelijkDelen 4.0 Internationaal. Voor de afbeeldingen kijkt u in het onderschrift van de foto's

Losse nummers € 2,50

Van de redactie

Ja! De Cronyck de Geyn is er weer, hij ligt weer voor u! En alweer betekent dat veel plezier! Want er staan weer veel interessante dingen in. Dus ga er even voor zitten en geniet van het interview met de burgemeester; een nieuwe aflevering van de weg door Siety Meijer; een interview met de 50-jarige Algemene Hulpdienst Nieuwegein; nieuws over het Prins Hendrik Internaat: Henny Kranenburg vertelt over haar fijne herinneringen en de reünie die zij organiseert; en heeft u al 's nagedacht over wat er allemaal in Vreeswijk achter de huizen was? Lees het bij Bart Jan Damstra! Bart Jan Damstra heeft ook een aantal foto's over vervoer geselecteerd uit de Collectie Van Zutphen en roept ons op de tentoonstelling 'Nieuwegein, centrum van vervoer' te gaan bekijken in Museum Warsenhoeck. Die is er nog tot 5 januari. Ook kunt u nog een artikel over de speurtochten van Renée Blom voor haar nieuwe boek lezen en de aankondiging van de tentoonstelling 'Jong in de oorlog'. Kortom: heel veel te zien, en kent u de vaste collectie al? Want dan moet u natuurlijk ook nog langs de Museumwerf Vreeswijk: kijk in de activiteiten wat daar allemaal te zien is. En tussendoor ziet u dan het huidige Nieuwegein: weet u waar de foto op de achterkant is genomen?

Conclusie: lees, kijk en geniet!

*Namens de redactie,
Annie van Rees, eindredacteur*

Inhoud

Van de redactie	2
De verborgen parels van Nieuwegein <i>Sjaak Boone en Annie van Rees in gesprek met de burgemeester</i>	3
Hooibergen, hofjes, koepels en koetshuizen in de dorpskom van Vreeswijk. <i>Bart Jan Damstra</i>	5
AHN: Wie goed doet, goed ontmoet <i>Annie van Rees in gesprek met Tjitske Kuiper</i>	13
Van Utrecht naar Vreeswijk – geschiedenis van een weg (5) <i>Siety Meijer</i>	15
Reunie Prins Hendrik Internaat <i>Annie van Rees in gesprek met Henny Kranenburg</i>	18
Nieuwe verhalen en unieke foto's in allerlaatste boek Twee dorpen in oorlogstijd <i>Renée Blom</i>	20
Collectie Van Zutphen: Vervoer over weg en water in Vreeswijk <i>Bart Jan Damstra</i>	23
Activiteiten 2024	27

De verborgen parels van Nieuwegein

Sjaak Boone en Annie van Rees in gesprek met de burgemeester

Burgemeester Marijke van Beukering is nu alweer een jaar burgemeester van Nieuwegein. Ze was al op veel plaatsen en bij veel evenementen. Hoog tijd voor een interview met de Cronyck de Geyn dus. Ze heet ons vrolijk welkom: 'Wat leuk dat jullie er zijn!'

Ze vertelt enthousiast over Nieuwegein, terwijl ze naar de grote kaart van Nieuwegein kijkt die op de muur van haar kamer hangt. De groeigemeente Nieuwegein heeft een aparte naam, maar er is veel te ontdekken, merkte burgemeester Marijke van Beukering toen ze de verschillende wijken van Nieuwegein bezocht. Ze zegt met een enthousiaste lach 'en de naam Nieuwegein is ook wel geinig.' Ze geniet ervan dat Nieuwegein naast de historische kernen Jutphaas en Vreeswijk verschillende wijken kent met een geheel eigen karakter. Hoewel zij tweeëntwintig jaar in IJsselstein heeft gewoond, zijn die karakteristieken haar eerder nooit zo opgevallen omdat ze meestal snel over de doorgaande wegen door Nieuwegein reed. Ze roept iedereen op juist eens van die doorgaande wegen af te slaan en te genieten van de verborgen parels van Nieuwegein. Ze wil zich ervoor inzetten die beter zichtbaar te maken.

Wij treffen haar op een druk moment. De doorgaande wegen door Nieuwegein waren door een afsluiting van de A2 op vrijdag 16 augustus 2024 geheel verstopt. Er is nu crisissoverleg tussen Rijkswaterstaat en de gemeente Nieuwegein. De afspraak met de redactie van de Cronyck de Geyn is al maanden eerder gemaakt en de burgemeester heeft hem niet willen afzeggen. Maar aan het einde van de middag gaat zij een verklaring geven aan RTV Utrecht.

Op tafel ligt de laatste uitgave van de Cronyck de Geyn, een blad dat wordt gepubliceerd met steun van de gemeente Nieuwegein. Wij vragen naar haar mening over het erfgoed van Nieuwegein. Achteraf realiseren wij ons dat een dergelijke vraag aan een burgemeester vragen naar de bekende weg is.

Want zij heeft als burgemeester vooral een verbindende rol bij het bewaren van het immaterieel erfgoed. Dat zijn tradities en gewoonten die van generatie op

Cees Rutten Fotografie

generatie worden doorgegeven. Zo heeft iedereen Marijke van Beukering kunnen ontmoeten bij de Dodenherdenking op 4 mei, de Bevrijdingsdag op 5 mei en de Indiëherdenking op 15 augustus. "De herdenkingen hebben vooral als doel om een waarschuwing door te geven aan de jongere generatie waartoe antisemitisme of raciale ongelijkheid kunnen leiden. Dat vind ik belangrijk om te doen." Daarnaast heeft zij ook evenementen bezocht als de Dag van de Vaart, de Koningsdag en de Avondvierdaagse. Traditiegetrouw ontvangt de burgemeester natuurlijk Sinterklaas.

Wanneer je ons democratische kiesstelsel ook als immaterieel erfgoed beschouwt, speelt de burgemeester daarin ook een zeer belangrijke rol. In tegenstelling tot het buitenland wordt de burgemeester in Nederland door de Kroon benoemd,

maar speelt de vertrouwenscommissie van de gemeenteraad een cruciale rol in het selectieproces voorafgaand aan die benoeming.

Maar ook bij het materiële erfgoed kom je Marijke van Beukering tegen. Zo bezocht zij vorig jaar op Open Monumentendag verschillende monumenten, waaronder kasteel Rijnhuizen, en bracht een bezoek aan de kunstmarkt. Nieuwegein is volop in ontwikkeling. Sommige gebouwen uit de jaren '70 zijn alweer afgebroken en op diverse plaatsen verschijnen nieuwe woningen. De stedenbouwkundige opzet van Nieuwegein dateert alweer uit die tijd en zit af en toe nieuwe ontwikkelingen in de weg. Ze heeft er vertrouwen in dat het lokale bestuur er iets moois van zal maken.

Moderne gebouwen zijn soms de monumenten van de toekomst. Op de vraag of het niet jammer is dat een spraakmakend gebouw als het gemeentehuis aan het oog wordt onttrokken door een aantal nieuwe woontorens antwoordt Marijke van Beukering dat zoiets het logisch gevolg is van een binnenstedelijke vernieuwing. De huidige aanpassing van het gemeentehuis heeft ook tot gevolg dat de oorspronkelijke ingang van het gemeentehuis wordt verplaatst van de monumentale trap, waarmee de toenmalige trouwzaal kon worden bereikt naar de beide ingangen op de begane grond.

Marijke van Beukering benadrukt hoe goed het is dat de gemeenteraad erop aan heeft gedrongen te onderzoeken of het pand van de oude Persil zeepfabriek als industrieel erfgoed behouden kan worden. Hoewel de bestemming gaat veranderen van fabriek naar de Zeepfabriek als ontmoetingsplek, om te wonen, te ondernemen en een talentenplek wordt ingezet op behoud van het stoere karakter van de gebouwen. Zij is het eens met het uitgangspunt van het verdrag van

Malta, waarin is overeengekomen dat monumenten zoveel mogelijk vanuit de bevolking zelf worden aangewezen. Monumenten maken deel uit van het collectieve geheugen van de inwoners van Nieuwegein. Daarom is het nuttig dat deze in ieder geval op Open Monumentendag kunnen worden bezocht.

Nieuwegein kent een aantal verborgen parels: er zijn wel drie forten van de (Nieuwe) Hollandse Waterlinie. Daarnaast stromen er verschillende zeer oude waterwegen door de gemeente met kunstwerken als sluizen en bruggen. Door die waterwegen heeft Vreeswijk een belangrijke rol gespeeld in de binnenvaart door Nederland. De gemeente kent ook nog twee kastelen, al liggen die gewoonlijk achter een hek en zijn zij nauwelijks zichtbaar vanaf de weg. Ga net als Marijke van Beukering eens bij Museum Warsenhoek ontdekken hoeveel kastelen er vroeger waren! Zij heeft ook de museumwerf Vreeswijk bezocht, die van oudsher een belangrijke rol heeft in het onderhoud van het varend erfgoed en het vertellen daarover. De inwoners van Nieuwegein mogen volgens haar daarom trots zijn op hun gemeente en al die verborgen parels!

Want Nieuwegein is gaaf en vol verhalen! Als burgemeester heeft Marijke van Beukering diverse echtparen bezocht met een bijzonder huwelijksjubileum. Veel daarvan hebben een groot deel van hun leven in Nieuwegein gewoond. Nieuwegein was indertijd niet hun eerste keus, maar zij zouden nu niet meer willen verhuizen. Zelfs hun kinderen zijn vaak in Nieuwegein blijven wonen.

Na afloop van het gesprek begeleidt Marijke van Beukering ons persoonlijk naar de uitgang, waarbij wij de vergaderzaal passeren waar deelnemers nog steeds vergaderen over de maatregelen ter voorkoming van een verkeersinfarct bij de afsluiting van de A2 in de komende weekeinden.

Hooibergen, hofjes, koepels en koetshuizen in de dorpskom van Vreeswijk.

Deel 1: westzijde tot 1850

Bart Jan Damstra

In mijn onderzoek naar de eigenaren- en bewoningsgeschiedenis van de huiserven in de dorpskom in Vreeswijk kom ik naast gegevens over de bebouwing, gebruik van het huiserf, eigenaars en bewoners en hun beroepen, ook gegevens tegen over wat zich áchter die bebouwing op het huiserf en de landerijen daarachter bevond aan tuinen, hofjes, koepels en stallingen en agrarische activiteiten. Deze schil om de bebouwde kom vormt de overgang naar het 'buitengebied'. Op basis van enkele kenmerkende situaties en locaties schets ik een (globaal) beeld van deze structuur en haar context in de periode 1650-1850. In dit deel behandel ik het gebied ten westen van Vaartse Rijn en Oude Sluis.

Afb 1. Vreeswijk rond 1820. Gedigitaliseerde kadastrale kaart 1811-1832 (hisgis.nl; bewerking auteur). Legenda: bruin=dijk, geel=hooiland, roze=tuin, lichtgroen=boomgaard, donkergroen=(griend)bos, mintgroen=weiland, beige-wit=bouwland, blauw=kerkhof, bruine cirkel=hooiberg. Cijfer in zwarte cirkel=item deel 1 westzijde. Cijfer in blauwe cirkel=item deel 2 oostzijde. Groene stippellijn in (B), bij [8]= tracé van de 'gemene steeg', in verlengde van De Hol. Groene stippellijn in (C) tussen [17] en [18]= voormalige steeg tussen Dorpsstraat en Pinnemakershaven (het veer op Vianen)

Bronnen en afbakening

De omvang van de dorpskom begin 19e eeuw (met dan ruim 100 huizen) is de afbakening van het onderzoeksgebied. De bronnen zijn oude kaarten, dorpsarchieven, notariële archieven en krantenarchieven. De bronnen zijn behoorlijk accuraat; bij voorkeur heb ik meerdere vermeldingen gezocht en gebruikt. Daarbij was de vraag: van wie was de grond, door wie werd die gebruikt, met welk doel en wat was de ligging. De eerste kadastrale kaart kwam tot stand in de periode 1811-1832 en is de eerste betrouwbare registratie én plattegrond en is, gecombineerd met gebruik van oudere kaarten, een belangrijk middel voor het lokaliseren en plaatsen van de gevonden gegevens. Het gebruik van de grond én van de gehanteerde termen verandert in de loop van de tijd. De bronnen spreken over koepel, speelhuis, tuin, hofje, akker of griend(bos). ‘Hof(je)’ lees ik als: (sier) tuin, plaats van aangename verpozing of ‘terrein van vermaak’.

De westzijde wordt behandeld in drie deelgebieden. De tussen blokhaken ge-

plaatste volgnummers in de titels en teksten verwijzen naar de locatie op de kaart (afb. 1). De verwijzing naar de kadastrale nummering van 1811-1832 wordt tussen haakjes weergegeven, bijvoorbeeld: (kad. B230).

A - ‘UTRECHTS EINDE’ – ten noorden van de Tramstraat

Dit gebied strekt zich uit van de wegtol in het noorden, tot de Tramstraat in het zuiden. Het was het einde van het dorp aan de Utrechtse zijde, ook wel Noordeinde. Het pand ter plaatse van Dorpsstraat 20, genaamd ‘De Dom(storen)’, was een belangrijke herberg waar ook regelmatig openbare verkopen en aanbestedingen plaatsvonden. In het achterhuis woonde eind 18^e eeuw Rijnschuitschipper Arend van Oostrum¹, die hier mogelijk ook zijn jaagpaard heeft gestald, maar meer aannemelijk is de nabijgelegen Stadsjagersstal [5]. De vier woninkjes ten noorden van deze stal staan in de 17^e eeuw bekend als ‘camers’, zeer kleine woningen dus.² Nabij de Kleine brug bevindt zich ‘het Utrechts veer’, de aanlegplaats van de veerschuitten (Rijnschuiten) op Utrecht.

Achter de bebouwing is een opvallend grote concentratie van tuinen en hofjes. In 17^e eeuw blijken met name de aanzienlijke inwoners (schout) Mathijs Lobberrecht en (tollenaar) Aart de Voorn grote delen van de tuinen in de deelgebieden A en B achter de huiserven met tuinen aan de Dorpsstraat in bezit te hebben (zie ook kadertekst). Daarna (b)lijken deze tuinen min of meer bij de betreffende huizen te zijn gevoegd waar deze recht achter zijn gelegen. De tuinen en andere percelen liggen aan gezamenlijke (ontsluitings) weggetjes, aangeduid als ‘gemene steeg’.

[1a] ‘De Duivenkamp’, huis en hof; ter hoogte Irenestraat 1 t/m 9 (kad. B196a+B196b); [1b] aan weerszijden van de huidige Irenestraat (kad.B196)

Het perceel grensde aan de tuinen achter de bebouwing van de Dorpsstraat en dankt haar naam aan het feit dat hier in de 17^e eeuw duiven werden gehouden, zie kadertekst. In de 17^e eeuw neemt het gerecht maatregelen naar aanleiding van onbehoorlijke en ongeoorloofde praktijken, zoals het bleken van de was op de uitweg van de Duivencamp⁴. Het perceel is al vanaf begin 17e eeuw in het bezit van de notabelen van het dorp.

Bij de verkoop aan drost Jan Leonard Wintgens blijkt het te bestaan uit twee akkers weiland, samen ruim twee morgen (ca. 1,7 ha) groot, met een boomgaard van één morgen (ca. 0,86 ha) groot ten noorden daarvan, in het westen grenzend aan ‘de palen van de schuttinge van den hof van den heere ontfanger van Westrenen’ [=15], en ten noorden aan de boomgaard van dijkmeester Gijsbert van der Ven, ‘zijn uijt weg hebbende op den Vaardsen dijk [=Rijndijk]’⁶

De afsplitsing perceel [1a] is in 1811 in eigendom van de latere burgemeester Willem van der Muelen en wordt als ‘de huijzinge en hof’ benoemd als een belending bij een verkoop.⁷ In de Utrechtsche provinciale en stads-courant van 26-5-1847 is sprake van: Openbare verkoping van: huis ingericht tot twee woningen, met stookhok, werkschuur, ruim erf en grote tuin met exquise vruchtbomen.

[2] ‘Armenbogaard’; ter plaatse van Margrietstraat ten noorden van Tramstraat (kad.B230)

Op een onbekend moment is dit driehoekige perceel in bezit gekomen van

Verkoop van hofjes, boomgaarden en een visserij in 1669

Een verkoping in 1669 geeft een beeld bij het gebruik van enkele stukken grond, die tot dan toe in één hand waren. De schuldeisers van de overleden schout Mathijs van Lobberrecht verkopen:

(1) ‘vier mergen, ende twee hont lants genaempt den Duijven camp [=1] vercoft aen Anthonis de Voorn tollenaar’

(2) ‘sekeren hof boomgaardt ende schuer met duijve vlucht ende visserijen gelegen aen het Uterechs Eijnde vercocht als voren aen [smid] Dirck van Waij’ (de visserij = tussen [2] en [3])

(3) ‘een boomgaertgen, aende Schans [=2] als boven vercoft aen Frederick de Veer, ontvanger [licentmeester]’

(4) ‘een hofgen aende meulen [=14] gekost bij Hendricus van Lanckeren predicant’

Afb 2. Uitsnede van een kaart van de situatie eind 1672. De gemarkeerde waterpartij zal de genoemde ‘visserij’ zijn tussen [2] en [3]. Het is gelegen in het tracé van de gracht van de 16e eeuwse vestingwerken rond het dorp, zie afb 3. Rond 1820 is het een boomgaard, zie afb 1. Onder de omgeving van de kleine brug, ter plaatse van de Kippenbrug. De kaart is gedraaid, zodat het noorden boven is (HUA Topografische Atlas collectie Muller, inv. 2130)

de Hervormde Kerk. In 1783 vermeld als belending: ‘ter halve sloot zuidwaards tot aan de boomgaard van de diaconie’.⁸ En in 1844 als: ‘Een stuk land genaamd ‘het Armenboogaardje’, belend [...] ten noorden de gemeenesteeg’.⁹ De langwerpige diagonaal georiënteerde boomgaard ten oosten van het perceel is in de 17^e eeuw vermoedelijk een visserij (zie kader-tekst) en wordt in 1783 aangeduid als ‘het griendje van Pieter Blijman’¹⁰ (herbergier in de nabij gelegen herberg ‘Gorinchem’, nu Dorpsstraat 22).

[3] ‘Hof van de schout’; tussen Dorpsstraat en Margrietstraat, ter hoogte voorm. Schoolstraat (kad.B228)

In 1700 blijkt dit perceel in gebruik als hof, bij de verkoop van ‘seeckere huijsinge en erve [Dorpsstraat 12], [...] aent Utrechtse Eijnde bij off naest den hof vande schout [...]’. In 1701 wordt duidelijk waar de aanduiding van is afgeleid en wat de grootte is van het perceel: ‘streckende van de Wierse dijk opwaerts tot aent voors hoffje [dit is een andere hoffje, ter plaatse van [4] de Meermin] ende den hof van den oud schout de Voornen [=de ‘hof van de schout’], daer oostwaerts den Rijndijk, ende westwaerts ad[vocaat] t mr Aert de Voornen oft wie anders daer naest ende alomme gelegen sijñ.’ En ‘seeckeren hof groot ontrent tachtich roeden [=0,132 ha], [...] streckende van ter halver sloot van de steegh tot aent lant van Adriaen van Kesteren’.¹¹ In 1783 is sprake van ‘de tuijn van de heer ontfangen van de Dussen’.¹²

[4] ‘De Meermin’; ter plaatse van Dorpsstraat 6, 7, 8, 9 (kad.B220)

In 1787 is sprake van ‘zeekeren huijzinge erff en [hooi]berg, staande en geleegeen aan het Noord ende van de Vaart, in den Zandvelder polder genaamd de Meermin’. De huisnaam Meerman of Meermin wordt vaak gerelateerd aan koopmanschap of aan een herberg. De bijbehorende landerijen ten noordwesten van het huis strekken zich uit tot aan de Wiersdijk.¹³ In 1832 blijkt schipper Hendrik den Hartog de eigenaar te zijn. In die tijd bestaat het pand uit drie woningen. Direct ten zuiden daarvan staat een opvallend diagonaal georiënteerd pand, ter plaatse van Dorpsstraat 10. Dit blijkt in 1827 een boerderij te zijn, in bezit van Jacob Spinhoven.¹⁴

[5] Stadsjagersstal; ter plaatse van Dorpsstraat 17 (kad.B226)

De stalling is in 1832 eigendom van de stad Utrecht, en wordt in 1762 omschreven als ‘de paarde stal van de Rijnschuijtschippers’. Voor het jagen (voorttrekken) van schepen werden vaak paarden ingezet, die hier gestald werden.

[6] Huis en bijgebouwen (later pastorie Gereformeerde kerk); ter plaatse van Dorpsstraat 18-19 (kad.B227)

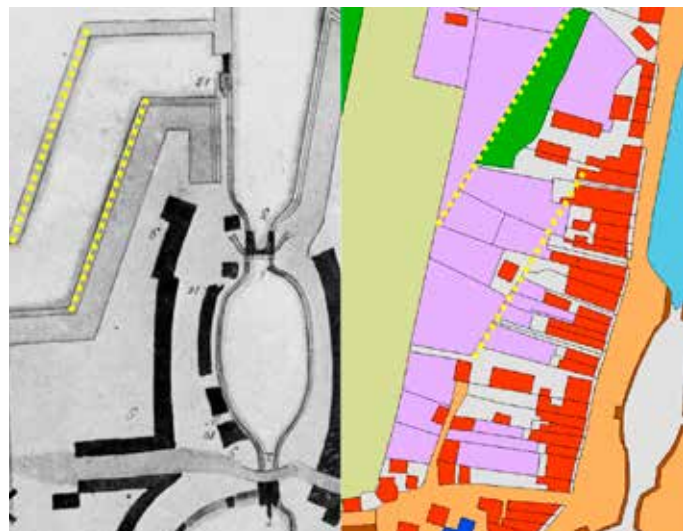
In 1700 werd een groot en aanzienlijk huis gebouwd ter plaatse van het huidige huis, het werd bewoond door notabelen als schepenen en tolontvangers. In 1786 blijkt ‘een berg schuur met den uitwegh en een grascampjen daar annex’¹⁶ bij het huis te horen, waarschijnlijk voor eigen gebruik van de paarden. En in 1800 koopt ‘den wel Ed. heer Willem van der Muelen, zeekere huizinge, thuin, stallinge en koetshuis [dit zal het meest noordelijke gebouw zijn, achter de huisjes aan de Dorpsstraat], [...] strekkende [...] tot agter aan zeker akkertje [rond 1820: boomgaard] wel eer gecompeteert hebbende de erfgenamen van de wed. de Voorne daar ten noorden de paardenstal van de Rhijschuijtschippers [=5], en ten zuiden de erfgenamen van den dijkmeester van der Ven.’ Iets zuidelijker is m.b.t. Dorpsstraat 23 in 1793 sprake van ‘zekere huijzinge [...], strekkende tot agter aan het akkertje of geweezen [=voorheen] griendtje’.¹⁷

Opvallend is dat de concentratie van de aanzienlijke bebouwing in het zuiden naar het noorden toe richting de tol overgaat van grote huizen in een concentratie van kamerwoningen. De hofjes achter de bebouwing beslaan een groot gebied en zijn in handen van de bewoners van aangrenzende huizen of van elders in het dorp. De structuur in samenhang met de voormalige vestingwerken is op-

vallend, met bijvoorbeeld de visvijver in het tracé van de gracht (zie afb 2 en 3).

B - ‘DUBBELE STRAAT’ – langs de binnenkolk

Dit gebied strekt zich uit van de Tramstraat in het noorden, tot de Molenstraat in het zuiden. Tot 1655 stonden direct langs de sluiskolk ook huizen, waardoor dit stuk Dorpsstraat een ‘dubbele’ bebouwing kende (zie afb 3). Aan de Dorpsstraat stonden diverse aanzienlijke panden, nabij de Kleine brug, en in het zuidelijke deel onder andere het huis van de Ontvanger en het kantoor van de Admiraliteit (een soort douane). De tuinen, koepels en stallingen achter de bebouwing werden ontsloten door een ‘gemene steeg’, een gezamenlijke steeg. Het gedeelte vanaf de Molenstraat noordwaarts tot ongeveer halverwege het tracé staat vanaf de 19e eeuw bekend als De Hol. Oorspronkelijk was het een doorgaande steeg die naast Dorpsstraat 28, 29 [8] (met een ‘huis in de steeg’) aansloot op de Dorpsstraat, zie afb 1. Net als in het gebied ten noorden van de Tramstraat, wordt ook dit gedeelte gekenmerkt door opvallende diagonale structuren in het kavelpatroon. Deze structuur markeert de ligging van de 16^e-eeuwse vestingwal en gracht (zie afb 3).

Afb 3. Links: een deel van een plankkaart uit 1588 van de vestingwerken; aan de sluiskolk is bebouwing te zien (HUA Topografische Atlas collectie Muller, inv. 2128). Rechts: door middel van de gele stippellijnen is de structuur van de vestingwerken uit 1588 gemarkeerd in de perceelstructuur op de kadastrale kaart 1811-1832 (hisgis.nl; bewerking auteur).

Afb 4. Uitsnede van een luchtfoto uit 1928, gezien naar het oosten, met de boerderij [7] aan de Tramstraat, dan nog een steeg (Beeldbank Rijkswaterstaat)

Afb 5. Uitsnede van een kaart van de situatie eind 1672, met daarop de boerderij en de hooiberg [7]. Rechtsonder de kleine brug en de sluisdeuren, met daar aan grenzende bebouwing, ter plaatse van de huidige Kippenbrug. De kaart is gedraaid, zodat het noorden boven is (HUA Topografische Atlas collectie Muller, inv. 2130)

[7] Boerderij; ter plaatse van Tramstraat 3, 5, 7, 9 (kad.B239); landerijen (kad.B240+B231)

Achter Dorpsstraat 28 (voorheen genaamd 'De Eikeboom') lag aan de naastgelegen steeg een boerderij, waartoe de westelijk aangrenzende stukken grond behoorden. Dit geheel was blijkbaar ommuurd, in akten van aangrenzende objecten is vaak sprake van de 'de stenen muur van Harmen Cramer'¹⁸. De houtkoper Antonie van Diemen is in de 17^e eeuw eigenaar van beide panden.¹⁹ Bij de verkoop van '2 erf-jens' achter Dorpsstraat 28, waaronder mogelijk de boerderij, blijkt de ligging/begrenzing aan de restanten van de 16^e-eeuwse vestingwal en gracht aan de westzijde. Westelijk grenst het aan het 'water van de tegenwoordige gracht', en ten zuidwesten aan 'de heul, gelegen door de schans'.²⁰

In 1761 koopt Harmen Cramer het huis 'met zijn berg en schuur bepotinge en beplantinge mitsgaders t stukje boomgaard en t duifj huijs daarop staande gelegen agter den hooijberg, [...] ende 't ackertie wel eer geweest het griendtie.' Een duifhuis is een onderkomen (vaak een stenen toren) waarin duiven werden gehouden; in de 18^e eeuw zowel een vorm van veehouderij als een vorm van luxe. In 1766 koopt de weduwnaar Harmen Cramer zijn kinderen uit 'betreffende koeien en meubilair'. Nazaat Jurrien Kramer, in 1768 bekend als 'Rijnschuijschipper'²¹, heeft de boerderij in 1827 in huur van Gerrit Kramer en Gerrit van Veersen.²² En in 1832

is Geerthruida Kramer, rentenierster, de eigenaar.

[8] Huis; ter plaatse van Dorpsstraat 28-29 (kad.B242)

Dit moet een aanzienlijk pand zijn geweest in de 17^e eeuw, wanneer het wordt bewoond door Aart de Voorn (tollenaar, notaris aan het Hof, schout) en later door Anthonie de Voorn (advocaat). Bij een verhuring in 1701 is sprake van 'huijsinge met boomgaertje en hoenderhuys'.²³ Vanaf eind 18^e eeuw is hier een vleeshouwerij gevestigd van Samuel Abrahams van Tijn/Fontijn. Bij een openbare verkoping in 1846 omschreven als: hecht en sterk huis, waarin de vleeshouwerij met goed gevolg wordt uitgeoefend, met erf, schuur en hooiberg.²⁴

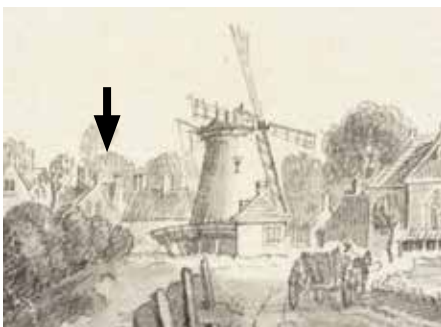
Afb 6. Het koetshuis uit 1877 van Dorpsstraat 36 [9], gelegen aan een steeg, nu de Wilhelminastraat. Hier ontstaat in de 19^e eeuw een vrijwel gesloten bebouwing. Op de voorgrond 'het Bordes' (Beeldbank Nederlands Instituut voor Militaire Historie, nr. 2011-0577)

[9] 'Het Nieuwe Logement'; Dorpsstraat 36 (kad.B256); achterzijde ter plaatse van Wilhelminastraat 1 t/m 9

In 1759 koopt Arnoudt van Westrenen, 'ontfanger van de convoyen en licenten aan De Vaart', een huis en hof, die in het zuiden grenst 'aan 't comptoir [=kantoor] van de convooyen en licenten' met de aangrenzende tuinen: een 'hoff en thuyng groot 1 hond lands. Hoff off thuyng groot 1,5 mergen lands met thuynhuys', gelegen naast de molen, en nog een 'hoff en weylant groot 1 mergen 400 roeden' [=1b].²⁵ Het betreft dus een geheel van huis, erf en aaneengesloten gelegen tuinen. Pieter de Wolff (schepen) neemt in 1771 een huis en erf 'streckenden [...] agter de voorsz huijsinge en tuijn als meede zekere hoff [...] zijn uijtgang hebbende in de steeg' [=De Hol] in gebruik. Aan de achterzijde bevindt zich 'een bakhuijs op stallinge met zijn erff en grond groot circa vijf en veertig roeden'.²⁶ In 1803 is sprake van: het 'bakhuis tot een stallinge voor twee paarden, rijtuigen en hooijzolder geapproprierd, met zijn erf en grond, [...] zijnde het bakhuis of stallinge'.²⁷ In 1877 wordt een nieuw koetshuis met koetsierswoning gebouwd (zie afb 6). Ergens achter Dorpsstraat 36 of 37, aan De Hol, stond een speelhuis of zomerhuis genaamd 'de Turkse tent'. In 1757 behoorde hier een tuin toe, daarachter lag een tweede tuin met een speelhuis en een derde tuin met een duivenhok.²⁸

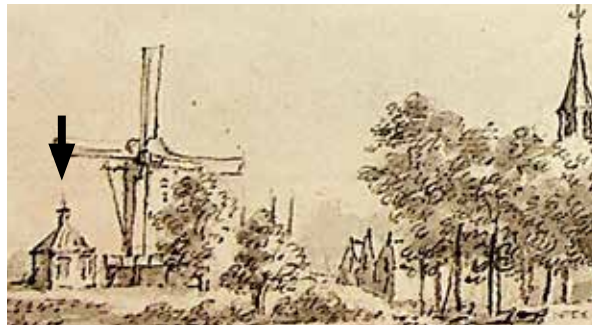
Afb 7. Uitsnede van een ansichtkaart van begin 1900, met daarop de voorganger van het huidige pand Dorpsstraat 47-48 uit 1700 [11] (collectie HKN)

Afb 8. Uitsnede van een tekening van Jan de Beijer uit 1744, gezien vanaf de Lekdijk naar het oosten. Mogelijk is links het tuinhuis/koetshuis van Dorpsstraat 47-48 [11] aan de 'gemene steeg' (later De Hol genaamd) zichtbaar (Rijksmuseum Amsterdam, inv. RP-T-1888-A-1573)

[10] Huis 'de Ossekop'; Dorpsstraat 38-39 (kad.B261)

Ossekop is een verbuiging van 'oxhoofd', een inhoudsmaat voor een wijnkruik. Er zijn echter geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van een uitspanning in dit pand. Het pand is eind 18^e eeuw eigendom van Gerrit van Veldhuizen, herbergier/kastelein in 'De Dom' (ter plaatse van Dorpsstraat 20-21). Een eerdere eigenaar (en voorouder?), Arie Jacobs van Veldhuizen, staat in 1752 bekend als 'bogaartman'. Hij zal een kweker van (vrucht)boomstammen zijn geweest, of tuinman.

Afb 9. Uitsnede van een prent uit 1749, met zicht op Vreeswijk vanuit Vianen. Links van de molen staat de koepel [14]. Rechts is de Pinnemakershaven te zien (BHIC archief 317, inv. 2707)

Afb 10. Uitsnede van een tekening uit 1744 van Jan de Beijer, eveneens met zicht op Vreeswijk vanuit Vianen. Links de koepel [14] op de Lekdijk (Rijksmuseum Amsterdam, inv. RP-T-1888-A-1572)

[11] (Heren)huis; Dorpsstraat 47-48 (kad.B269)

Dit aanzienlijke huis wordt in het belastingregister van het 'huisgeld' in 1707 aangeduid als: 't groot huijs' (zie afb 7). Het is telkens in bezit van aanzienlijke inwoners. In 1698 kocht 'Johannes Bartholomeusse van Ravensbergh, seecker ledich erff daer voor desen een huijs op gestaen heeft, [...] streckende voor van de straet tot achter aen de gemeene steech [=De Hol] toe.'²⁹ In 1765 koopt 'Hermanus van den Burgh, predikant [...], zeekere huijsinge, erve, schuur, en grond met alle de staende en leggende plaaten als mede de sitbank en de stoep [...], agter met een uijtgang in de gemeene steeg.'³⁰ In de Utrechtsche courant van 25-4-1832 is sprake van: 'Een hecht, sterk en weldoortimmerde heeren-huizinge, erve, tuin en koetshuis, [...] zijnde dezelve huizinge voorzien van drie behangen benedenkamers, allen met schoorsteen met marmere mantels, vier bovenkamers, ruime zolder, kelder en twee keukens, benevens een welaangelegde tuin, beplant met exquise vruchtboomen.'

[12] 'Het Plankenhuis'; ter plaatse van Molenstraat 12 (kad.B271)

Het huis met deze opvallende naam is op een zeker moment (als koetshuis?) achter Dorpsstraat 49 gebouwd. In 1781 is sprake van: 'aan desen huijsinge behoort namelijk het van ouds genaamt het Plankenhuijs'.³¹ Het is mogelijk een houten huis, of het had een kenmerkende houten omheining. In de Utrechtsche courant van 25-4-1832 is sprake van 'een gebouw geappropriëerd tot een koetshuis en paardenstal, met een tuin daarnevens, staande als voren in de Molenstraat.' Jan Jacob

Both, aannemer, is de koper van 'een koetshuis, paardenstal en tuin, ten oosten belend aan het schoolhuis [=Dorpsstraat 49].'³²

[13] Huis achter de molen; Molenstraat (kad.B274)

In 1765 ontvangt molenaar Andries Verheul in erfpacht: een 'ronde steenen dwang windcoren molen met huijsinge erve en grond staende en gelegen, [...] ten zijden tot aan de houte schuttinge onser tuijninge en buitenplaats noordwaards, vervolgens uijt de gemene steeg [=De Hol]'.³³ Volgens een verpachting in 1784 'met de huijsinge gesepareerd van dezelve onder aan den voet van den Hogendijk mitsgaders de erven en grond, te samen groot ter lengte gerekend van de houte schutting aan 't noorden tot het zijden half wegen tot ten midden van den Hogendijk of zogenaamd Molensteeg. [...] en daar boven vrij maal loon van graan ende koorn ten gebruiken

Afb 11. Uitsnede van een 18^e eeuwse kaart, met centraal het met bomen beplante 'het Hofje' [15], met een (lanen)structuur en een bouwswel. Onder de Lekdijk, en rechts de bebouwing aan de Dorpsstraat (Nationaal Archief, archief OPV, inv. H562)

voor de huijshouding als meede ter gebruijke van spijs der honden, paarden, ofte eenig andere vee van ons [=de familie Van Westrenen, erfpachtverlener en bewoners van Huis de Wiers].³⁴

[14] Koepel; ter plaatse aansluiting Irenestraat op Molenstraat (kad.B195)

Het is aannemelijk dat deze koepel oorspronkelijk behoorde tot perceel [1]. In 1814 is sprake van 'de opstal van een coupel, staande en gelegen aan de Vaart voornoemd, aan de Hoogendijk, naast de steene wind-koornmolen.' En een dag later van: 'een steene tuinhuis'.³⁵ Waar het in 1827 nog te boek staat als 'koepel',³⁶ is bij de veiling hiervan in 1838 sprake van 'eene huizinge, erf en grond'.³⁷ En was enkele jaren daarvoor bewoond door schoenmaker Willem van Beest. De koepel komt op meerdere afbeeldingen voor, waaronder afb 9, 10 en 15.

[15] 'het Hofje'; ter plaatse van Molenstraat-Voorhaven Koninginnensluis (kad.B197)

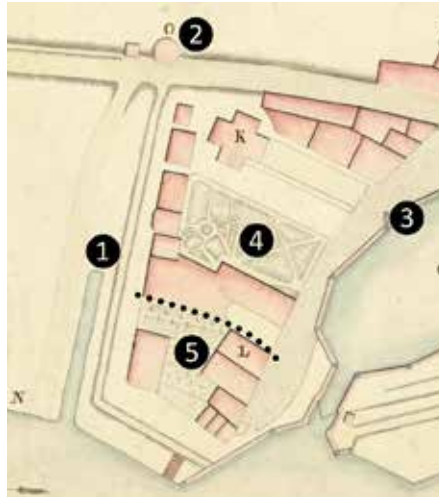
In 1676 is uit de boedel van Dirk van Ravenswaai en Teuntje Jans van Wettum afkomstig: 'seecker erff of hof als mede op de Vaert aen de westzijde van't Bolwerck gelegen sijnde'.³⁸ Met het bolwerk wordt de 16^e eeuwse omwalling bedoeld. Volgens een vermelding uit 1709 betreft het een halve morgen 'van outs genaemt het Hofje, streckende van den Hogendijk tot aen t' lant van den ad[vocaat] de Voorren'. En in diezelfde bron in 1710: 'in de wandeling genaemt 't Hoffje'.³⁹

Opvallend is dat de 'gemene steeg' die de vele tuinen en hofjes ontsloot, maar ook de achterom was van de bebouwing aan de Dorpsstraat, nog tot ver in de 20^e eeuw bestond en bekend stond als 'De Hol'. 'De Hol' betekent zoveel als 'laagte' of '(weg met) helling'. Een passende naam, want het liep vanaf de dijk (de Molenstraat) naar beneden. In de loop van de tijd transformeerde de bebouwing hier, en aan de Lekdijk van zomerhuizen en koepels in woningen en boerderijen.

C – 'VIAANS EINDE' - Dorpsstraat en De Kade

Dit gebied strekt zich uit van Molenstraat in het noorden, tot de Lek in het zuiden. Het was het einde van het dorp aan Vianense zijde. Aan de Dorpsstraat stonden aanzienlijke huizen, met grote tuinen,

koetshuizen en koepels aan de achterzijde, met uitgang op De Kade. Deze bebouwing aan de achterzijde werd rond 1800 afgesplitst en het werden zelfstandige woonhuizen. Langs De Kade lag de Pinnemakershaven, voor het veer op Vianen. Er was een steegje tussen De Kade en de Dorpsstraat als verbinding met de veerhaven, die overbodig werd nadat de weg over De Kade in de 18^e eeuw werd doorgetrokken naar de Lekdijk (zie afb 12).

Afb 12. Uitsnede van een kaart uit 1801, waarop De Kade en Pinnemakershaven in het zuidwesten (1), de Lekdijk en Molenstraat met molen (2) in het noorden en de Dorpsstraat en buitenkolk van de Oude Sluis in het oosten te zien zijn (3). Opvallend zijn de tuinen (4) behorend bij [17], ten zuiden van de hervormde dorpskerk [K], en achter de Franse kostschool (5) (zie [18]). De voormalige steeg tussen de Dorpsstraat en de veerhaven/De Kade is aangegeven met een stippellijn (Nationaal Archief, archief OPV, inv. H560; bewerking auteur)

[16] 'het Schippershuis', met stalling; Molenstraat 1, hoek Dorpsstraat (kad. B280)

Dit hoekhuis staat op het perceel van het in 1672 verwoeste huis 'De Koning der Moren'. In 1670 nog beschreven als: 'een huijsinge erve ende wooninge daer aen behorende, [...] alwaer de Conings der moren uijthangende'.⁴⁰ Vanaf begin 18^e eeuw staat de uitspanning bekend als 'het Schippershuis' of 'Schipperswelvaren'. Achter het huis, langs de Molenstraat, liggen de bijbehorende huizen en stalling, in 1802 omschreven als: 'huijsinge en herberge, genaamd het Schippershuys,

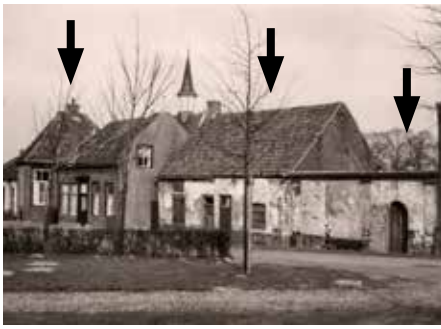
met zijn erve en stallinge en de twee woningen of huisjes daar annex[...] aan de westzijde van de brug, op de hoek van de Molensteeg'.⁴¹ En in 1847 als: 'Een zeer ter nering staand huis, sinds vele jaren met goed succes tot logement en koffijhuis ingerigt, met koetshuis en paardenstalling, genaamd Het Schippershuis'.⁴²

[17] (Heren)huis met tuin, koepel en stalling; ter plaatse van Dorpsstraat 56-57 (kad.B287); achterzijde ter plaatse De Kade 1, 3, 5 (kad.B286+B285)

Dit aanzienlijke huis (zie afb 13) had een tweetal gebouwen aan de achterzijde aan De Kade. De meest noordelijke daarvan was een koepel, deze stond bekend als 'de koepel' en heeft er tot in de jaren 1960 gestaan (zie afb 14 en 15). In 1768 wordt een veiling aangekondigd van: 'zekere schoone groote weldoortimmerde huijsinge, met deszelfs spatieuze tuinen en magnifiek speelhuis [=de koepel]. Nog twee kleine huisjes aan wederzijde van het voornoemde speelhuis'.⁴³ In 1833 is sprake van: 'Eene weldoortimmerde huijsinge, gemerkt No. 63, [...] voorzien van verscheidene boven- en benedenkamers, keuken en kelder, erf en fraaijen tuin, beplant met diverse vruchtboomen, eene koe- en paardenstalling, koetshuis en knechtswoning, nevens een koepel, hebbende, even als het huis, een schoon en aangenaam uitzigt over de rivier de Lek'.⁴⁴ Later vinden we de koepel en de rest van het speelhuis terug op een kaart uit 1858.⁴⁵ Ze zijn dan deel van een complex, aangeduid als de 'woningen van W van Dijk'. Op afb 14 zien we de koepel terug in de jaren 1960.

Afb 13. Uitsnede van een prent uit 1754. Links het pand Dorpsstraat 55-56 [17] met bijbehorende ommuurde tuin, rechts grenzend aan het ledige erf van Dorpsstraat 54. Rechts het toegangshek tot de Dorpskerk (collectie Fentener van Vlissingen)

Afb 14. De Kade, gezien naar het noordoosten. Links het huis 'de koepel' en in het midden een (tuin?)huis, die oorspronkelijk tot Dorpsstraat 55-56 [17] behoorden. Mogelijk is het poortje rechts nog uit de tijd van de Franse kostschool [18]. Foto uit jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

De beplanting aan de rand van de fraaie tuin ten noorden van het huis (zie afb 12 en 13) is in 1698 onderwerp van een geschil met de kerkmeesters. Johannes Ravensberg heeft deze tuin (feitelijk een ledig erf) ten zuiden van de kerk in gebruik en maakt de situatie ongedaan waarin de vorige eigenaar (Willem de With) bomen had gepland 'ende daerom geset een heijninghe' op grond van de kerk.⁴⁶

[18] Huis 'Antwerpen', later RK kerk; ter plaatse Dorpsstraat 58 (kad.B290a) + huis; Dorpsstraat 60 (kad.B291); samen Franse en Duitse kostschool. Achterzijde ter plaatse van De Kade 9, 11, 13 (kad.B289)

Het huis ter plaatse van Dorpsstraat 58 droeg in de 17^e eeuw de naam 'Antwerpen'. Het fungeerde van 1797 tot 1910 (in verbouwde vorm) als rooms katholieke kerk en werd in het noorden begrensd door een steeg, de voormalige verbinding tussen de veerhaven en de Dorpsstraat. Dorpsstraat 60 stond in de 18^e eeuw bekend als 'de (kerk)fabriek' en fungeerde als pastorie. In deze twee grote huizen werd in de 18^e eeuw door de gebroeders Leen een Franse en Duitse kostschool gevestigd. In 1798 is sprake van 'zekere huijzinge [=Dorpsstraat 58] met zijn erven, grond en tuijn met deszelfs tuinhuis en stal daar bij behorende welke stal [...] tot twee woningen is geappropriëerd, staande en geleegen aan de westzijde van de Vaart op het zuijdeinde van het dorp [...], welke huijzinge tot een Roomsche kerk is geappropriëerd en daar toe word gebruikt'.⁴⁷

Conflict over een afsluitboom op De Kade

In de 18^e eeuw is er een conflict tussen de broers Leen en het dorpsbestuur, waarbij zij verzoeken om de sleutel van de afsluitboom op De Kade: 'Jacob & A[lder]t Leen Frans en Duijtsch Kostschoolhouders aande Vaart, hoedat sij tot mejntiue van gemelde kostschool, voor 4 a 5 jaaren, genoodsaakt sijn geweest, achter de huijsinge van 't kostschool aande kade bij de Pinnemakers haaven [=De Kade] te setten een schuur of stallinge voor 4 a 5 koebeesten en een paard, ten eijnde gemelde kostschool, van al het noodige te kunnen versorgen. Een hoe dat den wel ed. gest heer drossaard, voor 2 a 3 weeken ons heeft verboden gem[elde] kaade niet meer met rijtuijg te moogen gebruiken, en daaren booven heeft laten setten 2 neerslaande geslooten paale aan ider eijnde vande kade, waardoor wij buijten staat sijn gesteld om eenig hooij of hout daar heen te brengen als meede omme de messie van daar te kunnen voeren, waardoor nootsakelijk door den tijd 't geheele ruien van gem kostschool moet volgen, tot groot nadeel van 't dorp en gem kostschoolhouders'.⁴⁸

[19] 'Ruimzicht'; ter plaatse Dorpsstraat '61' (kad.B292) + koepel; ter plaatse van De Kade 15 (kad.B293)

Op een van de mooiste plekken van het dorp stonden in de loop van de eeuwen aanzienlijke huizen, vanaf de 17^e eeuw zijn de volgende namen bekend: De (Witte) Zwaan, Ruimzicht en Bellevue. In de Haarlemsche Courant van 22-12-1795 lezen we over: 'Een buitenplaatsje, (Ruimsigt), zijnde voorzien van een dubbeld huis, met vier beneden kamers, een keuken en binnenplaats, boven drie kamers, en een groote kleerzolder, zijnde het huis genoegzaam in den jaare 1794 na de eerste smaak nieuw getimmerd, daarbij een mooie Engelsche tuin, vol beplant met exquisite vrugtboomen, een groote nieuwe koepel met drie vertrekken boven, en beneden een dito met voljaies, een keuken met pomp en fournuis, als ook een kelder, voorzien van provisiekasten. De koepel heeft een alleraangenaamst uizigt, met 7 schuifraamen, op de stad IJsselstein, Vianen met zijn environs en deszelfs pontveer, welk gestadig werkzaam is door de groote passagie van rijtuigen en passagiers, benevens een sterke scheepvaart.' Op afb 15 is deze koepel te zien, die op de hoek aan De Kade staat. Volgens de Utrechtsche Courant van 3-1-1798 betreft het een 'zekere schoone groote en weldoortimmerde huijzing, groote en fraaije thuijn, en stallinge voor twee paarden, gelegen onder den gerechte van Vreeswijk, anders genaamt de Vaart. Item een huizinge, erve en grond agter en ter zijde 't voorschreeve perceel gelegen, zeer geschikt voor een thuinmans woning. Eindelijk een zitbank in de gereformeerde

kerke te Vreeswijk voornoemt.' De koepel lijkt van na 1744 te dateren, omdat deze ontbreekt op een tekening uit dat jaar, zie afb 10.

[20] Boerderij(?); De Kade ter plaatse kerktuin (kad.B277 of nabij)

Op afb 16 is een hooiberg te zien voor de bebouwing van De Kade, nabij de veerhaven en de Lekdijk. De exacte rol en de eigenaar van deze afgebeelde hooiberg is onbekend. De huizen daarachter aan De Kade hebben veel weg van een boerderij, maar verdere aanwijzingen voor een agrarische functie ontbreken. Mogelijk is dit de artistieke vrijheid van de tekenaar geweest? Vergelijk de situatie van dit gebied met afb 9 (uit dezelfde periode), daarop zijn in het midden drie huizen afgebeeld ter plaatse van de 'boerderijen'.

Ook in het gebied ten zuiden van de Molenstraat verdicht de bebouwing zich, en transformeerde de bebouwing aan de achterkant aan De Kade in woningen. Op De Kade bevond zich ook een opvallende bewoningsconcentratie van Pinnemakers- en Rijnschuitschippers. De bebouwing op de kop van De Kade verdween helaas grotendeels bij een dijkverzwaring in 1858.

Tot slot

De welvarende en rijke bovenlaag van de bevolking bezat naast een veelal groot en aanzienlijk huis, vaak ook één of meerdere tuinen en hofjes, al dan niet met een koepel of speelhuis, een plek om te ontspannen. In de 17e eeuw bestond die rijke bovenlaag van zo'n vijf à acht per-

Afb 15. Prent met zicht op Vreeswijk vanuit Vianen, gezien over de Lek naar het noorden (BHIC Toegang 317, inv. 1899)

Rechts: uitsnede van de linkerkant, van de molen, De Kade en de Pinnemakershaven (=veerhaven). Links de koepel [14] die aan de Lekdijk stond, direct links van de molen. In het midden de (hoge) twee verdiepingen tellende koepel die behoorde tot Dorpsstraat '61' [=19], in 1795 beschreven als: 'de koepel heeft een alleraangenaamst uizigt, met 7 schuifraamen'.

sonen vooral uit houtkopers en juristen, tevens bestuurders. Na 1650 en verder in de 18^e eeuw gaat het economisch gezien gemiddeld steeds minder goed; de rijke bovenlaag vertrekt naar elders.⁴⁹ Daarnaast is een ander terugkerend kenmerk het agrarisch gebruik van de grond en gebouwen, maar dan in relatie tot of in dienst van het beroep of het levensonderhoud. Zo moeten de Rijnschuitshippers en voermannen hun paarden stallen en onderbrengen, zijn er slachterijen waarbij de dieren (tijdelijk) verblijven, de schoolmeesters de kinderen kunnen onderhouden en vindt op bescheiden schaal land- en tuinbouw plaats. De hofjes, tuinen en activiteiten bevinden zich in een schil die om de bebouwing ligt, waarbij onder meer de aanwezigheid van de voormalige vestingwerken invloed

Afb 16. Uitsnede van een 18^e eeuwse prent, met zicht op Vreeswijk vanaf de Lekdijk, gezien naar het oosten. Rechts van de kerk zijn aan De Kade boerderijen en hooiberg te zien [20] (HKN coll. Van Zutphen)

hebben gehad op de situering en de ruimtelijke ordening.

In deel 2 zal ik de oostzijde van de dorpskom behandelen. Het in dit artikel behandelde onderwerp is onderdeel van een lopend onderzoek naar de ruimtelijke ordening, de bewoningsgeschiedenis / sociale geografie en de dynamiek daarin in de dorpskom van Vreeswijk. Hiervoor zijn nog heel wat puzzelstukjes te leggen. Zo is met behulp van belastingregisters uit de 17^e en 18^e eeuw een beeld te schetsen over de relatieve mate van welvaart van individuele personen en beroepen en (sociale) groepen van personen, en zijn deze personen en groepen ook geografisch in kaart te brengen. Dit komt dit artikel slechts beperkt naar voren, maar verdient meer verdieping. Ik hoop hier in toekomstige bijdragen meer specifiek op in te gaan.

Bronnen

1: HUA. Notarieel archief. 34-4.U208a001, 10-02-1753 • 2: Kohier Haardstedengeld 1693. HUA. Archief 1626 Vreeswijk 1582-1813, inv. 396 • 3: HUA. Archief 239-1 Hof van Utrecht, inv. 188-22 • 4: HUA. Archief 1626 Vreeswijk 1582-1813, inv. 460 • 5: Overzicht eigenaren, zie 'HISGIS Utrecht' van Ad van Ooststroom, via: <https://portal.giscloud.com/> > zoekterm 'Utrecht' • 6, 15, 21, 26, 28, 30, 33: HUA. Archief 49 Dorpsgerechten, inv. 2128 • 7: HUA. Notarieel archief. 34-4.3001, 28-02-1811 • 8, 10, 12, 13, 17, 34: HUA. Archief 49 Dorpsgerechten, inv. 2130 • 9: HUA. Archief 1634 Ned. Herv. Gem. Vreeswijk, inv. 64 • 11: HUA. Archief 49 Dorpsgerechten, inv. 2134 • 14, 22, 36: HUA. Archief 1627 Gemeente Vreeswijk, gemeentebestuur 1814-1939, inv. 2079 • 16: HUA. Archief 49 Dorpsgerechten, inv. 2149 • 18: Bijvoorbeeld: 'streckende voor sheeren straat tot agter aan den steene muur van Harmen Cramer'. HUA. Archief 49 Dorpsgerechten, inv. 2130. Een andere mogelijke verklaring is dat deze vermeldingen betrekking hebben op een stenen brandmuur tussen beide huizen. • 19: HUA. Archief 1626 Vreeswijk 1582-1813, inv. 410 • 20: HUA. Notarieel archief. 34-4.U200a001, 21-05-1745 • 23: HUA. Notarieel archief. 34-4.U118a002, 18-04-1701 • 24: Utrechtsche provinciale en stads-courant, 4-9-1846 • 25: HUA. Notarieel archief. 34-4.U205a014, 09-11-1759 • 27: HUA. Archief 49 Dorpsgerechten, inv. 2132 • 29, 46: HUA. Archief 1626 Vreeswijk 1582-1813, inv. 1 • 31: HUA. Archief 49 Dorpsgerechten, inv. 2129 • 32: HUA. Archief 1627 Gemeente Vreeswijk, gemeentebestuur 1814-1939, inv. 2055 • 35: Opregte Haarlemse Courant, 29-3-1814 en 30-3-1814 • 37: Utrechtsche Courant, 18-6-1838 • 38: RAZU. Nadere Toegang op inv. nr 49 [Dorpsgerechten] uit de Collectie Digitale Bronnen (61). Regesten M Kemp • 39: HUA. Archief 49 Dorpsgerechten, inv. 2126 • 40: HUA. Archief 49 Dorpsgerechten, inv. 2134 • 41: HUA. Notarieel archief. 34-4.U270a023, 23-12-1802 • 42: Utrechtsche provinciale en stads-courant, 25-6-1847 • 43: Amsterdamse courant, 17-11-1768 • 44: Utrechtsche courant, 25-12-1833 • 45: Hoogheemraadschap van de Lekdijk Bovendams, inv. 1765 • 47: HUA. Archief 49 Dorpsgerechten, inv. 2131 • 48: HUA. Archief 702 Stadsbestuur van Utrecht 1577-1795, inv. 399 • 49 Dit blijkt uit de dorpsrekeningen en de eerder aangehaalde belastingregisters. Zie ook: Kees van Schaik, 'Het nageslacht van Alpher Reijersz (ca. 1525-ca. 1575) en Jan van Oostrum (ca. 1555- ca. 1617)'; in: Utrechtse parentelen vóór 1650, I, p.289 e.v.

AHN: Wie goed doet, goed ontmoet

Annie van Rees in gesprek met Tjitske Kuiper

Dit jaar bestaat de Algemene Hulpdienst Nieuwegein (AHN) 50 jaar. Tijd om na te denken, maar ook tijd om te vieren dat al 50 jaar Nieuwegeiners er zijn voor elkaar. Niet voor niks is het motto 'van, voor en door Nieuwegeinse inwoners.' De vereniging richt zich hierbij in het bijzonder op kwetsbare inwoners. De gemeente subsidieert dit. Daarnaast zijn donaties en schenkingen heel welkom. De AHN beschikt over een ANBI-verklaring.

De duofiets van de AHN, die sinds 2012 mensen weer laat fietsen (foto Henri Steenman)

Vandaag spreek ik met Tjitske Kuiper (directeur van de AHN). Zij vertelt enthousiast over deze belangrijke hulporganisatie. Veel verandert, maar de vrijwilligers van de Algemene Hulpdienst Nieuwegein blijven zich altijd inzetten, dat blijft hetzelfde. En daarbij maken ze geen onderscheid naar geloofsovertuiging, politieke voorkeur, levensopvatting of maatschappelijke overtuiging. Bij de beoordeling van de hulpvraag is iedereen gewoon gelijk.

Geschiedenis

De hulp die de AHN biedt, is begonnen door Thea Rombouts, een moeder met baby die in de jaren '70, toen Nieuwegein vooral bezig was met woningbouw

en functioneren (groei-kernenbeleid heet dat), alleen thuis zat en zich verveelde, terwijl ze zag: er is zoveel hulp nodig. De maatschappelijke dienstverlening liep nog achter bij de groei van de gemeente. Juist burenhulp liep niet goed. Dus ging ze gewoon bezig. In het eerste contactblad van de dienst stond 'Onze hulpdienst werd in het leven geroepen, nadat men via de Gemeentelijke Sociale Dienst had vernomen, dat vele mensen in Jutphaas en Vreeswijk vaak met hun problemen noch bij de ene noch bij de andere instelling terecht kunnen en tussen wal en schip dreigden te vallen. Dit omdat het om problemen gaat die niet tot het werkterrein van deze instellingen behoren.' Vrijwilligers kunnen zoveel kleine

dingen doen en daarmee zoveel betekenen. Dat gebeurde in het begin gewoon vanuit huis. Veel mensen waren hier blij mee. En het groeide (eerst in Jutphaas en toen ook in Vreeswijk), het werd een heuse stichting en later een vereniging, de naam veranderde een paar keer en er is nu een officieel kantoor met een paar betaalde krachten, dat de vele vrijwilligers ondersteunt. Aanvragen kunnen worden gedaan via de telefoon of via de mail.

Maar gewoon 'ouderwets' langskomen op kantoor voor een vraag is ook altijd mogelijk. Weet u het gebouw te vinden? Na enkele verhuizingen zit het aan de Nevelgaarde 3, op de hoek boven de brandweer en tegenover het Fletcher hotel.

Vrijwilliger in actie (foto Henri Steenman)

Veel plezier bij het zomerfestival (foto Henri Steenman)

Maar de kern bleef steeds dezelfde: het helpen van iemand die dat even nodig heeft. Vroeger gebeurde dat veelal door jonge vrouwen die zagen wat er nodig was in deze groeistad. En Nieuwegein bleef hard groeien, maar kende ook veel eenzaamheid en andere hulpvragen. En er komen steeds meer vragen bij waarop ingespeeld moet worden. Dus de vrijwilligers van de AHN, nu vaak ouderen, blijven hard nodig.

En nog steeds zijn er mensen die de AHN niet kennen, dus vertel het verder!

Werkwijze

U kunt altijd en overal het kantoor bellen. Kijkt u eens op de site wat er zoal kan: van een klus in huis, een fietstochtje, het doen van een boodschap of langs de voedselbank, een bezoek aan de soos,

het verzorgen van een tuin, met hulp bij administratie, een telefooncirkel enz. Op de website staat ook advies voor handige hulp. Dus aarzel niet te bellen met het kantoor! Probeer het gewoon!

Als u belt, neemt een goed getrainde vrijwilliger de telefoon op, vraagt verder naar uw probleem(pje) en maakt een match tussen u en een vrijwilliger ofwel die zoekt iemand die u goed kan helpen en anders verwijst hij u door; en dat kan van alles zijn, zoals een hulpvrager vertelt 'ik word vaak geholpen met boodschappen doen. Dat is fijn omdat ik slecht ter been ben. Maar ik kijk ook altijd ernaar uit om even gezellig samen koffie te drinken.' Maar even helpen met een klusje kan ook veel betekenen voor iemand. En als er meer blijkt te spelen, kun je als vrijwilliger altijd naar kantoor bellen. Want

je blijft vrijwilliger, meer verantwoordelijkheid heb je niet en die moet je ook niet nemen – maar dat betekent al zo veel. Mijn eigen ervaring is dat het geen tijd kost, ik plan het zelf in als het mij uitkomt en het contact met mijn hulpnemer is ontzettend leuk – eigenlijk denk ik vaak 'wie is er hier nu de hulpvrager en wie de hulpnemer?' Zoals Thea Rombouts zegt 'Als ik nog in Nieuwegein zou wonen, zou ik meteen weer vrijwilliger worden.'

Neem contact op met:

Algemene Hulpdienst Nieuwegein
Nevelgaarde 3
Hulplijn 030-6067409
(bereikbaar tussen 10.00 en 12.30 uur)
E-mail info@hulpdienstnieuwegein.nl

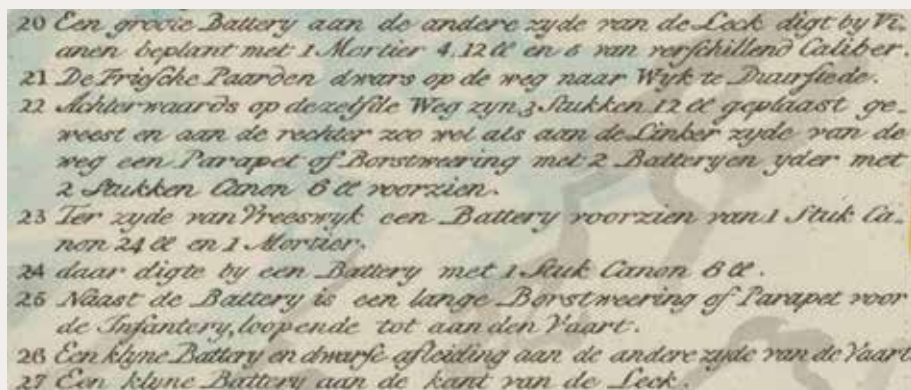
Van Utrecht naar Vreeswijk – geschiedenis van een weg (5)

Siety Meijer

Wie vanaf het Ledig Erf te Utrecht langs de Vaartse Rijn en het Merwedekanaal naar Vreeswijk fietst, bevindt zich op een historische weg van internationale allure. Deze route was eeuwenlang de verbinding tussen Utrecht en het zuiden van het land, ja zelfs met Antwerpen en Parijs. Hoe zag die weg er vroeger uit? En hoe kon het dat juiste deze route door Napoleon werd aangewezen als één van de belangrijke verbindingswegen van zijn keizerrijk? In een serie artikelen wil ik een beeld te schetsen van de opkomst van de weg. Dit vijfde deel beschrijft de periode van 1794 tot 1810 ten tijde van de Bataafse Republiek en het koninkrijk onder Lodewijk Napoleon.

Afb. 1: Kaart van de Stad Utrecht en eene zyde van de revier De Leek met de Batterijen Retranchementen die door de Burgers van Utrecht op Orders van den Hr Rhijn Grave Von Salm buiten de Stad en omliggende Plaatsen in den jaare 1787 zijn opgeworpen.

Afb. 2: Toelichting bij de cijfers op de kaart in afb 1.

Oorlogsdreiging

In Frankrijk wordt in 1789 de monarchie afgezet en komen de burgers aan de macht. Zij tonen een sterke drang om hun 'broeders' in het buitenland te helpen. In 1793 vallen ze de Republiek binnen, maar het leger strandt bij de grote rivieren. Het gevaar is voor even afgewend.

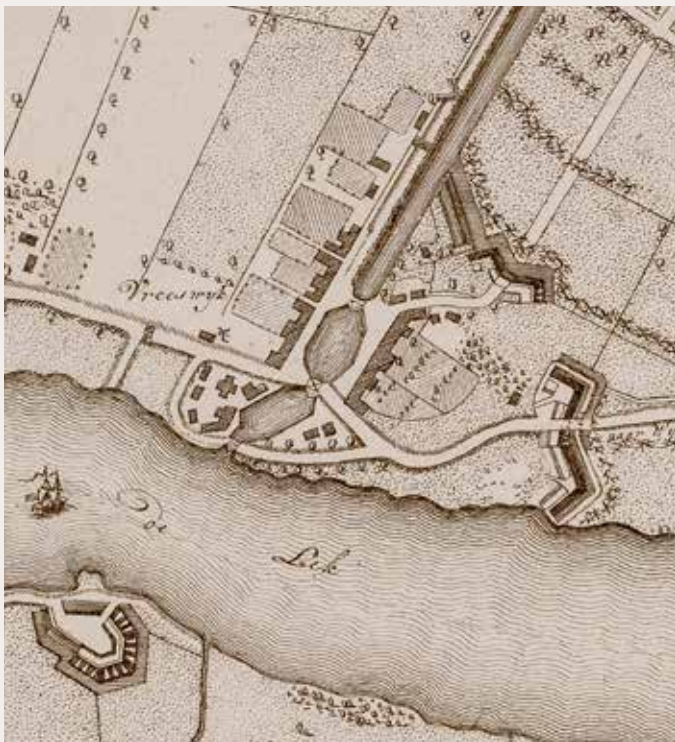
Bij Vreeswijk worden verdedigingswerken verbeterd en in stelling gebracht. Een kaart uit 1787 geeft een goed beeld van de situatie (zie afb. 1). De legenda van de kaart geeft een toelichting op de gebruikte cijfers (zie afb. 2)

Een vergelijkbare kaart geeft de situatie weer voor de periode 1775-1825 (zie afb. 3)

Ook bij de sluis bij de Doorslag worden verdedigingswerken aangelegd (zie afb. 4)

Op 12 november 1794 arriveert er een jacht in Vreeswijk met aan boord stadhouder Willem V met zijn zoons Willem en Frederik.

“Die Vorstelyke Persoonen hebben de batterijen welke alhier zyn en nog aangelegd worden bezichtigd, en voorts nog een tour langs den Lekkendyk gedaan. Vervolgens hebben Hunne Hoogheden naby een uur vertoefd ten huize van den Heer Ontvanger Nahuys en is toen de Prins Erfstadhouder (Willem V) naar Utrecht vertrokken. De Erfprins is weder over de Lek gevaaren om naar Gorkum zich te begeven en Prins Frederik met de Adjudant Generaal Bentinck zyn naar Amerongen gereeden, om de Linie en den verderen toestel aldaar te bezichtigen.”

Afb. 3: Militaire fortificaties Vreeswijk (LeW-5D4-25674)

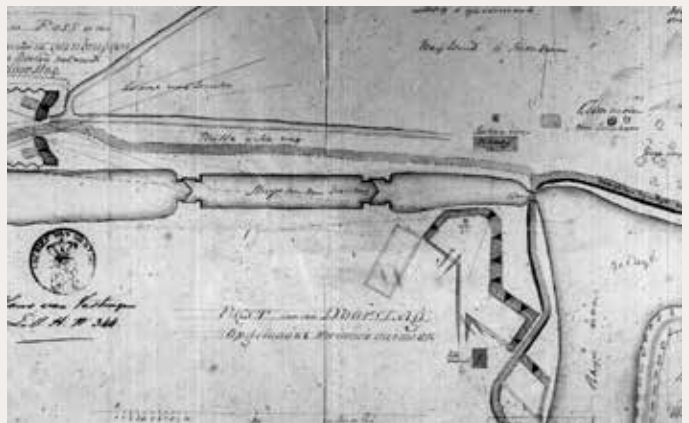
(Bron: Utrechtse Courant, 14 november 1794)

De plaatselijke bevolking zal de oorlogsdreiging niet ontgaan zijn. Inwoners van Jutfaas en Vreeswijk kunnen dagelijks aanschouwen hoe verdedigingswerken langs de Vaartse Rijn vorm krijgen. Ook is het drukker op de wegen, met werklieden en opzichters, maar ook met soldaten.

“Ook is gisteren voorby deeze Stad gemarcheerd het Regiment van Baden, komende van Arnhem en gaande over Vianen naar Gorcum, om aldaar ingescheept te worden naar Bergen op Zoom. Van Vreeswyk verneemt men, dat aldaar mede gisteren gearriveerd is het Regiment van Randwyk komende van Arnhem en gedestineerd naar Steenberg. De Grenadier-Compagnien zyn by het regiment. Zy hebben in Nymegen aan dooden, gekwetsen en gevangenen 150 man verlooren; overigens ziet het volk er schoon uit...”

(Bron: Utrechtse Courant, 19 november 1794)

In de winter 1794-1795 wordt de situatie penibel. Strengse vorst in december zorgt ervoor dat er steeds meer ijs vast komt te zitten op de grote rivieren. Na enige

Afb. 4: De verdedigingswerken bij de Doorslag. Het werk rechts op de splitsing tussen Vaartse Rijn en Doorslag wordt beschreven als de Post aan de Doorslag. De weg loopt door de post heen. Linksonder nog een tweede verdedigingswerk, de 'Post op de IJsseldijk'.

tijd is de ijsvloer zo betrouwbaar dat de Fransen bij Culemborg de Lek oversteken. Van daaruit trekken ze

op naar Utrecht, de verdedigingswerken te Jutphaas en Vreeswijk laten ze letterlijk links liggen. Het bestuur van de domstad is patriottisch gezind en de stad geeft zich zonder weerstand te bieden over. In Amsterdam nemen de patriotten nog voor de Fransen arriveerden het bestuur van die stad over. Willem V ziet zich genoodzaakt om met zijn gezin naar Engeland te vluchten. De Bataafse Republiek is een feit.

Het wegennetwerk

De Bataafse Republiek legt net als zijn voorganger geen wegen aan. De bestaande wegen zijn grotendeels onverhard. Wel is er in die tijd sprake van een lichte groei van het aantal verharde wegen. In totaal ligt er in de republiek zo'n 165 kilometer verharde weg (zie Woud (2018) en Barentsen (1972)). De oudste en bekendste in de regio is de weg tussen Utrecht en De Bilt.

De Fransen bepalen steeds meer het beleid in de republiek. In Frankrijk heeft Napoleon Bonaparte zichzelf tot keizer gekroond. In 1806 benoemt hij zijn broer Lodewijk tot koning van Holland. De nieuwe koning verplaatst de zetel van de regering naar Amsterdam en geeft opdracht de weg Utrecht – Amersfoort – Apeldoorn te verharderen. Dit is niet alleen een belangrijke handelsweg richting

Duitsland, maar ook de weg naar zijn favoriete buiten: Paleis het Loo.

Reisliteratuur

Ondertussen zijn er Franse burgers die het nieuwe koninkrijk bezoeken. Voor en door hen verschijnt er het één en ander aan reisliteratuur, zoals de reisgids: 'De Nieuwe Reiziger door het Koninkrijk Holland' (Maaskant, 1809). Het werk geeft een beschrijving van het koninkrijk en de steden. Over Utrecht zegt de schrijver Er is welligt nergens eene Stad, van alle kanten zoo rijk in schoone landsdouchen en zoo wel gelegen, dat men, dagen lang, verschillende vruchtbare oorden en binnen éenen dag vijftig Steden kan bezoeken (pag 61). Ook noemt de gids de uitvalsroute van de stad Utrecht naar het zuiden: langs eene gegravenen Vaart, de Dorpen Jutfaas en Vreeswijk aan de Lek,... (pagina 62).

Bij dezelfde uitgever verschijnt het werk "Reis door Holland in 1806 en 1807 – deel II". De auteur, waarschijnlijk een Fransman (de tekst is oorspronkelijk in het Frans geschreven), blijft onbekend. In verschillende brieven doet hij verslag van zijn reis. De tweede brief betreft een dagtocht vanuit Utrecht, waarbij de schrijver IJsselstein en Vreeswijk bezoekt, om terug te keren over de Vaartse Rijndijk:

“Na eenige zeer genoeglijke uren, keerden wij, langs de gegravene vaart, naar de Bisschoppelijke stad te rug. Eene enkele Buitenplaats, indruk wekkende door hare trotsche huizing en zwaar geboomte, levert eenige

Afb 5a: Uitsnede uit de postkaart van 1810, ingezoomd op het traject Utrecht – Gorinchem. Onder Lexmond is met '3' het aantal uren gaans aangeduid.

afwisseling. Anders is de weg eenzelvig, wordende echter vergoed door zijne breedte, en tevens door de klei en het zand, dat naast elkander ligt, en den reiziger in staat stelt, om zijnen togt, naar mate van het seizoen, met te meerderen spoed voort te zetten. Een weinig verder wees mijn Leidsman mij de plaats, alwaar een aantal gewapende Burgers uit Utrecht, in Maj van 1787, een paar Compagniën van het Staatsregiment des Graven van Effere manmoedig het hoofd boden.” (Bron: Reis door Holland in 1806 en 1807)

Na uit te wijden over de inval van de Fransen die leidde tot de Bataafse Republiek en daarna het koninkrijk Holland, vervolgt hij:

“...reden wij voort, stonden nog even stil bij de Sluis, de Doorslag, die het water van hier in den IJssel ontlast, vertoefden nog eenige oogenblikken bij het Dorp Jutphaas, welks landelijke en bevallige ligging door een aantal schoone lustplaatsen verfraaid wordt, en keerden terug onder den blijvenden indruk van het levendige genoeg, welk dit geheele oord, en vooral het

uitzicht op de Stad van deze kant oplevert.” (Bron: Reis door Holland in 1806 en 1807)

Koninklijke Paardenposterij

Op 28 september 1809 wordt bij koninklijk besluit de Koninklijke Paardenposterij opgericht. De koning in kwestie is Lodewijk Napoleon, de broer van Napoleon die van 1806 – 1810 als koning is aangesteld. De dienst valt onder de verantwoordelijkheid van de directeur-generaal der posterijen en wordt uitgevoerd door ‘het bedrijf der voerlieden, stalhouders en verhuurders van rijtuigen en paarden’.

In 1810 verschijnt een postkaart waarop de routes van de Koninklijke Paardenposterij staan. De posten waar paarden gewisseld kunnen worden en waar men eventueel kan verblijven liggen op regelmatige afstanden van elkaar, meestal op zo’n twee uur gaans. Op de postkaart worden wisselposten met een ster aangegeven. Langs het traject tussen twee wisselposten staat het aantal uren gaans vermeld.

Wisselposten worden beheerd door een postmeester. Deze moet een woning met stalling en koetshuis bezitten en voldoende materieel hebben om de vraag van de markt te bedienen. In Utrecht is H. Oostrum de postmeester. Zijn woning aan de Ganzenmarkt doet tevens dienst als logement en is bekend onder de naam ‘Het nieuw kasteel van Antwerpen’.

Dagelijks rijdt er een postwagen naar Gorinchem. De route over Jutphaas en Vreeswijk is op de postkaart van 1810 terug te vinden. Onder Lexmond vinden we de aanduiding dat de reistijd drie uur gaans is.

Literatuur

- Barentsen, W. (1972). De weg in Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw. In: OTAR 57 (1972) 9, pp. 361-370.
- Boudier, H.A.J. (1939). Geschiedenis van het postwezen in de stad Utrecht. Uitgave van het Hoofdbestuur der PTT, 's Gravenhage.
- Maaskant, E. (1809). De Nieuwe Reiziger door het Koninkrijk Holland
- Maaskant, E. (uitgever). Reis door Holland in het jaar 1806 en 1807 – naar het Frans. Amsterdam.
- Woud, A. van der (2017). Het Lege Land.

REUNIE PRINS HENDRIK INTERNAAT

Annie van Rees in gesprek met Henny Kranenburg

In 1915 werd het Schippersinternaat, officieel genaamd Prins Hendrik Internaat (PHI), geopend door prins Hendrik. Dit monument is de oudste school voor schipperskinderen in Nederland.

Henny Kranenburg vertelt ons enthousiast over de periode dat het nog een internaat was en zij er woonde en aan de andere kant van het schoolplein naar school ging. In 1985 verhuisde ze mee naar het gebouw aan de Industrieweg. En nu is ze druk als schipper op de Westropa samen met haar man die ze op het PHI leerde kennen, en organiseert de laatste reünie op 6 september 2025 bij Down Under.

Prins Hendrik Internaat

In de Canon van Nieuwegein staat het Prins Hendrik Internaat natuurlijk uitgebreid beschreven. Dit monument, de oudste schippersschool van Nederland, werd in Vreeswijk op een goed punt van oeroude vaarroutes en sluizen gebouwd. Het is gezichtsbepalend voor het schippersdorp. Nadat er eind negentiende eeuw veel was gediscussieerd over de moeilijkheden van onderwijs voor schip-

perskinderen, besloten op 23 januari 1911 in Vreeswijk de gereformeerde dominee, de hervormde dominee, geïnteresseerden uit de middenstand en een aantal schippers tot de oprichting van De Vereniging tot Stichting en instandhouding van een school met den Bijbel voor Schipperskinderen; zij kwamen tot de stichting van de Prins Hendrik School met internaat. Deze oudste school voor schipperskinderen werd ontworpen door de architect M.E. Kuiler, die ook veel monumenten in de stad Utrecht, zoals woningen en de fabriek Hooghiemstra, ontwierp. Tegenwoordig is dit gezichtsbepalende gebouw in gebruik voor appartementen van Mitros.

Al snel waren er veel leerlingen en dat aantal bleef groeien, zodat er steeds noodgebouwen, zoals de treinwagons, naast stonden. Naast de school was er voor de jongens van 1 november 1915 tot

1 augustus 1971 de Vakschool voor schippersjongens; voor de meisjes was er nuttig handwerken. Diverse personen uit het koningshuis waren er beschermheer of beschermvrouw. Prins Hendrik, de eerste beschermheer opende het. Prinses Margriet was aanwezig bij de reünie in 2015 samen met de commissaris van de Koning in Utrecht Willibrord van Beek en burgemeester Frans Backhuijs van Nieuwegein. Prinses Christina liep hier stage. Op 7 februari 1985 opende prinses Margriet het nieuwe gebouw van het Prins Hendrik Internaat aan de Industrieweg. Dit gebouw huisvest nu tijdelijk een kinderopvang, een woongroep van schipperskinderen en in een apart gedeelte Oekraïense vluchtelingen.

Deze zomer sluit het gebouw ook voor de laatste kinderen. Maar er resten nog veel mooie herinneringen.

Verhaal van Henny Kranenburg

Henny Kranenburg vertelt me er enthousiast over hoe zij, en later ook haar kinderen, hier een fijne tijd hadden. Zijzelf begon in het oude gebouw en herinnert zich nog de grote slaapzalen voor 16 meisjes of jongens. Nog eerder zelfs met veertig slaapplekken. De groepsleiding zorgde liefdevol voor hen, maar ze waren ook streng. Je moest bijvoorbeeld zelf

slaapzaal haalden en er hard mee van de monumentale trap gleden. En dan had je daar ook nog van die gekke kiep-wastafels... In 1985 verhuisde ze mee naar de Industrieweg waar het veel moderner en beter georganiseerd was, 'Echt niet alles was veel strenger er mocht minder omdat alles nieuw was'. Het onderwijs was het zelfde 'alleen moesten we nu wat verder lopen'.

Dat de school door de walkinderen 'de kippenkast' werd genoemd, weet ze niet eens meer. Als ik doorvraag, herinnert ze zich wel dat zij de walkinderen 'walkwallen' noemden. Tja, de tijd dat er nog varkens achter het internaat liepen is lang geleden, dat weet Henny Kranenburg ook al niet meer. Zij leefde en leerde in een andere tijd. En ook die is nu verdwenen. Dus op naar de reünie van 6 september!

netjes je bed opmaken voor je op tijd aan het ontbijt zat in de grote ontbijtzaal. En dan netjes in de rij naar de school, waar je flink moest leren, want schipperskinderen moesten in vier jaar doen wat walkinderen in acht jaar leerden. 'Maar dat was in 1952. Toen ik op internaat zat was het gewoon zes jaar lagere school net als nu.' Henny Kranenburg denkt nog met veel plezier aan haar tijd op het PHI. Er waren de goede zorgen van juf Joke (groepsleiding), de boterhammen uit het vuistje na de zwemlessen en dan natuurlijk de snoepjes, die je ouders voor je hadden gevuld en waar je onder leiding van de groepsleiding drie snoepjes uit mocht halen (of twee als ze groot waren). Er werd van alles georganiseerd: van tafeltennistoernooi tot voetbalwedstrijden tussen de teams van de verschillende internaten. Maar ook zelf spelen op het schoolplein of in de centrale hal was leuk, er waren altijd speelgenootjes en je kon altijd wel wat verzinnen. Gierend van het lachen vertelt Henny hoe ze in de weekenden met wie er dan was, de matrassen uit de

Ze konden overal heerlijk spelen. Voor de 'aandacht voor spel en ontspanning' werd ook een recreatieterrein in de bossen bij Overberg gehuurd van de heer van Amerongen. Overberg heet officieel "aan hoger wal" maar het gros van de oud-internaat bewoners gebruikt 'Overberg'. Er stonden door de NS geschonken spoorwegwagons zonder onderstel waar bedden of tafels in gemaakt waren. Hier konden in de jaren '50 en '60 de kinderen weekenden en vakanties doorbrengen als zij niet naar boord toe konden. In de jaren '70 en '80 werd Overberg gebruikt om met alle schipperskinderen per klas op kamp te gaan. Henny kan zich goed herinneren dat als je straf kreeg omdat je aan het keten was, je bij een boom moest gaan staan tegenover het toiletgebouw. Door de jeugd bestempeld als "de mierrenboom". Ook de pomp was grote pret. complete kanalen werden er gegraven en gevuld met water. Lekker vies worden was het motto.

Reünie

En nu komt de laatste reünie: heeft u 6 september 2025 al in de agenda staan? En heeft u zich ook al opgegeven bij reuniephi2025@gmail.com?

Omdat de gebouwen van het Prins Hendrik Internaat nu anders in gebruik zijn, vindt de reünie plaats bij Down Under. Die hebben voor 6 maart a.s. bevestiging nodig.

U kunt zich opgeven voor de middag voor € 17,50 p.p. (kinderen t/m 12 jaar € 8,75) om sterke verhalen en leuke herinneringen op te halen, foto's te bekijken en wellicht wat filmpjes te zien. Ook zal er een collectebus staan voor Museum Buurtspoorweg, waar de treinwagons van Overberg in 1990 naartoe zijn gegaan en waar wordt gerestaureerd in originele staat: er is dus altijd geld nodig.

Daarna is er een gezellige BBQ van 18.00 uur tot 21.00 uur voor € 32,= p.p.

Nieuwe verhalen en unieke foto's in allerlaatste boek Twee dorpen in oorlogstijd

Renée Blom

Renée Blom deed al veel interessant onderzoek. Hieruit kwamen al twee boeken over Twee dorpen in oorlogstijd – herinneringen uit Jutphaas en Vreeswijk. Uit de reacties daarop stelde ze een derde boek samen. We zijn blij dat we hieronder een artikel daarover mogen plaatsen. Ook staat er onder dit artikel informatie i.v.m. de voorinschrijving van dit boek.

Renée Blom is oud-politica en oud-journalist, columnist en auteur met een bijzondere interesse voor politiek en persoonlijke verhalen. Zij schreef voor het Utrechts Nieuwsblad en vele jaren voor de huis-aan-huis krant van Nieuwegein de Molenkruier. Ook was zij gedurende zes jaar eindredacteur van deze Cronyck.

“Toen ik in 2019 begon met mijn onderzoek naar oorlogsverhalen uit Jutphaas en Vreeswijk (incl. Hoograven) had ik geen idee dat ik nu nog zoveel nieuwe verhalen en nieuw beeldmateriaal zou vinden. Een allerlaatste deel 3 van de serie Twee dorpen in oorlogstijd – Herinneringen uit Jutphaas en Vreeswijk 1940-1945 moest er dus wel komen.

Voordat ik dit project startte kende ik, als geboren Amsterdamse, in Vleuten opgegroeide en na 27 jaar in Nieuwegein gewoond te hebben slechts enkele verhalen. Natuurlijk kende ik het verhaal over het vreselijke schietincident kort na de bevrijding op 7 mei 1945 in Jutphaas en het verhaal rond het in Vreeswijk aangespoelde en begraven lichaam van Frederick Henry Hooper, korporaal bij het South Staffordshire Regiment. Beide verhalen zijn vanuit allerlei verschillende perspectieven opgenomen in de delen 1 en 2.”

Veel speurwerk

“Ik werd gesterkt in mijn overtuiging een boek te maken van alle verhalen die ik in 2019 ontdekte, doordat het ongelooflijk veel speurwerk vereiste om die verhalen en beelden te vinden. Dat lukte dankzij het internet, social media en natuurlijk dankzij hen die zelf nog herinneringen aan de oorlog hadden en deze met mij wilden delen. Maar ook via hun nazaten. Ik vind het nog iedere keer heel erg bijzonder als ik tegenover een 90-jarige zit, die mij zijn herinneringen toevertrouwt. Dan hoor ik maar al te vaak dat ze blij

Gemeentehuis Jutphaas, waar het schietincident plaatsvond op 7 mei 1945.

Foto: Archief HKN

Links op de foto Hooper, 1941. Foto: Archief René van Haarlem

zijn deze te kunnen delen, omdat zij daar maar zelden en soms nog nooit eerder over hebben gesproken. “Waarom dan niet?” vraag ik soms. Bijna altijd is hun antwoord dan “Omdat niemand er ooit eerder naar heeft gevraagd”. Zij zijn ook vaak blij dat ze dat op het eind van hun leven toch nog kunnen doen.”

Durf te vragen

“Mijn oproep zou dan ook aan iedereen zijn: durf de oudste generaties in je familie te vragen naar hun herinneringen, want ook van de naoorlogse generaties hoor ik maar al te vaak “Had ik het ze maar gevraagd.”

“Een vraag die ik zelf durfde te stellen leidde tot het meest ontroerende moment, dat ik tot nog toe tijdens dit project heb meegemaakt. Tijdens het schrijven van deel 2 kwam ik steeds meer te weten over het jongetje Jopie Hoveling. Hij kwam op 8-jarige leeftijd om toen op 20 september 1944 een vliegtuig van de geallieerden neerstortte. Jopie werd geraakt door de vleugel van het vliegtuig. Het enige wat nog bij het verhaal ontbrak was een foto van dit jongetje. Die was nergens te vinden. Uiteindelijk, kwam ik er via via achter dat het gezin Hoveling vlak na de oorlog een jongetje adopteerde. Hij heette Joop, maar ze noemde hem al snel Jopie. Tot mijn stomme verbazing bleek deze Jopie een achterbuurman van mij te zijn. Met ietwat lood in de schoenen ging ik naar hem toe. Ik wist immers niet waarom er nergens een foto te vinden was van de omgekomen Jopie. Toen ik bij hem aan tafel zat, vroeg ik of er een foto van het jongetje was en zei waarvoor ik die wilde gebruiken. Joop zei: “Kijk eens achter je.” Ik draaide me om en vlak voor mijn neus stond een prachtige foto op een kastje van Jopie. Ik moet zeggen dat ik toen toch even mijn tranen moest weg-

Jopie Hoveling in 1943, een jaar voor zijn dood. Foto: Archief Joop van Alderen

slikken. Vanaf dat moment kreeg Jopie een gezicht en zou hij niet langer alleen bij zijn naam herinnerd worden. Ik kreeg de foto mee om te digitaliseren. Als een bijzonder kostbaar kleinood nam ik het mee naar huis, maar zorgde wel dat die zo snel mogelijk weer terugging naar waar hij thuishoorde; bij Joop.”

Historische Kring Nieuwegein

“Een andere belangrijke bron voor de boeken was, en is nu voor deel 3, het archief van de Historische Kring Nieuwegein (HKN). Zonder hun medewerking zou ik nooit de boeken hebben kunnen maken, zoals ze nu zijn; vol verhalen en afbeeldingen. Zo schonk de familie van de heer Van Zutphen uit Vreeswijk, na diens overlijden, zijn archief aan de HKN. HKN gaf mij vervolgens toestemming al het oorlog-gerelateerde materiaal voor deel 3 te gebruiken. Het gaat dan om foto's van voorwerpen, documenten, maar ook foto's van de vele militairen die tijdens de algehele mobilisatie en na de capitulatie in Vreeswijk voor korte en soms ook langere tijd vertoefden.

Maar natuurlijk was dit niet voldoende voor een deel 3 en dus ben ik doorgegaan met het zoeken naar nieuwe en aanvullende verhalen. Tja, waar zouden we zijn zonder het internet. Steeds weer heb ik het gevoel alsof ik een 'schat' vindt, als er weer een nieuwe bron naar voren komt. Dat was bijvoorbeeld het geval toen ik een verslag tegenkwam van een caféhouder uit Jutphaas, die voor de rechter moest verschijnen omdat hij twee flessen cognac in zijn bezit had, zonder daar een vergunning voor te hebben. Een rechtszaak die in april 1940 startte, maar doorging tot in de oorlog.

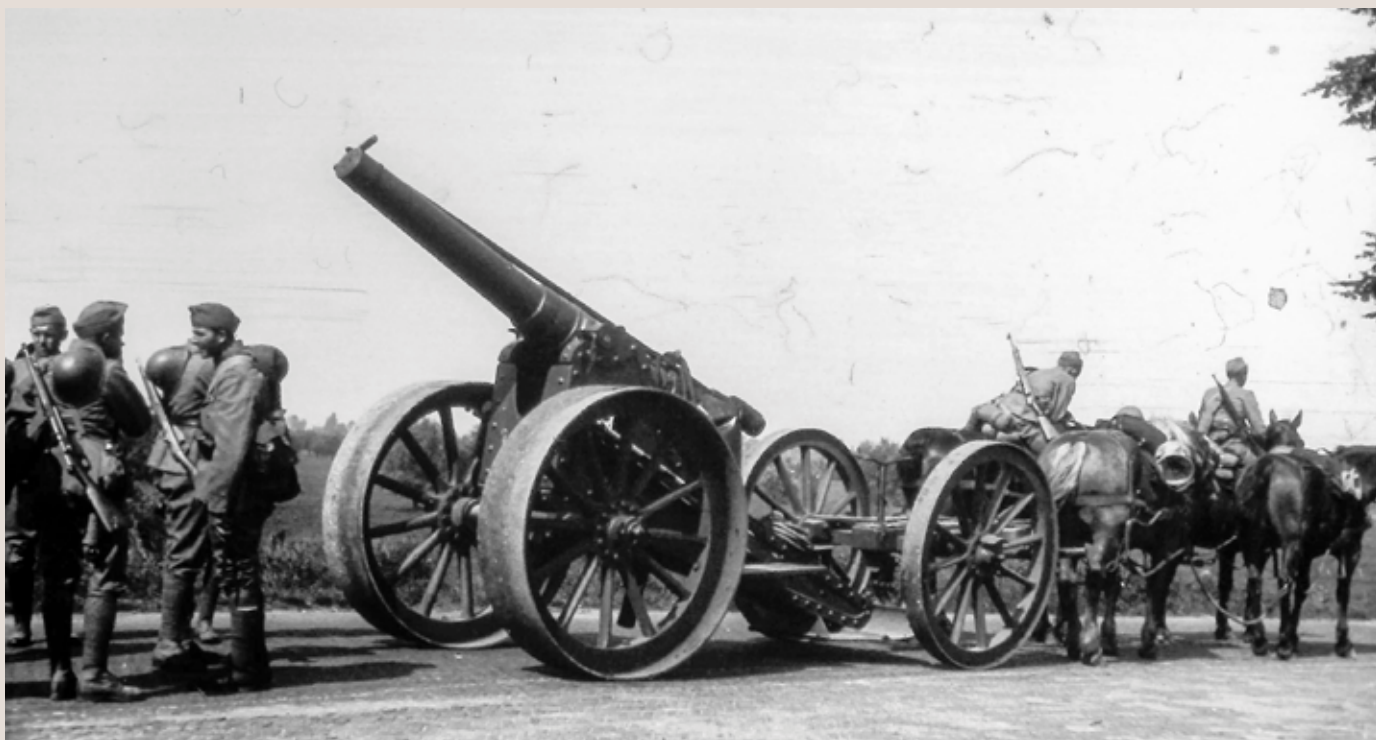
Een ander verhaal dat veel indruk op mij maakte toen ik het vond, was een brief van burgemeester Hamers van Jutphaas waarin hij verslag doet van de chaotische evacuatie van zijn gemeente. Het verslag gaat over de periode van 12 tot en met 14 mei 1940. In deel 1 en 2 heb ik daar ook al over geschreven. Maar deze brief was van de burgemeester zelf, kort na de evacuatie plaats had gevonden. Toen ik het las, was mijn overheersende gevoel dat Hamers ongetwijfeld erg gefrustreerd moet zijn geraakt door de alsmaar wisselende en op zeker moment onuitvoerbaar opdrachten, die hij van hogerhand kreeg. Het kan dan ook niet anders dan een enorme chaos genoemd worden.”

“Dit mag nooit meer gebeuren”

“Mijn belangrijkste doel is dat met het samenbrengen van de verhalen in boekvorm deze voor een veel grotere groep mensen, en met name voor de jeugd, makkelijker vindbaar en dus toegankelijker zijn. Een uitspraak als “Dit mag nooit meer gebeuren” kan pas echt van betekenis worden als je weet wat er toen allemaal is gebeurd. Het is mijn overtuiging dat gebeurtenissen, die in je eigen dorp of stad, in de buurt of zelfs in je eigen straat hebben plaatsgevonden ons en vooral ook kinderen beter bij blijven en onze interesse zelfs kunnen aanwakkeren, dan wanneer alleen de grote verhalen vertelt worden.”

Een jongetje kijkt toe hoe Nederlandse militairen over de Koninginnenlaan en langs de Barbarakerk Vreeswijk binnenlopen, nadat de Duitsers Nederland binnenvielen en het verzet rond de Grebbeberg geen stand hield. Foto's: Coll. Van Zutphen

Allerlei materieel verbleef korte tijd in of passeerde Vreeswijk en Jutphaas. In Jutphaas verbleef tijdens de mobilisatie vooral veel paardenvolk

Oproep

Heeft u zelf nog herinneringen aan de oorlog of kent u verhalen die in uw familie de ronde deden en die zich afspeelden in of rond Jutphaas en Vreeswijk of verhalen van inwoners van Vreeswijk en Jutphaas, die elders waren tijdens de oorlog, bijvoorbeeld vanwege de arbeitseinsatz en wilt u die met mij delen; stuur mij dan een mailtje en ik neem zo snel mogelijk contact met u op.

Mail: reneeblom1@gmail.com

Tentoonstelling Jong in de oorlog en specials van de Cronyck

In Museum Warsenhoeck wordt zondag 26 januari 2025 de tentoonstelling *Jong in de oorlog* geopend. Deze is interessant voor jong en oud en duurt t/m zondag 7 juni. In januari komen er ook twee speciale nummers uit van de Cronyck, een voor de volwassenen en een voor de jeugd.

Voorinschrijving met korting

Het boek *Twee dorpen in oorlogstijd* - deel 3, is vanaf 3 mei 2025 verkrijgbaar in museum Warsenhoeck (HKN), bij Bruna Muntplein en rechtstreeks bij de auteur Renée Blom via www.reneeblom-auteur.nl. De prijs is dan 19,45 euro excl. eventuele verzendkosten.

Vanaf nu tot en met 31 december 2024 kunnen belangstellenden zich echter ook al inschrijven voor deel 3. Bij voorinschrijving voor deel 3 betaald u slechts 16 euro (excl. evt. verzendkosten).

Ook dit allerlaatste deel is een op zichzelf staand boek, maar geeft samen met de vorige twee delen een goed en uitgebreid beeld van de vele kleine en grote gebeurtenissen in de regio rond het huidige Nieuwegein de periode vanaf 1939 tot enkele jaren na de bevrijding.

Collectie Van Zutphen: Vervoer over weg en water in Vreeswijk

Bart Jan Damstra

Begin vorig jaar mocht de Historische Kring van de erven van de heer F. van Zutphen zijn historisch waardevolle, omvangrijke en belangrijke 'historische en topografische Collectie Vreeswijk' ontvangen. In deze bijdrage maken we aan de hand van een aantal foto's uit deze collectie een wandeling door het dorp, met aandacht voor vervoer en transport over de weg en het water.

Afb. 1. Zicht op de polder Zandveld vanaf de Lekdijk ten westen van de Veerhaven. Rechts Dorus Peek met paard en wagen. Jaren '60 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 2. De 17^e eeuwse molen in de Molenstraat, mogelijk rond 1920. Op en naast de wagen poseren enkele mannen en kinderen voor de fotograaf, dan nog echt een bijzonderheid. Dia van een foto (HKN coll. Van Zutphen)

1. Paard en wagen op de Lekdijk

We beginnen ons rondje Vreeswijk op de Lekdijk, ten westen van de Veerhuizen en de Veerhaven. Vanaf de Lekdijk kijken we de polder Zandveld in (afb. 1). Het land onder aan de dijk heette 'het Vagevuur'. Hier liggen nu de straten Kribbemonde en Benedenmonde in de wijk Lekboulevard. Dit land hoorde bij de iets verder westwaarts gelegen boerderij Loenenstein, waar de familie De Wit woonde. Arie van Heijningen vertelde mij eens dat dit een zompig stuk land was waar de boer niks mee aan kon vangen. Links op de achtergrond de 'huisjes van Hartman' aan de Wiersdijk, nu Helmkruid. Rechts zien we Dorus Peek met paard en wagen, mogelijk beladen met mest, met daarachter - en dus niet zichtbaar - de boerderij genaamd Poelenrooij of Brandenburg. Deze boerderij werd in die periode bewoond door de familie

Van Straaten en daarvoor de familie Brandenburg. Al in de 15^e eeuw komt de naam 'Podelhoeve' voor in de leenregisters van de heren van Vianen.

2. Bij de molen in de Molenstraat

We vervolgen onze weg oostwaarts over de Lekdijk en komen aan in de Molenstraat (afb. 2). Kort na 1585 werd op deze plek de eerste molen gebouwd en in 1666 werd een stenen exemplaar gebouwd, die - hoewel gefortificeerd en zwaar beschadigd - het Rampjaar 1672 overleefde. De resterende onderbouw, op dat moment in gebruik als magazijn, wordt in de jaren '70 gesloopt. Rechts van de molen de toegang naar De Hol, een doodlopend straatje ter plaatse van de huidige Margrietstraat, dat bij de saneringen van het dorp in de jaren '60 verdween. Eeuwenlang diende dit als steegje als achterom voor de huizen aan de Dorpsstraat.

3. 'Utrechtse bootje' aan de Dorpsstraat

We gaan linksaf, de Dorpsstraat af. Via de Kippenbrug en de Platte brug komen we op De Helling. Begin 1900 was hier nog de scheepswerf Buitenweg gevestigd, maar die werf zou al spoedig verhuizen naar de locatie waar nu de Museumwerf is. We kijken uit op een prachtig stukje Dorpsstraat aan de overkant (afb. 3). Dit gedeelte van het dorp ten noorden van de Tramstraat stond in de 17^e en 18^e eeuw bekend als 'Het Utrechts Einde'. Hier stonden aanzienlijke huizen. Links het huis met de luifel genaamd 'Gorinchem' (in de jaren '60 en '70 een pension en dan bekend als 'Turkenhuis'), in het midden het prachtige huis met klokgevel genaamd 'De Dom(storen)' - beiden van oudsher herberg/uitspanning - en rechts het brede huis, de oude pastorie van de gereformeerde kerk die in 1919 werd vervangen door nieuwbouw. Aan de kade is eeuwenlang het vertrek- en aankomstpunt van de

Afb. 3. Dorpsstraat 16 t/m 22, rond 1900. Op de voorgrond de bargeschuit, in de volksmond het 'Utrechtse bootje'.
Dia van een foto (HKN coll. Van Zutphen)

'Rijnschuiten', de trekschuiten op Utrecht v.v. Er zijn specifieke gilden voor het goederenvervoer en voor het personenvervoer. Hier was, net als op enkele andere plekken in het dorp, een bewoningsconcentratie van schippers (naast de Rijnschippers ook de Pinnemakersschippers van het veer op Vianen). Van 1870 tot 1922 meerde hier het 'Utrechtse bootje' af

(zie ook afb. 3). Rond 1920 legt het personenvervoer over water het af tegen het vervoer over de weg.

4. Zandschepen aan de Vaartse Rijn

We gaan terug naar de Dorpsstraat en vervolgen onze weg noordwaarts naar de Prins Hendriklaan. Vanaf rond 1800 nam

de zandschipperij een grote vlucht in Vreeswijk. In speciale zandaken werd op de Lek (en elders) zand gewonnen ('beugelen') door middel van een beugel, een soort 'schepnet' van zeildoek aan een lange stok. Dit was fysiek zeer zware arbeid en het proces werd steeds verder verbeterd en gemechaniseerd. Het gewonnen zand werd ten noorden van het dorp aan

Afb. 4. Zand- en grindhandel van Van Loon aan de Vaartse Rijn, gezien vanaf de Prins Hendriklaan nabij het Prins Hendrik Internaat naar het noorden. Op de achtergrond scheepswerf Van Zutphen. Juni 1966 (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 5. De Voorhaven van de Koninginnensluis met de imposante remmingwerken, gezien naar het noorden, jaren '50. (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 6. Tramstel van de paardentram op de Handelskade, vermoedelijk jaren '20. Dia van een foto (HKN coll. Van Zutphen)

Afb. 7. Waarschijnlijk is dit de remise aan de Handelskade. Links staan de bussen naar IJsselstein en Houten. Vermoedelijk jaren '30. Dia van een foto (HKN coll. Van Zutphen)

weerszijden van de Vaartse Rijn gelost. Daarvandaan werd het verder vervoerd naar de afnemers. Ook voeren schepen direct naar de bestemming. De zandzeve-rij van Van Loon bevond zich eerst nabij De Helling en later verhuisde de zand- en grindhandel noordelijk naar een locatie langs de Vaartse Rijn tussen de scheepswerven van Buitenweg en van Van Zutphen (afb. 4). Ook in de omgeving van de latere Oranjebrug werd aan beide zijden van de Vaartse Rijn zand gelost en verder verhandeld. Hier herinnert 'de loswal' ter hoogte van de Barbarakerk nog aan.

5. Scheepvaart in de Voorhaven van de Koninginnensluis

De Vaartse Rijn voldeed in de 19e eeuw niet meer voor de toenemende scheepvaart en werd in de jaren 1880 verbreed tot Merwedekanaal. Ten westen van het dorp werd een nieuw kanaaltracé aan-

gelegd, met de Koninginnensluis (in gebruik genomen in 1892) als nieuwe verbinding met de Lek. (Ook) in de jaren '50 lagen de schepen aan de remming in de Voorhaven (afb. 5). Op de voorgrond een bordje met opschrift 'strijk half werk', waarmee de schippers worden gemaand vaart te minderen als ze de sluis benaderen (het strijken van de zeilen respectievelijk vaart minderen). Rechts op de foto de dan nieuwe huizen aan de Irenestraat. Het middelste blok en rechterblok (nog net te zien) zijn deze zomer gesloopt om plaats te maken voor nieuwbouw.

6 - 7. Paardentram en autobussen op de Handelskade

Tot slot gaan we weer noordwaarts, langs de Koninginnensluis (tussen Hoge brug en Lage brug 'onder de hoge bomen' genaamd) naar de Handelskade. We treffen daar een tramstel aan van de paardentram (afb. 6). De paardentram verving de te zware stoomtram in 1893. De tramstellen van deze paardentram werden in de periode 1923-1928 voortgetrokken door Ford auto's. Vanaf 1927 worden autobussen ingezet. Op de Handelskade bevond zich een remise voor de bussen, die tot 1978 in gebruik is geweest (afb. 7).

Benieuwd en nieuwsgierig naar meer informatie? Bezoek Museum Warsenhoeck, waar naast de informatie in de vaste expositie tot 5 januari 2025 de expositie "40 Jaar Sneltram" te zien is.

Deadline

De deadline voor de volgende uitgave van de Cronyck de Geyn is 15 november a.s.; wij zien uw bijdrage graag tegemoet! De redactie behoudt zich het recht voor uw bijdragen, indien nodig, in te korten. Neem gerust contact op om suggesties. Wij verwachten dat de volgende Cronyck eind januari door onze vrijwilligers verspreid wordt.

Activiteiten 2024

Historische Kring Nieuwegein

Expositie "Nieuwegein, centrum van vervoer"

nog tot 5 januari 2025 in Museum Warsenhoeck

In de expositie is er veel aandacht voor de sneltram die op 17 december 1983 in gebruik is genomen, voor de tol van Vreeswijk en de tol van Jutphaas en het verdwijnen ervan, voor de verschillende verbindingen tussen Vreeswijk en Vianen, de route die Napoleon in 1811 volgde langs de Vaartse Rijn, nu Merwedekanaal, van Vreeswijk naar Utrecht.

Kunst-expositie "Verbinding"

nog t/m 3 november in Museum Warsenhoeck

Er zijn op moment veel activiteiten rond het thema "Verbinding". Bedenk eens hoe u met de fiets, de auto, de tram enz. door Nieuwegein gaat.

Lezing Gildenborg door Bart Jan Damstra, Utrechts Einde en Grote Spui; oude naamgeving in Vreeswijk

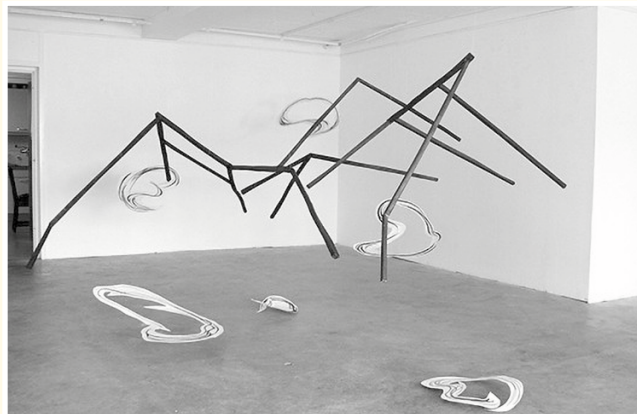
Donderdag 31 oktober om 20.00 in het Stadhuis

In Vreeswijk waren er al vanaf de middeleeuwen namen in gebruik voor specifieke gebieden en straten in de dorpskom, net als voor huizen, sluizen en waterwegen; en dan is er ook nog de naamgeving voor het dorp en het gerecht zelf door de eeuwen heen. In de lezing wordt ingegaan op de bronnen, de context voor gebruik en waar die naamgeving op was gebaseerd. En waarom die namen tegenwoordig (bijna) niet meer bekend en in gebruik zijn.

Kunst-expositie Juul Bögemann

Zondag 10 november (feestelijke opening om 15.00 uur)
t/m 5 januari 2025 in Museum Warsenhoeck.

Juul Bögemann, kunstenares uit Avenhorn, werkt in verschillende disciplines: schilderijen en tekeningen waarin werkelijkheid, verlangen en droom bij elkaar komen. Het gaat om de idee. Ook zijn er sieraden te zien, die zij maakt met een zelf ontwikkelde techniek van textiel en acryl. De vormen die zijn gebruikt zijn afgeleid van menselijke vormen. Open lijnstructuren, soms afgewisseld met dichte vormen. Een organisch en grafisch geheel.

Museumwerf Vreeswijk

Schipperscafé in het Theehuis

Vrijdagen 25 oktober, 29 november en 27 december (speciaal?) van 15 tot 18 uur in de Museumwerf

Workshops trekkzakken: Samenspel met Gudrun Walther en met Andy Cutting

Zondag 10 november 13.30 tot 17 uur in de Museumwerf (opgeven via Wouter Kuyper: <https://woutersworkshops.peggypay.com/losseworkshops>)

Wie wil er nou niet leren trekkzakken? Geef u snel op!

Muziekoptreden trio Another Story

verwacht

Kaarsjesvaart

In de week vanaf 15 december vanaf de Museumwerf

Half december verandert Vreeswijk weer in een feeëriek sprookjesdorp. Hoogtepunt is op 18 december met Kaarslicht in Vreeswijk.

Wegens groot succes is er in de week rond dit prachtige lichtjesfeest weer Kaarsjesvaart. Dan kunt u in de rondvaartboten van de Museumwerf weer genieten vanaf het water van het mooi verlichte Vreeswijk met haar eeuwenoude Oude Sluis en de prachtige oude panden met de verschillende geveltjes. Juist ook vanaf het water komt de Vreeswijkse parel van Nieuwegein weer goed tot haar recht.

Bron: HUA

Kijk voor actuele informatie en verdere activiteiten op www.museumwerf.nl

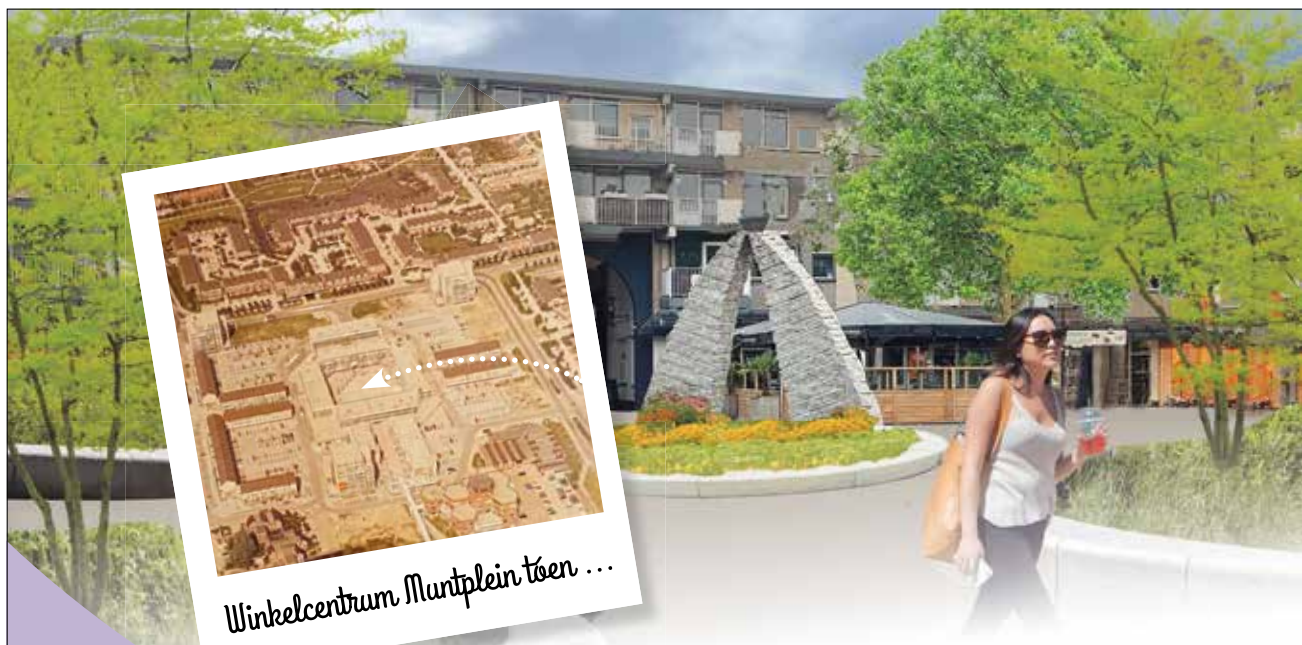
Hoe goed kent u Nieuwegein?

Er vliegen in Nieuwegein heel wat vogels rond, maar dit bijzondere exemplaar kunt u zien op de zijgevel van een gebouw. Weet u hoe dat gebouw heet? Stuur dan uw oplossing in vóór 15 november in naar cronyckdegeyn@museumwarsenhoeck.nl en mogelijk bent u dan de winnaar van een waardebon van € 20,-. Meedoen verplicht u tot niets.

In de vorige uitgave zagen we een vrolijk vliegende draak, deze kunt u vinden als onderdeel van de wandbeschildering aan de noordkant van de Noordstedetunnel tussen Batau-Zuid en het Stadcentrum. Uit de binnengekomen inzendingen is Marlous van Leersum-Sluijter getrokken als de winnaar van de waardebon, zij kan deze binnenkort tegemoet zien.

Foto: Ton Vis

Winkelcentrum Muntplein toen ...

... EN STRAKS WEER KLAAR VOOR DE TOEKOMST!

Bij Winkelcentrum Muntplein kunt u terecht voor gezelligheid en al uw dagelijkse boodschappen, zelfs met een historisch tintje: van boeken over de lokale geschiedenis, 'Oude Jutphaas' kaas en -zoutjes tot bier van de Nieuwegeinse Zevenstar Brouwerij!

muntplein
winkelcentrum

Volg ons via: www.facebook.com/winkelcentrummuntplein

WELKOM OP HET MUNTPLEIN!